

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Gönczné Szöllősy Orsolya

LOVAGREND EURÓPA HATÁRVIDÉKÉN

AZ AVIS REND KORAI TÖRTÉNETE

Történettudományi Doktori Iskola
Középkori és Koraújkori
Egyetemes Történeti Doktori Program

Témavezető: Dr. Sz. Jónás Ilona

Budapest

2004

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás -----	5
Bevezetés -----	6
I. Az előzmények -----	8
1.) A reconquista-----	8
2.) Az Avis Rend megalakulásának előzményei-----	10
II. Az Avis Rend rövid története -----	16
III. Az Avis Rend eredete. Viták és elméletek -----	19
IV. Regulák és szabályzatok -----	28
V. Az Avis Rend historiográfiája -----	30
1.) Bibliográfiák és feldolgozó munkák-----	30
2.) A források megoszlása-----	32
3.) Az oklevelek típusai-----	33
VI. Avis geopolitikai elhelyezkedése -----	34
VII. Az Avis kapcsolatai -----	36
1.) Avis kapcsolata a városokkal-----	36
2.) Avis és az Egyház-----	39
VIII. Avis szervezete -----	45
1.) Az Avis Rend szervezetének forrásai-----	45
2.) A Nagykáptalan-----	46
3.) Jogszolgáltatás-----	47
4.) Avis testülete-----	48
5.) Csatlakozás a rendhez-----	49
6.) A lovagok kötelezettségei és életvitele-----	51
7.) A ruházat-----	54
IX. Az Avis Rend tagjai -----	56
A) A LOVAGTESTVÉREK ÁLTAL VISELT MÉLTÓSÁGOK-----	56
1.) A MESTER-----	56
a.) A mester személye, feladatai, jogai, birtokai-----	56
b.) A mester megválasztása-----	57
2.) A FŐKOMMENDÁTOR-----	61
3.) A KULCSÁR-----	62
4.) A KOMMENDÁTOROK-----	62
5.) A GAZDASÁGI INTÉZŐ-----	64
6.) AZ INTÉZŐ-----	64
B) LAIKUS TESTVÉREK ÁLTAL ELLÁTOTT FELADATKÖRÖK-----	66
1.) A MAGTÁROS-----	66
2.) AZ ISPOTÁLYOS-----	66
3.) A RUHATÁROS-----	67
4.) AZ ÍRNOK-----	67
5.) A MUNKÁS-----	69
C) KLERIKUSOK ÁLTAL BETÖLTÖTT MÉLTÓSÁGOK-----	70
1.) A PRIOR-----	70
2.) A SEKRESTYÉS-----	73
3.) EGYÉB, KLERIKUSOK ÁLTAL BETÖLTÖTT FELADATKÖRÖK-----	73

X. Az Avis-birodalom	74
1.) A birtokgyarapítás módjai	74
a.) Az adományok	74
Az adományok tartalma	76
b.) A vásárlások	78
c.) A cserék	79
2.) Avis kommandái (V. ábra)	82
Alandroal	82
Albufeira	83
Alcanede	84
Avis	85
Benavente	85
Cabeço de Vide	86
Cambra	86
Coruche	86
Évora	86
Juromenha	87
Mora	87
Noudar	88
Oriz	88
S. Vicente da Beira, Covilha és Casal	88
Santarém	89
Seda	90
Veiros	90
Egyéb helyek	91
3.) A gazdálkodás	91
XI. A BENÉPESÍTÉS POLITIKÁJA	98
Epilógus	101
IRODALOMJEGYZÉK	103
Függelék	107
1164. III. Sándor <i>Justis petentium</i> .. bullája	107
A Salvaterra-i testvérek szabályzata	111
A portugál Avis Lovagrend működését szabályozó 1342-es	
Definíciók	116
Az 1342-es Definíciók átirata	127
Az Avis Rend mesterei	136
Portugália uralkodói a kezdetektől a XVI. századig	136
Ábrák	137

Köszönetnyilvánítás

Dolgozatom nem jöhetett volna létre sokak nagylelkű segítsége nélkül.

Legelőször témavezetőmnek, Dr. Sz. Jónás Ilona professzor asszonynak szeretnék köszönetet mondani megértő türelméért, jóindulatú támogatásáért, hasznos tanácsaiért.

A Portugál Tanszéken elsősorban Dr. Rákóczi István tanár úrnak tartozom köszönettel, aki előadásaival felkeltette érdeklődésemet a portugál középkor iránt, és segítő támogatása végigkísért munkám során. Továbbá portugál medievista tanáromnak, Dr. Luíz Amaral-nak, aki portugáliai ösztöndíjam idején a Porto-i Egyetem Bölcsészkarán tartott előadásaival tovább mélyítette ismereteimet a témában, valamint a források és könyvészeti anyagok hozzáféréséhez nyújtott mással nem pótolható segítséget.

Külön köszönetemet fejezem ki ezúton a Történeti Könyvtár munkatársainak, azaz kollegáimnak: Emőkey Istvánnak, a Könyvtár vezetőjének, továbbá Dr. Balogh Árpádnének a könyvtárközi kölcsönzés lehetővé tételéért és Dubniczky Zsoltnak, Fellegi Margitnak (PhD) mindig készséges segítségükért.

Hasonlóképpen köszönettel tartozom Dr. Süttő Szilárdnak, aki diplomatikai kérdésekben, fordításokban volt segítségemre.

Végezetül köszönöm „kis- és nagycsaládom” minden tagjának mérhetetlen türelmét, megértését és támogatását.

Bevezetés

Amikor a XI. század végétől a pápák legátusaik útján egész Európát fegyverbe szólították a Szent Sír felszabadítására, egyedül az Ibér-félszigeten tiltották meg a toborzást, mivel ott a keresztések már évszázadok óta harcban álltak a muzulmánokkal.

Doktori dolgozatom témájaként a reconquista harcok egyik főszereplőjét, a sajátosan nemzeti jellegű portugál Avis Lovagrend mintegy első százötven esztendejét választottam. A XII. század utolsó harmadától kezdve ennek a Milíciának elévülhetetlen érdemei voltak az alakuló portugál állam megerősödésében: áldozatos és hősies küzdelmei révén nem pusztán visszafoglalta a móroktól a hajdani keresztény területeket, hanem a visszahódított, ám lakatlanná vált vidéket kolonizálta, felvirágoztatta, s végeredményben a formálódó Portugálián keresztül újra a keresztény Európa vérkeringésébe kapcsolta.

A lovagok első székhelye, Évora városa hosszú időn keresztül volt a reconquista előretolt, magányos védőbástyája.

Munkám során elsődleges célom az volt, hogy megvizsgáljam e különleges lovagrend alapításának vitatott körülményeit, vezető szerepét abban a középkori Portugáliában, ahol ez idő tájt más, jelentősebb katonai erővel bíró rend is megtelepedett, amelyeknek céljai és regulái Avis-éval számos hasonlóságot mutattak. A továbbiakban elemzem a lovagok szoros kapcsolatát a Ciszter Renddel, az első portugál uralkodóházzal, a városi önkormányzatokkal és a helyi egyházi hatósággal. Avis intézmény- és birtokrendszerének feltárásán keresztül érthetővé válik az is, hogy a Rendnek milyen pótolhatatlan feladata volt a születő nemzetállam kialakításában és megszilárdításában.

Az ország és a Milícia földrajzi és történelmi helyzete, szerepe szembeötlően hasonlatos a korabeli, bár méreteiben eltérő Magyar Királysághoz, illetve a XIII. század első harmadában hazánkba behívott Német Lovagrendéhez, így a párhuzamok okán több alkalommal is összevetettem e két, Európa ellentétes szegletében fekvő lovagi szerzetesrend működését.

Végezetül a megválaszolendő kérdések között szerepel az is, hogy vajon mi vezethetett a Milícia hanyatlásához, illetve a Koronába történő beolvadásához.

I. Az előzmények

1.) A reconquista

Az egyszerre vallási és nemzeti jellegű reconquista 718-ban, az első arab-ellenes lázadással kezdődött, amely az Ibér-félsziget egyetlen keresztény államának, az Asztúriai Királyságnak kikiáltásához vezetett. Első uralkodója, Pelágio (718-737) a hispán területek móroktól való visszaszerzését tűzte ki célul, bár ekkor itt még a kereszténység pusztá megmaradása is kérdéses volt.

A Pireneusokban a Karolingok küzdöttek a félszigetre vezető hágók és utak birtoklásáért. Az asztúriai baszkok és a frankok végül szövetségbe tömörültek az Omajjádok vezette Córdobai Emirátussal szemben, de a Karoling birodalom felbomlása az együttműködés végét jelentette. Ettől kezdve a magukra maradt helybéli erők önállóan folytatták tovább a küzdelmet, megalapozva Navarra és Aragónia frankoktól elszakadt királyságát, továbbá a Barcelonai Grófságot, a Spanyol Őrgrófság független utódát.¹

Az Asztúriai Királyság elszánt harca következtében a határ egyre inkább megközelítette a Douro völgyét. III. Alfonz (886-910) idejében már a Mondego folyó választotta el a keresztényeket a móroktól. Újra benépesült a mai Porto területe, Coimbra, Viseu, Lamego városa. (I. ábra)

---

¹ Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a reconquista harcok sikerének is tulajdonítjuk a palesztínai kereszties hadjáratok meghirdetését.

A X. század során a keresztény előretörés veszített erejéből, s al-Manszúr (977-1002) kihasználva ezt, ismét a Douro völgyéig nyomult előre. A következő évszázad elején a 929-ben kalifátussá emelkedett Córdoba is részkirályságokra esett szét, így a reconquista szinte egyéni párbajok szintjére süllyedt, s a mór - keresztény határvonal is állandóan hullámzott.

Az Asztúriai vagy akkori nevén Leóni Királyság vezető szerepét Kasztília vette át, s I. Ferdinánd (1035-1065) majd VI. Alfonz (1065-1109) irányításával ismét új erőre kapott a keresztény lendület. A félszigeten mindinkább defenzívába szoruló mórok behívták Észak-Afrikából a berber Almoravidákat (1061-1163).

Ám sem ez, sem a következő dinasztia, az Almohád (1163-1269) sem tudta már megakadályozni a keresztények lassú térnyerését, amely ekkor már megállíthatatlanul haladt előre: a XI. század végére VI. Alfonz országának déli határa immár a Tejo lett (1085), s ezzel párhuzamosan megjelent az igény részéről arra, hogy fennhatósága alatt egyesítse az egész félszigetet.

Azonban Hispánia nyugati szegélyében az új, akkor formálódó Portugália keresztül húzta számításait: a Douro és a Tejo folyó között (I. ábra) megszületett egy jövőbeni független állam eszméje.

A XII. század a központi hatalom megerősödését hozta mind Aragóniában, mind Kasztília és Portugália területén egyaránt. A lovagrendek mindhárom országban az uralkodó hű szövetségeseivé váltak. A reconquista is mind célirányosabban haladt dél felé: a megkezdődő kolonizáció, a városok számára biztosított privilégiumok mintegy hátvédként szolgálták a terjeszkedő kereszténységet. (II-III. ábra)

Ugyanakkor a keleti kereszties hadjáratok lelkesedése az Ibér-félszigeten is érződött, új erőt adva a további küzdelmekhez, amelyek eredményességüket tekintve sokkal sikeresebbek voltak a szentföldiekénél: 1212-ben a Las Navas de Tolosa-i győzelmet követően összeroppant az Almohádok birodalma. A portugálok megteremtették és meg is védték országukat, amelynek legdélebbi tartományát, Algarve-t 1249-ben csatolták a koronához.

III. Kasztíliai Ferdinánd (1217-1252) elfoglalta a déli hispán területeket Córdobával együtt (1236), s a reconquista befejeződött. Európa testéből csupán Granada maradt arab kézen 1492-ig.

2.) Az Avis Rend megalakulásának előzményei

Portugália a megalakulását követő mintegy száz esztendőben éppen úgy két tűz közé került, miként a Német-Római Császárság és Bizánc között egyensúlyozó Magyarország: délről a muzulmán Almoravidák (1061-1163), majd az Almohádok (1147-1269) veszélyeztették, északról pedig Kasztília.

Utóbbi különösen nehezményezte a területéből kiszakadt új luzitán állam önállóságát. VI. Alfonz kasztíliai király (1065-1109) ugyanis a Minho és a Tejo közötti vidéket (I. ábra), azaz a *terra Portucalis*-t², amelynek csak egy kis részét birtokolta ténylegesen, - a többi akkor még arab kézen volt -, hűbérül adta 1093-ban vejének, Henriknek, a burgundiai herceg testvérének.

Henrik (meghalt 1112-ben), az új birtokos - oldalán a helybeli, Kasztília által kevésbé befolyásolt nemességgel, továbbá a Compostela-val és Toledo-val szemben a portugál Braga köré csoportosuló klérussal együtt - így a reconquista egyik legfőbb előmozdítója és szervezője lett, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy grófságát függetlenné teszi sógorától.

Nem véletlenül terjedt el később származásáról az a hír, hogy egy magyar király másodszülött, távolba szakadt fia, miután a nemzetközi tekintélyű Árpád-ház rokonsága komoly presztízst jelentett az önállósodásra törekvő uralkodó számára. Mindezt szépen örökíti meg Luíz de Camões a nagy nemzeti eposzban, a *Luziádák*-ban³.

---

² terra Portucalis » território Portugal » Portugal

³ Camões, Luíz de – Os Lusíadas, III.25.2 és III.28.2, Instituto Camões, Lisboa, 1992

Utóda fia, Alfonz Henrik lett (1112-1185), aki folytatta déli irányban a felszabadító harcokat, egészen a Tejo vonaláig⁴. 1139-ben, a mórokon az Ourique-i csatában aratott nagy győzelme után felvette a királyi címet, amelyet 1143-ban VII. Alfonz kasztíliai uralkodó is elismert a pápa küldöttjének jelenlétében⁵. 1148-tól a visszafoglalt Lisszabon vált I. Alfonz királyi székhelyévé, míg a Braga-i Érsekség a restaurált egyházmegyék feje lett.

Ahogyan a korábbiakban is említettem, a reconquista harcokban kiemelkedő szerepet töltöttek be a szentföldi eredetű és az ibér lovagrendek. (IV. ábra) Megalakulásuk szorosan kapcsolódott a Ciszter Rendhez, pontosabban magához Szent Bernáthoz, a lovagrendek szülőatyjához⁶.

A Templomosok számára 1130 körül írt, *Az új lovagság dicsérete* című munkájában⁷ rámutatott arra, miként lehetséges összeegyeztetni a szerzetesi életet a katonáskodással: „*Krisztus katonái*” vállalják a monasztikus hármasság mellett a pogányok elleni küzdelmet is, amely igazságos, hiszen Istenért és a keresztény hitért való.

---

⁴ Az egyetlen város, amit az ő idejében a Tejo-tól délebbre tartósan elfoglaltak Évora volt 1166-ban, az Avis Rend legelső birtoka.

⁵ Róma csak jóval később, 1179-ben nyilatkozott hasonlóképpen.

⁶ Cluny bár a XI. század során vallási reformjai révén még vezető szerepet játszott a megújuló Egyház életében, a XII. században már nem észlelte idejében a körülötte végbemenő változásokat, és csak késve alkalmazkodott az új viszonyokhoz. A fellángoló vallásos-aszketikus buzgalom, a mezőgazdasági technika fejlődése, az ennek köszönhető demográfiai robbanás kihívásaira már nem Cluny, hanem a Ciszter Rend és az általuk életre hívott, szerzetesi és katonai eszményt egybehangoló lovagrendek tudtak Európának elfogadható megoldást nyújtani. Cîteaux az egyháztörténelemben elsőként vált monasztikus tömegmozgalom sarkkövévé, amelyet nem kis mértékben köszönhetett egyedülálló konstitúciójának, amely képes volt biztosítani kiterjedt kolostorhálózatának egységét.

⁷ *Liber de Laude Novae Militiae ad Milites Templi*

E sajátos intézmények esetében két típusról szokás beszélni: az elsőbe tartozókat azzal a céllal alapították, hogy védjék és támogassák a Szentföldre zarándoklókat, illetve azok létesítményeit, a kórházakat és templomokat. Legismertebbek közülük a Templomos, a Johannita és a Német Lovagrend.⁸

A másik csoport tagjai jellegzetesen az Ibér-félszigethez köthetőek, és sohasem lettek nemzetköziek: kifejezetten a mórok elleni harc érdekében hívták életre őket. Közülük az első és legfontosabb, - amely mintájára alakultak maguk a portugál milíciák⁹ is -, a kasztíliai Calatrava Lovagrend volt¹⁰.

Létrejötte annak köszönhető, hogy 1157-ben a templomos lovagok nem vállalták a rájuk bízott Calatrava várának védelmét egy esetleges mohamedán támadás esetén, s így III. Sancho király az erődöt a Fitero-i ciszter monostor örök tulajdonába adta, hogy az „birtokolja és védelméről gondoskodják”¹¹.

Az emberek nagy számban jelentkeztek, hogy ciszter ruhát öltve a leendő védőkhöz csatlakozzanak, és Fitero apátjának, Rajmund Serrat-nak engedelmességet fogadjanak, de a mór támadás végülis nem következett be.

---

⁸ A Német Lovagrend bizonyos szempontból mégis kivételt képez csoportján belül. Ugyanis a ciszter szellemiség befolyása itt mérsékeltebb volt, mivel az eredetileg *Boldogasszonyunk Német Ispótyosai Jeruzsálemben* nevet viselő intézmény megalapításától, azaz 1189-től fogva szoros kapcsolatban állt a Stauf-házzal, s a ciszterek helyett Rótszakállú Frigyes császár fia, Frigyes sváb herceg lett első támogatója.

A Stauf-házzal ápolt jó viszony később is megmaradt, mivel a császárság nagyszabású mediterráneumi terveiben főszerepet szánt a teuton lovagoknak. Bár a kor hadszínterein megjelentek, s több uralkodó is behívta őket határvédelmi-kolonizációs céllal, mindvégig megőrizték sajátosan német jellegüket.

⁹ A milícia kifejezést a lovagrend szinonimájaként használják a portugál uszban.

¹⁰ A Calatrava Rend mellett a két másik is fontos szerepet játszott a reconquistában: *Salamanca Testvérei* vagy más néven *Alcantara Lovagjai*, akik Calatrava filiája voltak, és a *Santiago Rend*, azaz *Cáceres Testvérek*. Mindkét milíciát III. Sándor pápa ismerte el.

¹¹ Lékai Lajos – Ciszterciek. Esmény és valóság. Budapest, 1991, p.64.

Rajmund 1163-ban bekövetkezett halálakor a várkatonák vezetője Don Garcia lett, aki a ciszter Generális Káptalanhoz fordult, hogy a civil életbe visszatérni nem kívánó védők szabályzatot illetve a Ciszter Rend egyik ágaként elismerést kapjanak, így szolgálva a továbbiakban szerzetes-katonaként a kereszténység ügyét.

Az 1164-es rendi káptalan elfogadta kérésüket, s még ugyanebben az esztendőben el is készítették a ciszter szabályokon alapuló *Quod autem humiliter postulatis* kezdetű Calatrava-i Statutumokat¹², amelyeket III. Sándor pápa (1159-1181) 1164. szeptember 25-én megerősített. Ez a Regula biztosította a Calatrava Rend további fennmaradását.

Azonban a calatravaiak tényleges felvétele a ciszterek közé csak 1187-ben történt meg. Az új lovagrend a Morimond-i apátság fennhatósága alá került annak filiájaként, közvetlen joghatóságot azonban Fitero apátja gyakorolt felette, ami az éves vizitációt, a perjel kinevezését, továbbá Calatrava-i nagymester megerősítését jelentette.

Ezzel a lépéssel kialakult egy sajátosan ibér jelenség: a ciszter alapon szerveződő lovagrendek nem csupán katonai milíciákként működtek, hanem tagjaik egyidejűleg valódi ciszter szerzetesek is voltak.

A mórok 1195-ben elfoglalták Calatravát, s csak 1212-ben sikerült a lovagoknak visszavenniük, ám ettől kezdve rendjük vezető szerepet játszott Andalúzia visszahódításában.

---

¹² Lomax, Derek W. – Algunos Estatutos Primitivos de la orden de Calatrava, in *Hispania*, n. XXI, Madrid, 1961, pp.483-494

A Fél-szigeten két korszakra oszthatjuk a helyi rendek középkori történetét: az első a XII. és XIII. századot öleli fel, amelyet a hitetlenek elleni folyamatos harc, s cserébe az uralkodótól nyert hatalmas adományok jellemeznek.

A lovagok birtokaikat kitűnően igazgatták, ily módon valódi, szinte csak a nagymester által irányított szervezetek születtek. Vezetőik nemritkán a királyság egyik legfőbb méltóságává váltak.

A második szakasz során a rendek szinte már államot képeztek az államban.

Amikor az uralkodó elég erősnek érezte magát, megpróbálta korlátozni hatalmukat: vagy igyekezett a Koronához csatolni őket úgy, hogy maga a király lett a nagymester, vagy valamelyik infánszal töltette be ezt a pozíciót, ahogyan ez Portugáliában is történt¹³.

---

¹³ A lovagrendek a reconquista befejeződésével elvesztették eredeti szellemiségüket, gazdasági és politikai hatalmuk növelésére koncentráltak, és az Egyházon belüli kötöttségeiket is megpróbálták levetni. Életmódjuk is egyre inkább eltért az eredeti formától: például Avis lovagjai ékességeket viselhettek, ingatlanokat birtokolhattak saját személyükben és végrendelkezhettek róluk, 1496-ban a kötelező nőtlen-ség sem vonatkozott immár rájuk, sőt testi fenyítésük is megszűnt.

II. Az Avis Rend rövid története

A Rend alapításának pontos dátuma máig vitatott a korszakkal foglalkozó történészek között, mindössze feltevések vannak e kérdéssel kapcsolatban. Annyi bizonyos, hogy a XII. század második felében történt az esemény, s a lovagok a kasztíliai Calatrava Rend mintájára szervezték milíciájukat, annak ciszter szabályzatát adaptálva.

Egyes történészek, akiknek részletesebb véleményéről a következő fejezetben lesz szó, a Rend önálló létét is kétségbe vonták, s pusztán Calatrava filiájának tekintették.

A lovagok kezdetben első birtokuk után neveztettek Évora Testvéreinek, majd miután II. Alfonz királytól (1211-1223) 1211-ben megkapták Avis városát, illetve kiépítették erődítményrendszerét és kolostorát Don Fernão Rodrigues Monteiro mester idején (1222-1229), áttették ide székhelyüket: ettől kezdve Avis Rendnek hívták intézményüket.

A portugál uralkodók, különösen az első dinasztia, a Burgundi tagjai viselték szívükön a Rend sorsát, számtalan adománnyal halmozva el őket, kivált a mór támadásoknak kitett határmenti területeken.

Avis birtokai elsősorban Alto-Alentejo-ban és Ribatejo-ban feküdtek (I. ábra), de az egész országban voltak elszórtan ingatlanai. A földeket úgynevezett kommandákra osztották fel, amelyekről majd a későbbiekben esik szó, így adva át a lovagoknak gazdálkodásra, akik az innen származó bevételeket önnön fenntartásukra vagy a Rend javára fordították.

A lovagok kezdetben firenzei vörös keresztet viseltek öltözékükön, amelynek szárai liliomban végződtek. Zászlójukon két madár és két bilincs szerepelt, akárcsak a Calatrava-i Rend lobogóján.

A kasztíliai rend Avis feletti joghatósága a XII. században még semmilyen módon nem befolyásolta az önálló portugál politikát, azonban a XIII. század e tekintetben már változást hozott. Portugália legdélibb tartományának, Algarve-nak 1249-es visszahódítása után, amelyre Kasztília is igényt tartott, a két ország viszonya megromlott, s Avis függősége Calatrava-tól beárnyékolta a portugál korona érdekeit.

Dénes király (1279-1325) ezért hathatósan támogatta a lovagok függetlenségét. Részben siker koronázta törekvésüket, mivel IV. Miklós pápa döntése alapján 1288-tól kezdve a spanyolok nem vettek részt az Avis mesterválasztásán. A vizitálás intézménye azonban továbbra is megmaradt egészen 1440-ig, amikor Portugália az Avignon - Róma ellentétet kihasználva elérte, hogy IV. Jenő pápa megsemmisítse Calatrava ezen jogát is.

Azonban a sors fintora, hogy mire Avis elnyerte függetlenségét, már az uralkodó dinasztia befolyása alá került: az utolsó választott mester, Dom Fernão Rodrigues de Sequeira halálát követően I. Edward (azaz Duarte, 1433-1438) idején a Rend irányítása a királyi családhoz került, s Duarte testvére, Ferdinánd infáns a mesteri méltóság helyett 1434-ben Avis első kormányzója (adminisztrátora) lett. 1551-ben III. Gyula pápa jóvoltából a Rend a portugál korona tulajdonába került, azaz szerzetesi jellege megszűnt.

III. Az Avis Rend eredete. Viták és elméletek

„Az örökre emlékezetes Ourique-i csatában, az Úr 1147(!) esztendejében július 25-én, Alfonz Henrik király úr fényes győzelmet aratott öt afrikai királyon és 400 000 harcosán, erősítve a portugálok bátorságát és a keresztény hitet, ahogyan bizonyos nemesek sóvárgását is a dicsőségre, akik a régi Makkabeusok példáját követve szövetkeztek egymással, hogy harcolnak a keresztény hitért, megvédve a királyságot és a szeretett hazát akár életük árán is.

Hősiességük másokat is bátorított, létszámuk megnövekedett, s olyannyira fontosak lettek a királyság számára, hogy Alfonz Henrik király úr nemcsak megadományozta őket, hogy továbbra is őrizzék ezt a szövetséget, hanem Coimbra városába összehívta az összes püspököt, Humbaldo pápai legátussal (aki Ostia püspöke is volt) egyetemben, azért, hogy a fenti lovagokat Szent Benedek ciszter regulája¹⁴ szerint gyűjtse össze, amit 1162-ben(!) erősítettek meg.”

Így kezdte José da Purificação a Híres és régi Avis Lovagrend Mestereinek és Adminisztrátorainak Katalógusa című munkáját¹⁵, amelyet a Történelmi Akadémiának 1722-ben mutatott be.

---

¹⁴ Amikor a források Szent Benedek ciszterci rítusáról beszélnek, megreformált bencéséget, vagyis ciszterciséget értettek alatta.

¹⁵Purificação, frei José da – Catalogo dos Mestres e Administradores da Ilustre e antiquissima Ordem Militar de Aviz, p.1.

A fentiek szerint az Avis Rendet Coimbra városában alapították 1147-ben, azaz még Calatrava születése előtt. Ez kimondatlanul azt jelenti, hogy Avis a Fél-sziget egyik legrégebbi, független lovagrendje, s így semmiképpen sem lehet a kasztíliai milícia ágazata.

A szakirodalomban és az oklevelek alapján a következő kérdések merülnek fel az Avis Rend alapításával kapcsolatban:

- 1.) A Rend portugál vagy más eredetű-e?
- 2.) Mikor alapították?
- 3.) Önálló rendről van-e szó vagy filiáról?

A következő oldalakon jelesebb portugál kutatók véleményét ismertetem a fenti kérdések kapcsán.

Purificação elméletének első komoly kritikusa Saraiva bíboros volt a múlt század második felében, aki azt állította, hogy nem létezik az alapítást kizárólagosan bizonyító, eredeti dokumentum, csak hamisítvány. Furcsállotta többek között, hogy egy pápai legátus alapít egy lovagrendet, amikor a gyakorlatban ez éppen fordítva szokott történni: egy már létező szervezetet erősít meg a Szentatya¹⁶.

---

¹⁶ Saraiva, Cardeal – Memória sobre a Instituição da Ordem Militar intitulada de Avis, em Portugal, in *Obras Completas do Cardeal Saraiva*, t. III, Lisboa, 1874, pp. 21-23.

Carlos da Silva Tarouca véleménye szerint nem portugál, hanem kasztíliai eredetű rendek szabadították fel az országot a mór uralom alól. Mivel a pápák megerősítő bulláiban Évora-t Calatrava-nak tulajdonították, nem említve külön Évora-i Testvéreket vagy Mestert, Silva Tarouca csak a kasztíliai Rend önálló létét fogadta el, Avis szuverenitását vitatta¹⁷.

Az Avis Rend levéltárának¹⁸ legkorábbi oklevele 1176-ból való, azaz ekkor már a Rend biztosan működött. Rui Pinto de Azevedo szerint 1169-1173 között a Milícia még nem létezett, mivel az uralkodó hadjárataiban ekkor még csak a Templomosok segítségét vette igénybe. Ezt igazolja az is, hogy amikor I. Alfonz a frissen meghódított Tejo-n túli területeket felosztotta, nem juttatott ezekből semmit Avis-nak, holott ennek bázisa (a későbbiekben) igazolhatóan itt volt¹⁹. A történész úgy látja, hogy az első portugál király az 1173-1178 közötti, Abu Yakub Yusuf kalifával fennálló fegyverszünetet használta ki arra, hogy a nemzet első fegyveres szerzetesrendjét megalapítsa Alentejo-ban, ezzel is megerősítve a hézagos határvonalat²⁰.

Mivel I. Alfonz és fia, I. Sancho folyamatosan adományokban részesítették a Rendet, Azevedo arra a következtetésre jutott, hogy önálló portugál alapításról volt szó, valamikor 1175 márciusa és 1176 áprilisa közötti időből.

---

¹⁷ Tarouca, Carlos da Silva – As Origens da Ordem dos Cavaleiros de Évora (Avis), in *A Cidade de Évora*, n.13-14 (1947), pp. 25-39.

¹⁸ Az iratok döntő többsége az *Arquivo Nacional de Torre do Tombo*-ban (továbbiakban: A.N.T.T.) található.

¹⁹ Azevedo, Rui Pinto de – Primórdios da Ordem Militar de Évora in *Boletim Cultural da Junta Distrital de Évora* 8 /1976/, p. 49.

²⁰ Azevedo, Rui Pinto de – Primórdios...p. 53.

A következő három oklevél, amelyeknek rövid kivonata az alábbiakban olvasható, hozzájárult ahhoz, hogy Azevedo véglegesen a portugál eredet mellett tegye le voksát:

1.) 1176 áprilisában I. Alfonz az Évora-i mesternek, Gonçalo Viegas-nak és akkori, illetve jövőbeni testvéreinek, akik Évora-ban Szent Benedek rendje szerint éltek, adományozta Coruche várát és néhány Évora-i és Santarém-i ingatlant²¹.

2.) Ugyanez a király végrendeletében, 1179 februárjában intézkedett, hogy Gonçalo Viegas Évora-i mesternek juttat 10 000 morabitanos-t²², amit szükség esetén Évora javára és védelmére lehet fordítani²³.

3.) 1187 januárjában I. Sancho király ugyancsak a fentebb megjelölt személyeknek adományozta Alcanede várát, Alpedriz falut, illetve odaigérte nekik Juromenha várát akkorra, amikor azt visszafoglalják a móroktól²⁴.

Látható, hogy az oklevelek Évora-i mesterről számolnak be, ami azt jelenti, hogy a portugál rendnek volt saját vezetője, azaz önálló intézményként működött. Ellenkező esetben a Calatrava-i nagymestert említették volna meg.

Saraiva bíboros Calatrava portugáliai megjelenését 1166 utánra teszi, mivel Avis első székhelyét, Évora városát ebben az esztendőben hódították vissza a móroktól.

---

²¹ Reuter, Abiah E. – Chancelarias Medievais Portuguesas, I, n.237 e Documentos Medievais Portuguesas, Régios, I, n.327.

²² Régi érme Portugáliában és Spanyolországban, általában 27 ezüst reált ért. A régi ezüst reál-t (real plata antiguo) egészen 1870-ig verték különböző névvel, súlyban és finomságban.

²³ Reuter, Abiah E. - Chanc., I, n.242 e Régios, I, n.334

²⁴ Azevedo, Rui Pinto de – As Origens da Ordem de Évora ou de Avis, in *História*, vol. I, p.236.

Érdekes módon *Herculano*, a múlt század egyik legnagyobb portugál történésze nem foglalkozott sokat a kérdéssel: *Portugália története* című munkájában Avis eredetét²⁵ illetően csupán annyit jegyzett meg, hogy Calatrava néhány lovagja 1166 körül az országba érkezett, s a visszahódított Évora városában telepedett le. Első nevüket is innen kapták: Évora-i Testvérek. Ezek alapján elmondható, ha szűkszavúan is, de a spanyol eredet mellett foglalt állást.

*M. Miguel de Oliveira*²⁶ a portugál és a pápai dokumentációt tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy az első portugál uralkodók rendszeresen Évora-i Mesterekről és Testvérekről beszélnek, s nem Calatrava-iakról. A történész szerint nincs utalás a dokumentumokban kasztíliai részvételre a portugál reconquistában.

Ellenben Avis lovagjai 1248-ban segítséget nyújtottak Martim Fernandes mester vezetésével Sevilla ostromakor III. Fernando seregeinek, amit a király nem felejtett el meghálálni. Mind ő, mind X. Alfonz a portugál rendről, mint független és önálló katonai testületről szólt²⁷.

Oliveira mutatta ki azt is, hogy a pápák,- számára nehezen értelmezhető módon -, mindig csak Calatrava-t említik Évora-val kapcsolatban, ám egyetlen portugáliai adományt megerősítő oklevél sem található meg a spanyol lovagrend gazdag diplomatikai gyűjteményében²⁸.

---

²⁵ Herculano, Alexandre – *História de Portugal desde o começo da Monarchia até o fim do reinado de Affonso III*, 4 vol., Lisboa, Bertrand, 1980, vol.2, p. 28.

²⁶ Oliveira, Miguel de - *A milícia de Évora e a Ordem de Calatrava*, in *Lusitania Sacra*, t.1, Lisboa, 1956, pp. 51-64.

²⁷ Javierre Mur, Aurea – *La Orden de Calatrava en Portugal*, in *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 130, Madrid, 1952, pp. 323-376.

²⁸ in *Arquivo Historica Nacional de Madrid*

Kivételt ez alól csak egy 1201. május 17-én kelt, közvetlenül az Évora-i Rendnek III. Ince pápa által küldött, *Religiosam Vitam* kezdetű bulla képez²⁹. Ez a dokumentum az Évora-i testvérek önállóságának elismerése és egyben a Calatrava-i jogok és kiváltságok biztosítása az új Milíciának. A bulla kiemelkedő jelentőségét ugyanakkor mégis az adja, hogy az Évora-i Testvéreknek tulajdonított olyan javakat is, amelyek másutt (a többi pápai oklevélben) mint a Calatrava-i Rend tulajdona voltak feltüntetve.

A bulla intitulatioja a következő volt: „Az Évora-i Milícia Mesteréhez és Testvéreihez, akik a Calatrava-i Regula szerint élnek”, ahelyett, hogy a spanyol lovagok Évora-i képviselőihez fordult volna. Oliveira szerint erre az a magyarázat, hogy maga a Milícia kétségtelenül portugál alapítás, javait, birtokait saját uralkodójától kapta léte fenntartására, erősítésére, hogy cserébe a kellő időben katonai segítséget tudjon nyújtani, továbbá, hogy kezdettől fogva saját mestere irányította.

A történész az alapítás idejével nem foglalkozott behatóbban, vélhetően elfogadta Azevedo teóriáját a kérdésben. Hasonlóképpen kiemelkedő momentumnak tartotta azt az 1211-ben II. Alfonz (1211-1223) által kiadott adománylevelet³⁰, ami az Évora-i mester, Dom Fernando Eanes (1201-1221) és testvérei számára készült, hogy ők és a Rend Avis-t (Alentejo) örökös jogon birtokolják ezután.

---

²⁹ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.2

³⁰ 1211.06.30., A.N.T.T., Ordem de Avis, n.61

Itt nem esett szó arról, hogy a portugálok szervezete Calatrava-hoz tartozó vagy annak alávetett milícia lenne³¹. Ebben az esetben a spanyolok bizonyára a végsőkig harcoltak volna portugáliai jogaikért.

Oliveira elismeri, hogy Avis-nak szüksége volt a már Calatrava által megszerzett és gyakorolt jogokra, privilégiumokra és regulára, mert ezeket a pápa is elismerte és oltalmazta. Ez azért is ésszerű és megfontolt volt, mert arra az esetre is védelmet nyújtott, ha az uralkodó egy napon visszakövetelte vagy megkérdőjelezte volna az adományokat és a kiváltságokat.

Filia volt-e Avis, s ha igen, akkor miben nyilvánult meg?

A Calatrava-i nagymesternek, vagy valamely más, a Generális Káptalan által kijelölt testvérnek évente kellett vizitálnia a portugál testvéreket egy ciszter szerzetessel együtt, mégpedig abból a célból, hogy ellenőrizték életvitelüket, s ha aktuális volt, részt vegyenek a mesterválasztáson, az új vezetőt megerősítve pozíciójában.

Egyetlen olyan vizitációról tudni egy fennmaradt oklevél alapján, amikor maga a Calatrava-i nagymester ment Portugáliába: Dom Martim Rodrigues és Sotos Albos ciszter apátja 1238-ban a frissen megválasztott mestert erősítették meg, nevezetesen Dom Martim Fernandes-t (1238-1264).

---

³¹ Oliveira, Miguel de – A milícia de Évora...p.57.

Egyúttal megújították a kasztíliai joghatóság intézményét is, azaz formálisan átadták a Rend pecsétjét Fernandesnek, továbbá kijelentették, hogy az új mestert csak a Calatrava-i nagymester, vagy annak személyes megbízottja jelenlétében lehet megválasztani, s a vizitáció éves jogát is fenntartották³².

(Érdekességképpen megemlíthető, hogy az Avis-lovagok megbízottja is - tanácskozási joggal - részt vehetett a kasztíliai Generális Káptalan nagymester választásán. Frei António Brandão, a XVI. század nagy krónikása ezt a két rend testvéri kapcsolatának tulajdonítja, ami közös statutuumaikon alapult. Ezért is hívták őket állítása szerint ugyanazon a néven, - Calatrava-i Lovagok - ahogyan ezt a *Monarchia Lusitana* című monumentális munkájában is leírta³³.)

Bár Oliveira csak tiszteletbeli hatalmasságnak tekintette a spanyolokat, a vizitáció joga kétségtelenül lehetőséget biztosított beavatkozásra, elsősorban a jogszolgáltatás révén. Így történt ez 1346-ban is, amikor a két megbízott testvér azzal a céllal ment Avis-ba, hogy rendezzék Dom João Rodrigues Pimentel mester, illetve Dom Fernão Rodrigues, Cabeço de Vide kommandátora között³⁴ a megromlott viszonyt.

---

³² Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava..., doc.I, pp. 45-46.

³³ *Monarchia Lusitana*, III, liv. XI, cap.I.

³⁴ 1346.08.28, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.387

Összefoglalásként megállapíthatjuk, s itt Rui Pinto de Azevedo-val kell egyetértünk, hogy az Avis Rendet maga a portugál uralkodó hívta életre, mégpedig az 1175-ös esztendőben a nemzeti érdekekért messzemenően küzdő hazai lovagrend szükségessége miatt. A kis létszámú, de jól megszervezett Milícia sorsdöntő feladatokat kapott: a születőfélben lévő állam határvédelmét, keresztény lakosság betelepítését és életének megszervezését. Ezen kihívásoknak egyetlen nemzetközi, tehát portugál szempontból semleges lovagrend sem tudott volna maradéktalanul megfelelni, hiszen egy nemzet élet-halál harcát csak önnön fiai képesek kellő elszántsággal megvívni. Így magyarázható, hogy bár az országban jelen voltak a Templomosok, a Johanniták, továbbá a kasztíliai eredetű Santiago Rend is, az uralkodók mégis Avis felé fordultak kitüntető figyelemmel.

Ugyanakkor nem tagadható Calatrava Avis felett gyakorolt, de folyamatosan csökkenő bábáskodása sem, ami annak köszönhető, hogy portugál részről belátták: a kasztíliai rend által elnyert és a pápa által megerősített jogok - amelyeket mint a Calatrava Rend filiája egyúttal Avis is megkapott - sokkal több előnnyel jártak számára, mint amekkora hátrányt jelent adott esetben egyre látszólagosabbá váló, majd a XV. század során megszűnő függősége.

IV. Regulák és szabályzatok

A ciszter alapon szerveződő lovagrendek nem alkottak új szabályzatot, csupán a már meglévőt pontosították, árnyalták szükségleteiknek megfelelően.

Avis irattára nem tartalmazza a Calatrava Rend 1164-es, *Quod autem humiliter postulatis* kezdetű reguláját³⁵, amely szerint a portugál lovagok is éltek. Ellenben III. Sándor pápa 1164. szeptember 25-én kelt³⁶ *Justis Petentium* kezdetű megerősítő bulláját viszont igen, ami magába foglalta a fenti szabályzatot.

1187-ig a Calatrava-i lovagrend a ciszter hierarchián belül nem függött egyetlen apátságtól sem, saját statutuummal rendelkezett.

Mikor azonban felvételt nyert a ciszter rendbe, szükségessé vált egy még szorosabb kötelék, az 1187-es *Regula*, amely biztosította az egységet és az összetartozást (a javak birtoklásának megerősítése mellett). Avis ezt a szabályzatot is hűen átvette és alkalmazta. Ez a dokumentum csak átirat formájában maradt meg az irattárban³⁷.

Avis harmadik regulája, ami 1199-ben született, III. Ince pápa 1201-ből való *Religiosam Vitam* kezdetű bullája tartalmazza, amelynek Avis-ra vonatkozó kiemelkedően fontos szerepéről a korábbiakban esett már szó.

---

³⁵ in Bullarium ordinis militiae de Calatrava, Madrid, 1761, pp. 3-4.

³⁶ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.l.

³⁷ A.N.T.T., Ordem de Cristo, códice 234, fl. XXXIII. A Krisztus Lovagrendet, amelynek iratai között fentmaradt a másolat, 1319-ben Dénes király alapította a felosztatott Templomosok utódként Tomar-ban.

Torre do Tombo-ban még egy regulát őriznek a Calatrava-i lovagoknak címezve, amely bár datálatlan, mégis feltehetően 1210/1211 körül keletkezhetett: Guy, Morimond apátja abban az időben készítette, amikor a mórok elűzték a lovagtestvéreket székhelyükről, s azok ideiglenesen Salvaterra-ban telepedtek le. Ez a szabályzat a dolgozat mellékletében olvasható, s útmutatóul szolgál a lovagi, így Avis megismeréséhez is.

Az 1195-1213-as és 1342-es Definíciók kivételével, amelyek a lovagok számára előírt életmódot határozták meg, egyéb, főként XIV. századi szabályzatok és regulák (1304, 1307, 1336, 1383) - vélhetően a megromlott portugál/kasztíliai kapcsolat következtében - semmilyen formában nem voltak fellelhetőek az irattárban³⁸.

---

³⁸ 1383-ban kihalt Portugália első királyi dinasztiája, a Burgundi. A zűrzavaros, polgárháború súlytotta helyzetet Kasztília is megpróbálta kihasználni, s rokoni kapcsolataira hivatkozva a trónt megszerezni. Sikertelenül járt, mivel 1385-ben az Aljubarrota-i csatában vereséget szenvedett az Avis Rend mesterétől, Jánostól, aki egyúttal I. Péter portugál király törvénytelen fia is volt. A trónt végül I. János néven 1385-ben ő szerezte meg, megalapítva az ország második dinasztiáját, az Avist.

V. Az Avis Rend historiográfiája

1.) Bibliográfiák és feldolgozó munkák

A lovagrendekről fennállásuk ideje alatt - a középkorban betöltött kiemelkedő szerepük ellenére - nem készültek említésre méltó tanulmányok. Egyik-másik mester életrajza, egy-egy Bullárium, néhány rövid történeti összefoglaló és elvétve kinyomtatott regula képezi a róluk szóló dokumentációt a megjelölt időszakban.

1572-ben következett be a történetírásban fordulat, amikor Francisco Rades Y Andrada, Calatrava egyik klerikusa megírta és kiadta a *Chronica de las Tres Ordenes y Cavallerias de Santiago, Calatrava y Alcantara* című munkáját³⁹ a rendi levéltárakra támaszkodva. Ez az összefoglaló lett egészen a XX. század közepéig a lovagrendek történetével foglalkozó legmeghatározóbb alkotás.

A XVII-XVIII. század során historiográfiai szempontból több elhanyagolható munka is született. A romantika ugyan kedvelte a lovagrendeket, mint témát, elsősorban a vallásosság és a militarizmus kevert szellemisége miatt, azonban a rendházak felszámolása, illetve levéltáraik lefoglalása miatt a korszakban lehetetlenné vált a kutatás⁴⁰.

---

³⁹ in *Biblioteca de Historia Hispanica, Ordenes Militares*, serie maior, n.2, Barcelona, El Albir S.A., 1980.

⁴⁰ Az 1832-1834 között zajló polgárháború a liberális erők győzedelmével ért véget, s ennek következtében született meg 1834-ben az a rendelet, amelynek értelmében feloszlattak több mint háromszáz rendházat. A korszak és a téma egyetlen jelentősebb kutatója a polihisztor Saraiva bíboros (1766-1845) volt.

Századunkban a Portugáliában újrainduló kutatómunka elsősorban csak a Santiago és a Krisztus Rendet érintette, s tetőpontját egy 1962-ben rendezett nemzetközi, lovagrendi témájú kongresszus jelentette⁴¹. Sajnálatos, hogy a kezdeményezés nem talált folytatásra.

Ami az 1950-es, 1960-as évek bibliográfiáit illeti, kevés támpontot adtak a lovagrendek kutatásához, s különösen az Avis-t érintő munkák voltak szegényesek. Általános leíró feldolgozások kivételével csak néhány jegyzet, s a Milícia eredetéről folyó parázs vita említhető. A már említett Ruy Pinto de Azevedo, Carlos da Silva Tarouca, Miguel de Oliveira, a spanyol Aurea Javierre Mur⁴², vagy a francia ciszter Maur Cocheril⁴³ tevékenysége igen figyelemreméltó a témában.

Napjainkban azonban feléledni látszik a Rend iránti érdeklődés: Maria Cristina Cunha⁴⁴ és Maria Cristina Pimenta kutatásai kiemelkedő jelentőségűek⁴⁵.

---

⁴¹A kongresszus anyaga - in *Actas do Congresso Hispano Portugues sobre las Ordenes militares en la Peninsula Iberica en la Edad Media*, Madrid – Barcelona, C.S.I.C., 1968

⁴² Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava en Portugal, in *Boletin de la Real Academia de la Historia*, t. 130, Madrid, 1952

⁴³ Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires Cisterciens au Portugal, in *Bulletin de Etudes Portugaises*, 28-29, 1967/1968

⁴⁴ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329), tese de mestrado em História Medieval, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, policopiada, Porto, 1989, idem – A eleição do mestre de Avis nos séculos XIII-XV., in *As Ordens Militares em Portugal e no Sul da Europa*, Palmela 1992, eds. Colibri/C. M. Palmela, 1997, pp. 373-392.

-Chancelarias particulares, escriturais e documentos: algumas notas a propósito da Ordem de Avis nos séculos XIII-XIV, in *As Ordens Militares em Portugal. Actas do I. Encontro Sobre Ordens Militares, Palmela, Camara Municipal, 1991, pp.181-190*

⁴⁵ Pimenta, Maria Cristina e Cunha, Maria Cristina – Algumas considerações sobre as relações entre os monarcas castelhanos e a Ordem de Avis no século XIII, separata do *Boletim do Arquivo Distrital do Porto*, vol. II, Porto, IPPC, 1985

A fennmaradt oklevelek nagy részének kritikai kiadása máig nem történt meg, továbbá teljes körű, (tematikai, földrajzi) rendszerezésük várat még magára. Ezek a hiányosságok egyben meg is jelölik további kutatásaim irányát. Céлом a későbbiekben egy egységes archontológia, valamint egy kronologikus Avis-birtokkataszter felállítása.

2.) A források megoszlása

Ahogy a korábbiakban említettem, az Avis-vonatkozású oklevelek legtöbbször Lisszabonban, a Portugál Nemzeti Levéltárban (A.N.T.T.) található. Azonban a megjelölt időszak forrásanyaga, amely mintegy hatszáz Avis-hoz kapcsolható oklevelet tesz ki - anélkül, hogy jelentőségüket megkérdőjeleznék - mégis csak kevésnek mondható, hiszen Portugáliának, hazánkkal ellentétben, a polgárháborúkat leszámítva nem volt igazán viharos és véráztatta történelme.

Továbbá mivel álláspontunk szerint a Rend *Scriptoriummal* és a köré szerveződött *Mestre Escola*-val is rendelkezett, így a forrásoknak is bőségebbnek kellene lenniük.

Ez mégis miért nincs így? Az a válasz kínálkozik, hogy az oklevelek jelentős része nem került a Nemzeti Levéltárba, azok vélhetően még mindig a különböző tartományi, városi és egyházi levéltárakban porosodnak. Ugyanis a XIII. század elejétől a birtokok nagy része már nem állt közvetlenül a mester irányítása alatt, hanem azokat kommandák formájában a lovagok igazgatták.

Mivel főként a kommandákra vonatkozó források szegényesek, arra lehet következtetni, hogy nem jutott el minden helyi vonatkozású irat a központi irattárba, ahonnan végül a XIX. században minden anyagot a Nemzeti Levéltárba szállítottak.

3.) Az oklevelek típusai

A XIV. század első feléig a különböző típusú források százalékos megoszlása a következő:

1. bullák és egyéb pápai iratok	13,5%
2. birtokadományok	37,8%
3. periratok	12,5%
4. kiváltságlevelek	3,4%
5. adásvételi és haszonbérleti szerződések	9,1%
6. másolatok és megerősítések	10,5%
7. egyéb ⁴⁶	13,2% ⁴⁷

---

⁴⁶ Levelezések, közbenjárások, kommandák átíratái, stb...

⁴⁷ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.15.

VI. Avis geopolitikai elhelyezkedése

Portugália az Ibér-félsziget legnyugatibb sávjában fekszik, területe gyakorlatilag a középkor óta változatlan: hozzávetőleg 92000 km², amely hozzávetőleg megegyezik Magyarország mai területével. Testét négy nagy folyó szabdalja fel, amelyek északról dél felé haladva a következők: Minho, Douro, Mondego (az egyetlen folyó, ami Portugáliában ered) és a Tejo.

A XII. századi Portugáliát a szüntelen harcok jellemezték, ugyanis az iszlám, ha átmenetileg is, de az Almoravidák, majd az Almohádok vezetése alatt új erőre kapott. A keresztények keserves harcok árán lassan, de mégis folyamatosan haladtak dél felé. A visszahódított területek a harcok következtében teljesen elnéptelenedtek, amelyek betelepítése elengedhetetlen volt a vidék felvirágoztatása szempontjából.

A védelemben és a kolonizációban betöltött szerepe tette lehetővé, hogy jelentős lovagrendi uradalmak jöjjenek létre az ország középső és déli, frissen visszahódított részein, ellentétben az északi területek kisbirtokaival szemben. Az Avis Lovagrend a Tejo - Sado - Guadiana folyók határolta Alentejo és Ribatejo nagy részét ellenőrizte, de ezen belül is elsősorban Alto-Alentejo-ban birtokolt igen dús földeket, amelyek különösen gabonatermésükről, olajfaligeteikről, szőlőültetvényeiről és gyümölcsöseikről voltak híresek. De nem csak termékenysége miatt volt jelentős ez a vidék: számtalan fontos kereskedelmi út haladt itt át, amely összekötötte északot és délt, az ország belső területeit, azaz Beira-t a partvidékkel, Lisszabonnal és Algarve-val egyaránt.

A kontinensen az Avis Rend szerepéhez hasonlóan ekkor csak a Magyarországra II. András által 1211-ben behívott Német Lovagrend történetében találunk. Európa délkeleti határvidékén azonban teljesen eltérő helyzettel kellett a lovagoknak szembesülniük: olyan területet kaptak hűbérül a magyar uralkodótól, amely nem rendelkezett keresztény hagyományokkal és szinte teljesen lakatlan volt, továbbá a pogány kunok és a harcias bolgár Aszenida állam egyaránt igényt tartottak rá. A német császár szentföldi politikája miatt ugyancsak befolyása alá kívánta vonni ezt a régiót.

Az Erdélyi-medence délkeleti szegletében, az Olt nagy kanyarulata és a Déli-Kárpátok között fekvő Barcaság Havasalföldre vezető szorosait kellett a lovagoknak őrizniük, illetve az igen gyéren lakott, főleg szláv és bolgár etnikumú vidéket krisztianizálni és betelepíteni, egyszóval felvirágoztatni. Feladatai közé tartozott továbbá az is, hogy a kun földről majd százötven éve folyamatosan beszivárgó oláh és kun pásztorokat megtérítse és rendes közigazgatás alá terelje⁴⁸.

---

⁴⁸ A párhuzamot némileg árnyalja az a tény, hogy a teutonok csak rövid ideig voltak jelen hazánkban, mivel elsődlegesen nem a magyar nemzeti érdekeket képviselték, hanem saját rendi céljaikat.

VII. Az Avis kapcsolatai

1.) Avis kapcsolata a városokkal

Avis lovagjai hűbérbe kapott területeiken maguk is oklevélkiadási gyakorlatot folytattak. A fennmaradt dokumentumok a Rend és a helybeli lakosság kapcsolatáról számol be⁴⁹.

A lovagok a nekik juttatott területeken az úgynevezett *foral*-okat már viszonylag korán odaadományozták a településeknek. Ezek olyan szerződések voltak, amelyekben rögzítették a települések belső életvitelét és a felek, azaz Avis és a városok kapcsolatát irányító normákat, illetve az utóbbiak számára juttatott privilégiumokat, amelyek növelték a Rend birtokainak vonzerejét.

Benavente 1200-ban⁵⁰, Ericeira 1229-ben⁵¹, vagy a portugál reconquista végén a kiterjedt uradalommal rendelkező, nevét és székhelyét a rendnek adó Avis városa 1253-ban⁵² immár a harmadik ilyen jellegű iratot kapta. Ily módon a lovagtestvérek már nem csak gazdasági kapcsolatot létesítettek a helybeli lakossággal, hanem hivatalit is.

---

⁴⁹ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.186.

⁵⁰ 1200.04.25, in Portugaliae Monumenta Historica – Leges, pp. 512-514.

⁵¹ A.N.T.T., Gaveta 14, m.6, n.31

⁵² A.N.T.T., Forais Antigos, m.10, n.6

A Rend a kommandátorain keresztül a városi tisztségviselők választásában is mind aktívabban közreműködött. Ez történt például Ericeira esetében is, vagy S. Vicente da Beira-éban⁵³, amikor például a városi előljáró-választáson a Rend ítélőmestere, illetve kommandátora erősített meg tisztviselőket.

Azt nem lehet pontosan meghatározni, hogy mekkora jelentőségű beavatkozások történtek a városok életébe, de Avis mindenképpen olyan erőt képviselt, amely adott esetben bizonyos jogokat még magánál az uralkodónál is ki tudott harcolni: például 1271-ben azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy rendelje el az Avis-tól független Monforte tanácsának azt, hogy biztosítsa a szomszédos, Avis-hoz tartozó Vide Queimada számára a favágást és a szabad legeltetést⁵⁴. A XIV. század elején pedig maga a mester volt az, aki kijárt az udvarnál bizonyos privilégiumokat a hozzájuk tartozó Noudar számára⁵⁵.

Természetesen nem mindig volt békés kapcsolat a Rend és a települések között, s ilyenkor Avis az uralkodónál próbált jogorvoslatot találni. Noudar példájánál maradva: Don Garcia Peres mester saját korábbi, az előbbieken említett levelének ellentmondva, amelyben maga sürgette a település kiváltságainak királyi megerősítését, most már arra kérte az uralkodót, hogy mivel a helybeliek visszaéltek jogaikkal, s ily módon kárt okoztak Avis-nak, szigorúan tartassa be a továbbiakban az eredetileg hozott szabályokat (1309)⁵⁶.

---

⁵³ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.238

⁵⁴ A.N.T.T., Chanc. Afonso III, l. 1, fl. 111

⁵⁵ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.546 és 754

⁵⁶ 1309.08.25, A.N.T.T., Ordem de Avis, 546 és 754

A városi vezetéssel történő együttműködés különösen fontos volt a várépítések és azok fenntartása terén. Néha csak anyagilag támogatták ezt a lovagok, máskor, mint Noudar és Albufeira esetében is⁵⁷, maguk végezték ezeket a feladatokat.

A király sokszor lépett fel döntőbíróként pereikben, s az esetek többségéből a Milícia került ki győztesen. A XIII. század közepén, mint Európában mindenütt, egységes ingatlankataszter híján, főleg a határkérdések voltak napirenden. Ez történt például 1299-ben⁵⁸ is, amikor I. Dénes végül a Rend javára hozott ítéletet Évora-val szemben, azonban a későbbiekben nem habozott felülvizsgálni saját döntését, amikor kétségei támadtak.

Ritkán fordult elő, de nem volt példátlan, hogy a király végül elmarasztalta a lovagokat hatalmukkal való visszaélés miatt: Alcanede lakosait például a lovagok teljesen jogtalanul próbálták favágásra és szállításra kötelezni⁵⁹, így az uralkodó megtiltotta azt.

Dénes király idejében többször is megtörtént a fentihez hasonló eset, azaz a nagyhatalmú Milícia megrendszabályozása, de ez nem meglepő annak tükrében, hogy uralkodására a központi hatalom tudatos megerősítése volt jellemző, ennél fogva a „Dom Dinis” nem tűrt el semmilyen önkényeskedést.

Utóda, IV. Alfonz (1325-1357) apja nyomdokain haladva szintén megkísérelte jobban az ellenőrzése alá vonni a lovagokat, ám sajnos a kutatások mindezülig nem tárták fel ezen próbálkozások eredményeit.

---

⁵⁷ 1286.10.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.188

⁵⁸ 1299.12.04, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.86

⁵⁹ 1248.07.29, A.N.T.T., Chanc. Dinis, l. 3, fl. 79v

2.) Avis és az Egyház

Ahogy a bevezetésben is említésre került, az Avis Rend célja nemcsak a hitetlenek elleni harc volt, hanem a visszafoglalt területek keresztény lakossággal való betelepítése és a katolikus vallás megerősítése is. E téren céljai közösek voltak Rómával, hiszen a portugál rend sem volt más, mint Krisztus misztikus testének, azaz az Egyháznak a „kardja”.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az Évora-i (később Avis) Milícia átvette Calatrava ciszter szabályzatát, Róma támogatásáról biztosította, s mintegy védnöksége alá helyezte. Az új rend, mind a pápai, mind a királyi támogatásnak köszönhetően, rohamosan erősödött, ami számos problémához vezetett a lovagok és az Egyház világi szervezete, vagy másként hierarchiája között, pedig ez utóbbi maga is ösztönözte a Rend létrejöttét.

A legtöbb konfliktus természetesen a testvérek és a mindenkori Évora-i püspök között adódott a XII. század végétől, nem sokkal azután, hogy a Rend megalakult. Avis ugyanis a reconquista harcokat követően helyreállított Évora-i püspökség területéből kapta birtokai jelentős részét, s ez a helyzet azonnal konfliktusok melegágyát képezte. Adódik a kérdés: miért éppen itt? Azzal magyarázható a jelenség, hogy e vidék a szinte állandósuló harcok következtében gyakorlatilag teljesen elnéptelenedett, így betelepítése és védelme sürgetővé vált. E feladatnak a Rend kitűnően eleget tudott tenni, ha a megfelelő támogatást megkapta.

Sem a királyi kiváltságok, adományok, sem a pápai segítség nem késlekedett. Az első és az egyik legfontosabb állomás a Milícia életében VIII. Gergely 1187-es bullája volt, amelyben a testvérek összes akkor meglevő javai pápai oltalmat nyertek, amellet, hogy Calatrava-hoz hasonlóan birtokaikon szabadon építhettek templomokat. Továbbá itt ők választhatták a plébánost, akit a püspök csupán megerősíteni tartozott⁶⁰. Ám ez utóbbi nem könnyen mondott le korábban birtokolt jogairól.

A következő példa jól rávilágít Avis és az Egyház kapcsolatára: 1200-ban Évora püspöke, Don Paio, s a szintén Don Paio nevet viselő mester közötti szerződés tárgya Benavente parókiája volt, amikor is a püspök elismerte a lovagok jogát a plébános kiválasztására, de ugyanakkor fenntartotta a *püspöki megerősítés* intézményét. Továbbá a püspök és a káptalan számára biztosították a *tized*, illetve a *mortuária*-k (temetési pénz) negyedét⁶¹.

E két adónem összefoglaló neve a *terça episcopal*, azaz a *püspöki harmad* volt. Nevével ellentétben nem mindig a megjelölt hányadot jelentette, ugyanis a felek megállapodásának megfelelően az arányok változhattak, miként a fenti esetben is látható volt. Maga a megállapodás I. Sancho király közreműködésével jött létre, aki már korábban is kísérletet tett a felek kibékítésére⁶².

---

⁶⁰ Mindez teljesen megegyezett a barcasági német lovagok jogaival, beleértve azt is, hogy rövid magyarországi tartózkodásuk alatt ők is összetűzésbe kerültek az erdélyi püspökkel.

⁶¹ A tizedet Évora püspöke nem engedte át teljesen Avis-nak, ami pedig a német lovagokat a plébános-állító jog mellett megillette.

⁶² Tarouca, Carlos Silva da – *As origens...*, pp. 25-39.

Az oltár- és a nagycsütörtöki olajszentelést (vagyis a püspöki által kiszolgáltató szentelményeket) egyaránt a helyi ordinárius végezte (az 1187-es bulla szerint), amelyet ingyen volt köteles elvégezni, ha a Rend felkérte erre. Amennyiben valamilyen oknál fogva a lovagok más püspököt hívtak erre a szolgálatra, azt szabadon megtehették⁶³.

Így a prelátusok látszólagos függőségbe kerültek Avis mesterétől.

Ahogy a XIII. századtól kezdve a konfliktus éleződött a Rend exemptioi miatt, a megerősítő oklevelek száma is ugrásszerűen gyarapodott, mivel Avis tisztázni kívánta jogait, privilégiumait.

Ezen iratok nagy jelentőséggel bírtak egyház-kormányzati, gazdasági szempontból is: például ilyenekből derül fény az ugaron maradt földek tizedének sorsára⁶⁴, bizonyos pénzbeli szolgáltatások alól való mentességre a pápai legátus vizitálásának idején⁶⁵, vagy a kiközösítés tiltására, ha a lovagok saját malmaikban öröltek, vagy saját kemencéjükben sütöttek.⁶⁶

A XIII. század közepétől gyakrabban kötöttek szerződések a mester és az Évora-i püspök között a különböző templomok kegyúri jogának birtoklásáról, s azok bevételeinek megosztásáról.

---

⁶³ Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava..., p. 8.

⁶⁴ 1221.01.23, A.N.T.T., Orden de Avis, n.7

⁶⁵ 1241.03.19, A.N.T.T., Orden de Avis, n.9 és 366

⁶⁶ u.o.

1256-ban Avis beleegyezett a püspök javára abba, hogy Santarém körzetében Gualdim és Azóia plébániái tizedének csak a felét kapja⁶⁷, ám ennek fejében 1265-ben a prior és a Káptalan Estremoz és Borba parókiái után járó tized és mortuária-k összegének csupán negyedét kapja a szokásos harmad helyett. Ezen kívül a püspök újra elismerte Avis fentebb említett jogait⁶⁸.

Bár kompromisszumos megoldások születtek, mégis úgy tűnik, hogy a feszült viszony nem oldódott fel teljesen a XIV. század elejére sem. Okleveles adatok híján nem tudni, hogy milyen volt a Rend kapcsolata a többi egyházmegyével, de valószínűsíthető, hogy a reconquista idején helyreállított püspökségekben hasonló joghatósági viták dúltak, mint Évora-ban. Az ország északi részén békésebb volt a helyzet, mivel itt kevesebb birtoka volt a Milíciának, másrészt ezen a vidéken már tisztázottak voltak a jogviszonyok.

A püspöki harmad (*terça episcopal*) mellett az egyházmegye egyéb jövedelmekre is igényt tartott, amelyek a következők voltak:

1. *procução*, s a püspöki vizitáció idején szedték
2. *sinodático*, a parókia klérusa fizette, amikor a püspöki zsinat ülésezett⁶⁹

III. Ince halálát követően, 1216 körül született egy olyan megállapodás a Rend és Dom Soeiro Évora-i püspök között, amibe korábbi, jelentős szerződéseket is belefoglaltak.

---

⁶⁷ 1256.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.93 és 123

⁶⁸ 1265.07, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.118 és 119

⁶⁹ Vasconcelos Vilar, Hermínia Maria – A diocese de Évora e a Ordem de Avis: dois poderes em confronto na centúria de duzentos in *As Ordens Militares em Portugal e no sul da Europa, Actas do II. Encontro sobre Ordens Militares, Palmela 1992*, p. 274.

Ekkortól már nemcsak a *tized* és a *mortuária*-k után kellett kötelezően fizetni *harmadot*, hanem a *procuração* értékét is meghatározták, mégpedig 5 libra-ban⁷⁰; továbbá Avis klerikusainak részt kellett venniük a püspöki zsinatokon. Elismerték a püspök parókus-megerősítő jogát és azt, hogy a jövőben építendő templomokat továbbra is felszentelje. Ez azért is szükséges volt, mivel a Rend tagjai közül senki sem rendelkezett püspöki ordóval.

Évora-i egyházmegye elfogadta III. Ince azon intézkedéseit, amelyben az Avis által közvetlenül megművelt területek az egyházi tized fizetése alól mentességet kaptak⁷¹.

A reconquista előrehaladásával, a XIII. század során, az adományoknak köszönhetően egyre nőtt a Rend „birodalma”, s így a hozzá tartozó templomok száma is. Utóbbiak főleg a püspökség északkeleti részén feküdtek, míg a Santiago Rend parókiái az egyházmegye déli területein helyezkedtek el.

A következő, s egyben a vizsgált korszak utolsó jelentős szerződése 1279-ből való. A viszonylag fiatal, kevés jövedelemmel rendelkező Évora-i egyházmegye élén álló Dom Durando Pais püspöknek ekkor végre sikerült rendeznie a püspökség perekkel terhelt rossz viszonyát a lovagrenddel. Avis-t Dom Simão mester képviselte, s Estremoz volt a találkozó színhelye.

---

⁷⁰12 unica súlyú régi ezüst érme

⁷¹ Vasconcelos Vilar, Hermínia Maria – A diocese de Évora... pp. 276-277.

Itt a létrejött szerződésben a mester elismerte, hogy az összes hozzájuk tartozó plébánia köteles fizetni a *terça episcopal*-t, az éves vizitáció díját, 5 és 7 libra közötti értékben, a birtok nagyságától függően, s az összeg érvényes lett a jövőben építendő templomokra is.

A plébános-állító jog - akárcsak a korábbiakban - továbbra is a Rend kezében maradt. Dom Durando püspök kötelezte magát arra, hogy felmenti a tized fizetése alól azokat a területeket, - III. Ince pápa 1215-ös rendelete alapján - amiket Avis maga művelt.

A lovagok tehát kiváltságaik megerősítését nyerték e szerződésben, ahogyan a püspökség is elégedett lehetett: komolyabb engedményekre egyik fél sem kényszerült⁷².

---

⁷² u.o. pp. 282-283.

VIII. Avis szervezete

1.) Az Avis Rend szervezetének forrásai

Avis szervezetének megismerésében a Ciszter Generális Káptalan által 1164-ben és 1187-ben a Calatrava-i Lovagrendnek küldött regulák⁷³, illetve ugyanazon esztendőkhöz hasonló tartalmú pápai bullái⁷⁴ a legmeghatározóbb források. Ezek alkotják ugyanis együttesen a spanyol Milícia első *Formae Vivendi*-jét, amit Avis is felhasznált megalakulásakor.

Az 1164-es Regulán keresztül egy szerzetesrendhez csatlakoztak a lovagok, de: „*non ut familiares, sed ut vere Fratres*”. Ekkor Calatrava még nem lépett be a ciszter hierarchiába, hanem mint egy külön intézmény, önállóan létezett⁷⁵, s csak 1187-ben épült be a lovagrend szervesen is a szürke barátokhoz, mint a francia Morimond apátságának filiája. Ettől kezdve minden lovagtestvér és klerikus ciszter szerzetesnek számított.

Avis szervezete, miként Calatrava-é is, ciszter eredetű volt, így a két milícia működése között különbségek nem adódtak. Miután a kasztíliai rendről jóval több információ maradt fenn, hasznos útmutatóul szolgálnak a portugál rend esetében is.

---

⁷³ in *Bulario de la Orden Militar de Calatrava* fl. 3-4, fl. 20-21, fl. 30-31

⁷⁴ 1164.09.25, A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.1, 1187.11.04, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 8., 1199.04.28, in *Bulario de la Orden da Calatrava...*, fl.31-35

⁷⁵ Cocheril, Maur – *Les Ordres Militaires...*, p. 30.

A későbbi regula-módosítások, így az 1631-es, valamint a már korábban említett Francisco Rades Y Andrarda⁷⁶ és Jeronimo Roman⁷⁷ krónikái további támpontokat nyújtanak a Rend szervezetének rekonstruálásához.

Mindezek mellett az Avis Rend irattárából az 1195-1213-as⁷⁸ és a 1341-es⁷⁹ Definíciókat kell még megemlíteni. E források nemcsak a szervezeti formákat, hanem a mindennapi élet, (ruházat, kötelességek, gazdasági irányítás, büntetések) megismerését teszik lehetővé.

2.) A Nagykáptalan

Avis egyetlen kollegiális kormányzati szerve volt, ahol az összes testvér kötelezően megjelent, s azon a mester elnökölt.

Kezdetben az ő kötelessége volt összehívni a káptalant, mégpedig naponta, ami egy idő után természetesen lehetetlenné vált. Ahogyan a cisztereknél, úgy Avis-ban is a későbbiekben már csak évente kellett egybegyűlni.

Itt döntöttek mindenről, ami a milícia életét bármilyen módon érintette.

---

⁷⁶ Chronica de las Tres Ordenes y Cavallerias de Santiago, Calatrava y Alcantara, in *Biblioteca de Historia Hispanica, Ordenes Militares*, serie maior, n.2, Barcelona, El Albir S.A., 1980.

⁷⁷ *Historia de la Inclita Cavalleria de Avis en la Corona de Portugal*, B.P.E. kód. CXIV/224,n.1

⁷⁸ Lomax, Derek W. – Algunos Estatutos Primitivos de la Orden de Calatrava, in *Hispania*, n. XXI, Madrid, 1961, pp.492-494.

⁷⁹ Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...p.20-27. Miután Avis-ban ez csak egy évvel később emelkedett jogerőre, a dolgozatban 1342-es Definícióként lesz a továbbiakban megemlítve.

A Rend birtokainak, a kolostor-erődítmények és a rendtagok számának növekedésével a tömeges részvételű nagykáptalan intézménye egyre nehezkesebbé vált, s bár erről érdekes módon okleveles adatok, sem egyéb források nincsenek, más rendekhez hasonlóan, feltehetően a képviseleti nagykáptalan intézménye vált gyakorivá.

Itt már csak az egyes rendházak, kommandák vezető tisztségviselői jelentek meg, beszámolási kötelezettséggel.

Ugyancsak a káptalan hatáskörébe tartozott a mester személyének megválasztása.

3.) Jogszolgáltatás

A Rend legfőbb bírója a mester volt, hatalmában állt bárkit felvenni a rendbe, vagy onnan elbocsátani. Nem adatolható, hogy a jogszolgáltatás az Avis rendben a Nagykáptalan fóruma előtt zajlott volna, miként a Német Lovagrendnél.

A források csak arra utalnak, hogy a mester az idősebb testvérekkel együtt bíráskodott a lovagok fölött.

Ellentétben a portugálokkal, a teutonoknál a Szabályzat megsértéséből fakadó büntetéseket - a viszályok elkerülése végett - a közösség egésze szabta ki. Határozottan szigorúbb szabályok voltak érvényben a német lovagoknál, mint Avis-nál, annak ellenére, hogy végeredményben mindkét rend ciszter alapú életmintát követett.

Kizárást vont maga után például az engedetlenség, szimónia, szodómia, lopás, árulás, összeesküvés, keresztény ember meggyilkolása, a káptalan titkainak elárulása, a rendház engedély nélküli elhagyása, s a háromszorosnál kisebb túlerő előli megfutamodás⁸⁰. Ilyen kemény retorziókat a portugál rendnél ritkán találni, a fentiek esetében szívesebben alkalmaztak például egy másik rendházba való áthelyezést, a böjtölést és a testi fenytést.

4.) Avis testülete

A források alapján a lovagrend tagjai között következő alapvető csoportok különböztethetők meg:

1. a lovagtestvérek (*freires cavaleiros, fratres milites*), akik belépve a Rendbe, szerzeteslovaggá váltak, s még megkaphatták az úgynevezett kisebb egyházi rendeket (ordines minores) is.
2. a klerikus testvérek (*freires clérigos vagy fratres capelani, clerici*), akik a nagyobb egyházi rendeket (ordines maiores), a papi szentséget is megkapták, s Avis igényeinek megfelelően magasabb egyházi méltóságokat is betölthettek (például a priorét).

---

⁸⁰ Pószán László - A Német Lovagrend története a 13. században. p.62.

3. laikus testvérek (*freires leigos, fratres laici*). Ez egy nehezebben körvonalazható (nem nemes és nem egyházi személyekből, vagy ha úgy tetszik közrendűekből álló) harmadik kategória volt, aminek tagjai sem az első, sem a második csoportba nem sorolhatók, holott jelentőségük a Rend élete szempontjából igen fontos volt. Sajnos mind az oklevelek, mind a historikusok mostohán emlékeznek meg a szolgálók, fegyveres segítők, munkások és más auxiliáris tevékenységet ellátók minden bizonnyal népes táboráról. Más lovagrendek analógiájára, mint ahogyan az a Calatrava-i vagy a Német Lovagrendnél is megfigyelhető volt, létezniük kellett ilyen személyeknek. A rendi tisztviselők tárgyalása során ahol az első két kategóriába való besorolásra lehetőség nyílt, úgy ez ott megtörtént, míg ennek hiányában a többiek a *laikus testvérek* csoportjában szerepelnek.

5.) Csatlakozás a rendhez

Az Avis Rend a vizsgált korszakban igen vonzó volt a lovagi-szerzetesi életformát választók számára, mivel a XIII. század végéig, miként Calatrava vagy a Német Lovagrend is, tagfelvétel esetében megőrizte nagy társadalmi nyitottságát⁸¹.

---

⁸¹ Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires... p. 34.

A csatlakozó érkezhettek a „civil” életből, de jöhetett akár más rend kötelékéből is. A belépő a kezdetekben bármilyen társadalmi státusú lehetett, a Rend nem szabta feltételül a nemesi származást. Ez a reconquista harcok idején nem csak praktikus, hanem szükségszerű is volt: hamar nagyszámú, fegyelmezett, ütőképes haderőhöz jutott a fiatal portugál állam.

A mór veszély megszűntével a királyi adományok száma csökkent, s mind nagyobb jelentőségűvé vált a belépők vagyoni helyzete, vagyis a nemesi származás: a belépőknek a Rend javára kellett lemondaniuk birtokaikról, vagy ilyen értelemben végrendelkezniük.

Új hivatás felvételekor a Definíciók csupán egyetlen kritériumot ismertek, mégpedig azt, hogy a jelölt ne legyen elkötelezett: kolduló, prédikáló, Ágostonos vagy a Karmelita Rend tagja. Ha mégis az volt, csak speciális, pápai engedéllyel léphetett át Avis-ba⁸². (Ugyanis az átlépések általános szabálya az volt, hogy csak szigorúbb életvitelt előíró rendbe lehetett „átigazolni”.)

Ilyen esetben az új testvér elvesztette minden, korábbi rendjében birtokolt jogát⁸³, azaz Avis-klerikusként immár nem hallgathatott gyónást, nem tölthetett be az új rendjében fontosabb méltóságot, például nem lehetett prior.⁸⁴

---

⁸² Cláusula 2 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

⁸³ Cláusula 3 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

⁸⁴ A Definíciók szerint érdekes módon az átlépő egyházi személy lelki vigaszt sem nyújthatott a lovagoknak, de a miséken azonban továbbra is énekelhetett. Ez utóbbi önmagában vélhetően csekély vonzerőt jelentett azok számára, akik fontolgatták az átlépést, így joggal feltételezhetjük, hogy a Rend új tagjai inkább a világi életből verbuválódtak.

Ugyanakkor a Definíciók lehetővé tették a kolduló rendek tagjai számára, hogy két hónapig Avis-ban maradjanak, ha kívánták, de ennek az időnek leteltével vissza kellett térniük saját közösségükbe, a kiközösítés terhe mellett.⁸⁵

Hasonló rendelkezés más szerzetesközösségekben is élt, s azt a célt szolgálta, hogy megakadályozza tagjaik elvándorlását és állhatatlanságát, így garantálva a különböző szerzetesrendek stabilitását.

6.) A lovagok kötelezettségei és életvitele

A felvételt kérők egy év noviciátus után léphettek be a Rendbe⁸⁶, *szegénységet, tisztaságot és engedelmességet* fogadva.

Az idők során egyre gazdagabbá és hatalmasabbá váló Avis, mivel tagjai mindinkább eltávolodtak a kezdeti eszméktől, 1342-ben a - Definíciók újrafogalmazásával - a lovagok számára újra megerősítette a *szegénységi* fogadalom kötelezettségét, s egyben megtiltotta a testvérek szabad végrendelkezését, számukra a legfontosabbak: fegyvereik és lovaik elvesztése terhe mellett.⁸⁷

A *tisztaság* fogadalmát a ciszterek írták elő Calatrava-nak 1164-ben⁸⁸.

---

⁸⁵ Cláusula 4 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

⁸⁶ Cláusula 32 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...* p. 24.

⁸⁷ Cláusula 17 das Definições in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...* p. 23.

⁸⁸ 1164. 09.25. A.N.T.T., Ordem de Avis, n.1

Megszegése súlyos büntetést vont maga után: az elkövetőt megfosztották rangjától, ha volt, hivatalától, s vagy a Rend egy másik házába küldték, vagy egy ciszter apátságba, ahol bűnbánatot kellett tartania száraz kenyéren és vízen, súlyosabb esetben börtönbüntetéssel is párosítva⁸⁹.

Az *engedelmesség* fogadalma magából a vallási és katonai szervezetből adódott. A második, 1187-es *Formae Vivendi* egyértelműen kimondja, hogy a lovag engedetlensége a nagymesterrel szemben féléves eltiltást von maga után fegyvertől és lótól egyaránt. A XIV. században a norma megsértése már összeesküvésnek minősült⁹⁰.

Ezt a klasszikus hármasszerzetesi fogadalmat a novíciusok a mester által vezetett szertartás során tették le, amelynek keretében megkapták az öltözködésüket⁹¹. Egyben beléptek a Ciszter Rend kötelékébe is, s ettől kezdve csak harcosi mivoltuk különböztette meg őket a többi szerzetestől.

Így érthető meg az, hogy az 1164-es *Formae Vivendi*, amit mintegy tíz év múlva az Avis Rend is átvett, illetve a megerősítő bullák miatt csak a sajátosságokat hangsúlyozták, például az étkezést, öltözködést illetően.

---

⁸⁹ Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires..., p. 37.

⁹⁰ Cláusula 10 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*p. 23.

⁹¹ Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires...p. 35.

A fokozott fizikai igénybevétel miatt a lovagrendi szabályok nyilvánvalóan korántsem voltak olyan szigorúak, mint más szerzetesrendek esetében: a testvérek hetente háromszor ehettek húst, sőt különleges ünnepnapokon is fogyaszthatták azt, ám csak egy fogást és egyféle húsból⁹². VIII. Gergely *Quotiens a nobis* kezdetű 1187-ben kiadott bullája⁹³ szerint még a harcok idejére eső böjtöket is elnapolhatták.

Az életmódról határozó rendeletek mellett a testvérektől elvárt viselkedéséről, az általuk elkövetett bűnökről, illetve azok következményeiről számolnak be a Definíciók. A büntetésekből egyértelműen kiderül, mely normák milyen jelentőséggel bírtak.

1342-i Definíciókban szigorították az életmódot rögzítő szabályokat, de ez érthető is, hiszen az alapítás óta több mint másfél évszázad telt el. Ismét előtérbe került az engedelmesség kérdése: ez valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a vizitátor meg akarta előzni Avis-ban az olyan típusú békétlenséget, ami ez idő tájt Calatrava másik filiájában, Alcantara-ban tört ki⁹⁴.

Befejeződött a reconquista, s a testvéreknek immár nem csak a csatamezón kellett engedelmeskedniük mestereiknek.

---

⁹² in *Bulario de la Orden Militar de Calatrava*, fl. 30-31

⁹³ 1187. 11. 04., A.H.N.M., Ordenes Militares – Calatrava, Docs. Pontificios, carp. 440, n. 6

⁹⁴ Rades Y Andrada, frei Francisco – *Chronica...*, cap. 27. Alcantara és Calatrava rendje között testvéri szerződés létezett, amelynek értelmében Alcantara elfogadta Calatrava nagymesterének fennhatóságát. Ennek ellenére a két lovagrend között gyakran tört ki ezekből véres viszály.

Ők egyébként laikusokként a ciszter hierarchiában az apáttal egyenértékű helyet foglaltak el az egyházi rend szentségének méltósága nélkül⁹⁵, s nekik a renden belül mindenki engedelmességgel tartozott, még a prior is, - aki egyházi személyként a milícia lelki, szellemi vezetője volt -, függött egy, az egyházi hierarchia szerint nálánál alacsonyabb rangútól. Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy többször is felhívták a testvérek figyelmét az engedelmességre⁹⁶.

7.) A ruházat

Ruházatuk kinézetre szerzetesi jellegű volt, azaz hasonlatos volt egy ciszter rendtagéhoz: festetlen szürke kámzsa illetve fekete köpeny és csuklya, továbbá fekete skapuláré hármásából állt a minden díszítést nélkülöző öltözetük.

Mivel azonban harcoló lovag-szerzetesekről, és nem egyszerű ciszterekről volt szó, már az első szabályzat felhatalmazást adott arra, hogy a lovagláshoz vászon(nadrágot) és felsőruhaként tunikát⁹⁷ hordjanak. Ez utóbbi anyaga 1164-ben még báránybőr volt, azonban az 1342-es Definíciók már posztót írtak elő⁹⁸.

Az öv állandó viselése is kötelező volt a köpeny takarta szőrme kabát felett⁹⁹, hiszen fegyvereik (legalábbis a kard) arra voltak felerősítve, s egy Avis-lovagnak mindenkoron készen kellett állnia a harcra.

---

⁹⁵ Lomax - *Algunos Estatutos...*p. 485.

⁹⁶ Cláusula 10 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

⁹⁷ „Tunicas ad equitandum idoneas habetatis...” 1164, 09.25. A.N.T.T., *Ordem de Avis*, doc. n. 1.

⁹⁸ „... de pano pardo de Toledo...” Cláusula 37 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*p. 25.

⁹⁹ Cláusula 38 das Definições, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*p.25.

Ez utóbbit erősíti meg az is, hogy már az 1164-es Regula előírta, hogy a lovagok ruhában, felövezve aludjanak.

IX. Az Avis Rend tagjai

A) A LOVAGTESTVÉREK ÁLTAL VISELT MÉLTÓSÁGOK

1.) A MESTER

a.) A mester személye, feladatai, jogai, birtokai¹⁰⁰

Az Avis lovagrend élén - ellentétben más korabeli milíciákkal - nem nagymester, hanem „csak” mester állt, aki a legfőbb tekintély volt a szervezetben. Nem rendelkezett az egyházi rend szentségével, mégis, mint már korábban írtam, minden klerikus engedelmességgel tartozott neki. A klerikus méltóságok betöltése is tőle függött¹⁰¹.

A mester volt az, aki az új tagokat a Rendbe felvette, felruházta, s rendelkezett azoknak a Rend részére tett adományaival.

Hatalma azonban nem volt korlátlan: abban az esetben, ha egy testvért meg kellett inteni, a Káptalanon az idősebb lovagokkal közösen, egyetértésben tehetette meg¹⁰².

Mint a Rend javainak elsősorú felelőse, minden mesternek kötelessége volt az ingó és ingatlan vagyon megőrzése, gyarapítása és a világi kézbe került birtokok visszaszerzése¹⁰³.

---

¹⁰⁰ 1434-től a mesteri méltóságot a Rend élén a kormányzói (adminisztrátori) tisztség váltotta fel, akit immár nem szabadon választottak a lovagok, hanem az uralkodó jelölte ki számukra.

¹⁰¹ Cláusula 26 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 23.

¹⁰² Cláusula 25 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 23.

¹⁰³ Cláusula 19 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 23.

Órá hárult az a feladat is – mint a Rend legfőbb bírāja, hogy azokat a gondatlan kommandátorokat, akik a rájuk bízott Avis vagyont hanyagul kezelték, megbüntesse¹⁰⁴.

A Mesa Mestral-hoz tartozó birtokokból befolyó jövedelemmel gazdálkodott. A Mesa Mestral, vagy *Mesteri Asztal* jelentette a mester közvetlen birtokában és kezelésében lévő javakat, amelyek bevételeit saját belátása szerint, de csak a Rend érdekében használhatta fel. Ezek a birtokok elsősorban Avis, Benavente és Vila Viçosa térségében feküdtek¹⁰⁵.

b.) A mester megválasztása

Emma Solano írja, hogy a XV. században Calatrava-ban a főkommandátor, vagy annak hiányában a kulcsár, illetve ezek távollétében bármely más idősebb testvér kötelessége volt a mesteri pozíció megüresedését követő hat napon belül összehívni a Generális Káptalant¹⁰⁶, amelyen minden testvér kötelezően megjelent.

Szükséges volt továbbá ugyanitt (Calatrava-ban) a Morimond-i apát vagy megbízottjának jelenléte, hogy a megválasztott nagymestert megerősítse. Az érvényes választáshoz elég volt az egyszerű többség. Az új nagymester megkapta a Rend zászlaját, s minden tag hűséget esküdött neki.

---

¹⁰⁴ Cláusula 29 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 24.

¹⁰⁵ Cunha, Maria Cristina – *A Ordem Militar de Avis (das origens a1329)...*, p.49.

¹⁰⁶ Solano Ruiz, Emma - *La Orden de Calatrava, en el siglo XV /los sen-orios castellanos de la Orden al fin de la Edad Media/*, Sevilla, Publ. Universidad de Sevilla, 1978, pp. 137-138.

Miután Avis Calatrava szabályzatát vette át, a választás is ennek megfelelően történt, csak ebben az esetben a Calatrava-i nagymesternek vagy személyes megbízottjának jelenléte volt a szükséges feltétel¹⁰⁷.

Halál vagy lemondás révén megüresedett pozíció esetén a főkommendátorra hárult - a szabályzatnak megfelelően - a Nagykáptalan összehívásának feladata, ahol természetesen a Calatrava-i vizitátor is megjelent¹⁰⁸.

A kántor felszólította a gyűlés által kijelölt tizenhárom választó lovagot, hogy válasszanak mestert¹⁰⁹, így azok a gyűlés terméből kivonultak, s a rendház kápolnájába mentek. Itt a Szentlélek hívása után szóban megneveztek egy idősebb testvért, akit alkalmasnak találtak erre a feladatra¹¹⁰. Ez az eljárás eltér más apát-választásoktól, hiszen ott titkos voksolás folyt, pontosan a pártatlan eredmény végett.

Visszatérve a Káptalanra, ismertették a kiválasztott lovag nevét, hogy ott, az egybegyűlt testvérek többségének tetszését elnyerjék.

Ezután a vizitátor jelenlétében a beiktatás következett, azaz az új mester fogadalmat tett a Calatrava-i nagymesternek vagy annak megbízottjának, így megkapta a Rend pecsétjét¹¹¹ és megesküdött, hogy a Calatrava-i szokásoknak megfelelően nem idegeníti el a Rend javait.

---

¹⁰⁷ Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires..., p. 33.

¹⁰⁸ Cunha, Maria Cristina – A eleição do mestre de Avis nos séculos..., pp.375.

¹⁰⁹ A.N.N.T., Ordem de Avis, n.1001

¹¹⁰ A.N.T.T., Ordem de Avis, n. 578 és 1001

¹¹¹ A.N.T.T., Ordem de Avis, n. 1001

A vizitátor aztán az új mestert székéhez vezette¹¹², közben a többiek a „Te Deum Laudamus”-t¹¹³ énekelték. Ezt követően a többi lovag is engedelmességet fogadott¹¹⁴, ami a távollevőkre is kötelezettségként hárult meghatározott időn belül.

A Calatrava-i megerősítés egészen 1440-ig mindenképpen szükséges volt a választás érvényessége szempontjából.

A Tizenhármaknak, ellentétben például a Santiago Renddel¹¹⁵, a portugáloknál nem volt további feladata. Szerepük a XIII. – XIV. század során igen jelentős volt, ám a XVI. századi Definíciók már nem említik őket. Így megáll az a feltételezés, hogy ekkorra már az uralkodó nevezte ki a kormányzókat (adminisztrátorokat), s ezért nem volt szükség a választókra.

Az új mester megválasztása nem volt mindig zavartalan, személye néha nem nyerte el a többség tetszését¹¹⁶.

---

¹¹² A.N.T.T., Ordem de Avis, n.314

¹¹³ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.578

¹¹⁴ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.314

¹¹⁵ Az eredetileg *Cáceres Testvérei* névre hallgató lovagok közössége Leónban született, ahonnan II. Ferdinánd király zaklatásai elől Kasztíliaába, Uclés városába telepedtek át. III. Sándor pápa 1175-ben helyezte védelme alá a lovagokat, ágostonos szabályzatot adva nekik.

¹¹⁶ Cunha, Maria Cristina – A eleição do mestre de Avis nos séculos..., pp377-378.

Így történt ez 1311-ben is, amikor néhány testvér D. Airas Affonso főkommendátort akarta vezetőjüknek, s féltek D. Garcia Peres do Casal-tól, a Tizenhármak által kijelölt mestertől. Dénes király ekkor beleavatkozott a Rend életébe¹¹⁷, ami példa nélkül álló volt Avis addigi történetében: az uralkodó, aki Casal családjával igen jó kapcsolatot ápolt, Casal-t tekintette a törvényes vezetőnek.

A Rend szabályzata értelmében a kommendátorok az engedetlenség vétségébe estek volna abban az esetben, ha az uralkodóhoz fordulnak a Rend belső problémáival. Ez alkalommal mégis ez történt, éppen a király biztatására, s a várható következmények elmaradtak: a rebellis kommendátorok I. Dénes közbenjárását kérték és kapták pozíciójuk megtartása végett.

A király tehát beleavatkozott a Rend szabályzatába, ráadásul a mester tekintélye kárára, mivel saját emberét ültette a mesteri székbe, ami előrevetítette a Milícia későbbi sorsát, vagyis a beolvadását a Koronába.

Ha a szabályzatban rögzítettek ellenére a vizitálás elmaradt, a megerősítést nem Calatrava, hanem valamely más személy, vagy hatóság végezte: így 1330-ban D. Gil Peres mestert Braga érseke, D. Gonçalo Pereira, XXII. János pápa küldötte erősítette meg¹¹⁸. Más esetben a portugál uralkodó intézkedett a Szentszék felkérésére.

---

¹¹⁷ 1311.04.14, A.N.T.T., Ordem de Avis, Chanc. D. Dinis, 1.3, fl.74.

¹¹⁸ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.314

2.) A FŐKOMMENDÁTOR

Avis esetében ő volt a mester után a legfőbb méltóság. A XIV. század végéig a Rend feje választotta ki erre a posztra az alkalmas lovagtestvért. A főkommendátor kormányozta a Milíciát a mester távollétében vagy annak hiányában¹¹⁹, s a lovagrend katonai előljárójaként felelős volt a seregek ellenőrzéséért.

A Nagykáptalanon minden esetben kiemelkedő szerepet töltött be, s a mester balján ült. Ugyancsak rá hárult a mesterválasztás megszervezése.

Calatrava-val ellentétben nem vált általános gyakorlattá az, hogy a főkommendátori tisztség a mesteri méltóság előfeltétele lett volna, ugyanis Avis esetében mindösszesen egy esetről tudni, Egas Martins-éról, akit 1280-ban választottak mesterré. Feltételezhető, hogy ezt a Rend szokásjoga is tiltotta, hiszen ilyen értelmű utalás a regulákban és a megerősítő bullákban nem szerepelt. Azonban a logika szabálya is ezt támasztja alá, mivel a főkommendátor - mint a mesterválasztó káptalan összehívója - könnyen visszaélhetett volna pozíciójával.

A források arra engednek következtetni, hogy a méltóság bevételei Veiros, Alandroal, Estremoz és Alcanede kommendájából származtak¹²⁰.

---

¹¹⁹ Cocheril, Maur - Les Ordres Militaires..., p. 33. és Solano Ruiz, Emma - La Orden de Calatrava..., p. 140.

¹²⁰ Cunha, Maria Cristina - A Ordem Militar de Avis (das origens a1329)..., p.51.

3.) A KULCSÁR

Kezdetben hasonló szerepet tölthetett be, mint egy apátság gazdasági intézője. Portugáliában 1397-ig biztosan a mester választotta ki a méltóságra érdemes személyt¹²¹.

Rangban a főkommendátor után következett, a Generális Káptalanon is mellette ült, továbbá helyettesítette őt annak távollétében.

A kulcsár őrizte a rendház kulcsait, s ő ellenőrizte a pénzügyi gazdálkodást.

4.) A KOMMENDÁTOROK

Avis birtokait két csoportba lehet osztani aszerint, hogy az kinek az irányítása alatt állt: vagy megmaradt a *Mesa Mestral* kezelésében, vagy *kommendák* formájában kiosztásra került a lovagok között. A *kommenda* egy gazdasági-katonai-igazgatási egységként működött, annak ellenére, hogy gyakran elkülönülő birtoktestekből állott, amelyek a lovagok és segédszemélyzetük eltartását szolgálták. Élén egy, a mester által kinevezett kommendátor állt. A kommenda-rendszer első okleveles említése 1222-ből származott¹²², de feltételezhető, hogy nem sokkal az alapítás után, az első adományokkal egyidejűleg jöttek létre.

---

¹²¹ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.52.

¹²² A.N.T.T., Ordem de Avis, n.174, Coruche kommendátoráról, Honorigo Menendiről van szó.

A XIII. századi források már húsz kommandáról számolnak be. A későbbiek során ezek száma tovább növekedett, mindenekelőtt a reconquista előrehaladásának, s az ebből következő birtokadományoknak köszönhetően, továbbá a folyamatos átszervezésekből és megosztásokból kifolyólag.

Talán nem tűnik túlzásnak kommanda- és a Szent István-i vármegyerendszer párhuzamba állítása, azzal a megszorítással, hogy a kommandák valamivel kisebb gazdasági egységet képeztek, s ahol az Avis-lovagok a várjobbágyoknak feleltek meg.

A hiányos források miatt nehéz megállapítani, hogy milyen elgondolás alapján kerültek bizonyos földek a kommandátorok, és melyek maradtak meg közvetlenül a mester irányítása alatt, ugyanis a *Mesteri Asztalhoz* tartozó területek szórt képet mutatnak, s meglehetősen messze voltak egymástól¹²³.

Halál esetén a mester joga volt kinevezni az új kommandátort, aki természetesen nem lehetett novícius vagy renden kívüli, s kinevezésétől fogva felelősséggel tartozott a kommanda állapotának megőrzéséért.

Az 1342-es Definíciók lehetőséget adtak a mesternek arra, hogy megbüntesse a hanyagul gazdálkodókat, s kötelezhette őket a károk helyreállítására, a hiányzó eszközök beszerzésére¹²⁴.

---

¹²³ Cunha, Maria Cristina.-A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.54.

¹²⁴ Cláusula 16 és 29. das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, pp.23 e 24.

A komenda területén lévő, a Rend által igazgatott templom fenntartása és szükségességgel való ellátása a komendátor feladata volt¹²⁵, amellett, hogy a parochus (vagy okleveles említése szerint: prior) a plébánia jövedelmeinek egy részét vagy teljes egészét megtartotta.

Hasonlóképpen a komendátor feladata volt a szállást biztosítani az átutazó, vagy éppen vizitálni érkező testvérek számára.

5.) A GAZDASÁGI INTÉZŐ

Már 1268-ban említik¹²⁶. A XV. században az ő dolga volt az anya-rendházhoz tartozó jövedelmek nyilvántartása és azok behajtása. Ez utóbbi feladatot a perjellel közösen végezte.

Ennél azért konkrétabb és kevésbé jelentős feladatokat is rábíztak, úgymint a testvérek élelmiszeradagjának kiosztását is¹²⁷.

6.) AZ INTÉZŐ

A Rend szervezetét meghatározó alapidokumentumok közül csak az 1342-es Definíciók említették, mint kizárólag a mester által kiválasztott és tőle egyedül függő pozíciót¹²⁸.

---

¹²⁵ Cláusula 39 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p.26.

¹²⁶ in *Archivo Historico Portuquez*, vol. 4, p. 388.

¹²⁷ Cunha, Maria Cristina – *A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)...*, p. 64.

¹²⁸ Cláusula 24 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 26.

Mivel személye szorosan és kizárólag a milícia fejéhez kötődött, s az is tudott, hogy gazdasági-jövedelmi jellegű ügyekkel kapcsolatban az okiratok a *Mesa Mestral*-hoz tartozó birtokok esetében említették, valószínűleg a mester közvetlen jövedelmeinek kezelésével foglalkozott¹²⁹.

---

¹²⁹ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.66.

B) LAIKUS TESTVÉREK ÁLTAL ELLÁTOTT FELADATKÖRÖK

1.) A MAGTÁROS

1253-tól¹³⁰ említik a források, mint olyant, aki az élelmiszerellátásért volt felelős¹³¹. Miként az összes fentebb említett méltóság, ez a poszt is élethossziglan tartott.

2.) AZ ISPOTÁLYOS

Ő irányította a *Domus Infirmorum*-t, a Rend kórházát, s gyógyította a betegeket. Csak az 1342-es Definíciók utalnak erre a feladatra¹³², holott nyilván léteznie kellett korábban is¹³³.

Az elhunyt testvérek ágját az ispotályos osztotta ki újra, s az új tulajdonos folyamatosan imádkozott a meghalt testvér lelki üdvéért. Cunha szerint az Avis-i kórház évente tíz libra-t kapott, ami megegyezett néhány Santarém-i birtok jövedelmével.

---

¹³⁰ Portugaliae Monumenta Historica-Leges, p. 595.

¹³¹ Cláusula 9 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p.21

¹³² Cláusula 6 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*p. 26.

¹³³ Ez vélhetően annak ellenére is így volt, hogy ellentétben a palesztínai lovagrendekkel, az ibér miliciákat kifejezetten a hitetlenek elleni harc miatt hozták létre és nem a betegápolás miatt.

3.) A RUHATÁROS

Sem a Regula, sem a Definíciók nem utalnak erre a funkcióra. Egy 1299-ből való oklevél számol be arról, hogy a ruhatárosnak joga volt ahhoz a jövedelemhez, ami egy Sanatarém-i birtok után járt¹³⁴. s a XIII. század legvégétől ehhez még 16 libra-t is kapott egy ugyancsak Santarém-i szőlő haszonbérleti díjából¹³⁵.

Továbbá ugyancsak ehhez a feladatkörhöz tartozott egy a Rend által 37 telepesnek átadott, Favanqueira-ban található földbirtokok után járó jövedelem is¹³⁶.

4.) AZ ÍRNOK

A testvérek közül néhányan biztosan tudtak írni, s közülük páran írnokként is tevékenykedtek a rendházban, a mester vagy más rendi méltóság megbízására. Kérdéses, hogy klerikusok voltak-e vagy sem. Kevés általuk szignált dokumentum maradt fenn. Az első rendi oklevelek csak bizonytalan utalásokat tartalmaztak szerzőikről, nagyrészt megelégedtek megjelölni a nevet, hozzátéve: *notuit*.

1278-tól vannak biztos utalások mesteri írnokokra, s bár soha nem írták rá a dokumentumra illetén funkciójukat, de megtalálhatóak a tanuk között, a méltóságsorban a kommandátorokkal azonos ranghelyen szerepelt nevük, így adódik a következtetés, hogy hasonló elismertségű tisztség lehetett¹³⁷.

---

¹³⁴ 1299.03.18, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.126

¹³⁵ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.325

¹³⁶ 1321.11.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.321

¹³⁷ Cunha, Maria Cristina – Chancelarias particulares, escritvões e documentos..., p.185.

A XIII. század elejéig a dokumentumok érvényesítéséhez a mester és/vagy a (fő)kommendátor személyi pecsétjeit használták.

Azt nem tudni biztosan, hogy létezett-e Avis-ban *Scriptorium*, de mivel más forrásokból - a perjel tisztségénél - majd látni fogjuk, hogy armárium, vagyis rendi könyv- és levéltár volt, amit a tanulni vágyók használhattak, így vélelmeznünk kell azt is, hogy rendi *Scriptorium* is létezett.

Azonban a magyarországi hiteleshelyi gyakorlat a Rend körül bizonyosan nem alakult ki, ugyanis az Ibérfélszigeten a latint hamar felváltotta az írásbeliségben is a nemzeti nyelv, s jellemzővé inkább a laikus közjegyzői rendszer vált.

Valószínűleg a *Scriptorium* belső megszervezésének köszönhető, hogy az egyes rendházaknak saját pecsétje és írnoke lett már D. Martim Fernandes mestersége idején¹³⁸ (1238-1264). Bizonytalan, hogy kinek a gondjaira volt bízva a pecsét, de azt valószínűleg a kommendátor, vagy az írnoke őrizhette. A *Scriptorium* jövedelmeiről semmiféle információ nem maradt fenn¹³⁹.

A világi jegyzők megjelenésével (XIV. századtól) felduzzadt a Rend irattára, független közhivatalnokok dolgoztak immár, a rendi kereteken kívül, akik királyi megerősítéssel bírtak.

A rendi írásbeliséggel kapcsolatban meg kell még említeni az 1468-as, Calatrava számára íródott Definíciókat, amelyben szó van egy *Mestre Escola*-nak nevezett, s nehezen félreértelmezhető intézményről.

---

¹³⁸ 1238-1264, A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.264 és 251

¹³⁹ Cunha, Maria Cristina – *Chancelarias particulares, escritvões e documentos...*, p.186.

Bár tudjuk, hogy erre az időre a Calatrava-i Avis vizitáció rendszere már megszűnt, nem nehéz meglátni a *Mestre Escola*-ban a perjel és az írnokok köré szerveződött rendi Scriptorium jogutódját, tovább erősítve azt a feltevést, hogy a XIII. század végére Avis saját maga által képzett írnokokkal rendelkezett.

5.) A MUNKÁS

A rendház-erődítmény fizikai állapotáért, a javítási munkálatokért, az ehhez szükséges eszközök beszerzéséért volt felelős.

Rangban a kulcsár, s későbbiekben tárgyalt perjel és a sekrestyés után állt.

C) KLERIKUSOK ÁLTAL BETÖLTÖTT MÉLTÓSÁGOK

1.) A PRIOR¹⁴⁰

Az első *Formae Vivendi*-k szerint a perjelek feladata volt a misék bemutatása, a testvérek gyónásainak meghallgatása, s a Rend tagjainak lelki vezetése.

Az 1195-ös Definíciókban ezek a feladatok már részletesebben jelennek meg, s e szerint a lovagok gyónhattak a prior által kinevezett klerikusoknak is, de ők nem oldozhatták fel a halálos bűnöket.

Avis-ban, ahogyan a német lovagoknál is, a klerikus testvérek egyházi előljárója a perjel volt.

Kezdetben az arra alkalmas klerikusok közül a testvérek többségi választásával kapta feladatát, ahogyan ez az első és második *Formae Vivendi*-ben világosan benne foglaltatik: „*et istos vos eligetis*”¹⁴¹. Itt kell megjegyezni, hogy Calatrava rendjében egy francia ciszter klerikus töltötte be a perjel tisztségét. Ilyen párhuzamot Avis esetében nem lehet kimutatni.

---

¹⁴⁰ A portugál okleveles gyakorlat Avis és ciszter vonatkozásban a **prior** kifejezést használja a Rend spirituális vezetője vonatkozásában, de mivel hasonlóképpen nevezték a rendi igazgatás alatt álló plébániák, templomok előljáróit és papjait is, inkább a magyar gyakorlatban használt **perjel** kifejezést használom, annál is inkább, mivel ezek megfelelnek egymásnak.

¹⁴¹ 1164. 09. 14. és 1187 in *Bulario de la Orden Militar de Calatrava...* fl. 3-4. és 20-21.

A perjel hasonlóan egy püspökhöz, akárcsak egy ciszter apát, egyházi méltóságának megfelelő jelvényeket használt¹⁴². A Rend aktuális ügyeibe csak a mester felhatalmazásával avatkozhatott be.

A perjelnek állandóan a rendházban kellett tartózkodnia, azt csak a mester engedélyével hagyhatta el, mivel az ő gondjaira volt bízva a bevételeket tartalmazó láda egyik kulcsa¹⁴³. Ő őrizte azt az armárium-kulcsot, amiben azokat a könyveket tartották, amiket szétosztottak a tanulni vágyóknak¹⁴⁴, így feltételezhető, hogy feladatai közé tartozott testvérek oktatásának felügyelete is.

Ellátására kezdetben a *Mesa Mestral* jövedelmeiből részesült. Az 1342-es Definíciókban már a rendház adminisztrátorát kötelezték a perjel szükségleteinek kielégítésére¹⁴⁵. Ami a bevételeit illeti, hasonlóan a Calatrava-i perjelhez, annak az összegnek kapta a dupláját, mint a többi lovag-testvér¹⁴⁶.

Minden esetben azonban nem vonható párhuzam Avis és Calatrava között. Jól példázza ezt az alperjel tisztsége is, amely a spanyol Calatrava Rendnél megtalálható. Az 1342-es Definíciókba ugyan belefoglalta a Calatrava-i vizitátor¹⁴⁷, de sem az adománylevelek, sem a birtokösszeírások, sem pedig a peres iratok nem említenek ilyen feladatot.

---

¹⁴² Cocheril, Maur – Les Ordres Militaires... p. 33. és Solano Ruiz, Emma – La Orden de Calatrava..., p. 143.

¹⁴³ Lomax, Derek W. – Algunos Estatutos Primitivos de la Orden de Calatrava, in *Hispania*, n.XXI, Madrid, 1961, p. 489.

¹⁴⁴ A.N.T.T., Livraria, mss. 1939, cap. III.

¹⁴⁵ Cláusula 5 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

¹⁴⁶ Solano Ruiz, Emma – La Orden de Calatrava...p. 144.

¹⁴⁷ Cláusula 5 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 21.

Kommenda, vagy más birtok jövedelme sem volt lekötve ilyen rendi méltóság számára, így nyugodtan állítható: Avis Rendjében nem működött alperjel, említése csak az 1342-es vizitátornak köszönhető, aki saját rendje példáját alapul véve szerkesztette bele a Definíciókba ezt a feladatkört.

2.) A SEKRESTYÉS

A Definíciók szerint¹⁴⁸, akárcsak a többi egyházi tisztviselőt, a sekrestyést is a mester választotta ki. A katedrálisok kincstárnokához hasonló feladatot töltött be, mivel a liturgikus tárgyakat, miseruhákat őrizte, így elmondható, hogy feladatai nem igazán különböztek egy mai sekrestyésétől.

Sem jövedelmeiről, sem feltételezett klerikusi állapotáról nem tudni semmi közelebbit, mégis a templomhoz való szoros kötődése miatt szerepel a klerikusok által betöltött tisztségek között.

3.) EGYÉB, KLERIKUSOK ÁLTAL BETÖLTÖTT FELADATKÖRÖK

Elsősorban itt kell megemlíteni a rendházak klerikusainak csöndes, de annál fontosabb feladatot ellátó csoportját, (akiknek a perjel volt az előljárója), valamint a Milícia joghatósága alá tartozó *plébániák papjait*¹⁴⁹ is. Emellett többször történt utalás olyan testvérekre, akik az egyházi rendet bírva nem töltöttek be semmilyen méltóságot, ám mégis fontos szerephez jutottak a Rendben: ők a *kántorok* és a mindenkori mester *gyóntatói*.

A dokumentumokban szétszórtan van róluk adat, legtöbbször csak keresztnevük vagy szolgálati helyük névtelen papjaként említették őket, s főleg csak a peres iratokban. A Krónikák, a *Formas de Vida*-k külön nem tesznek említést róluk.

---

¹⁴⁸ Cláusula 23 das Definições de 1342, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*p. 23.

¹⁴⁹ A források sokszor őket is a **prior**-ként említik, azonban a könnyebb megkülönböztethetőség kedvéért inkább a **parochus** vagy **plébános** szinonimát használjuk esetükben.

X. Az Avis-birodalom

A Milícia a XIV. század első negyedéig fektette le a birtokrendszerének alapjait, s erre az időszakra esik a javak többségének megszerzése. A rendet megerősítő pápai bullák csak az első száz esztendőre jellemzőek, amikor Avis támogatásra szorult, mégpedig oly módon, hogy a Calatrava-i Rend korábban elnyert kiváltságait biztosították számára is. Ennek köszönhető, hogy kezdetben a portugálok elfogadták a kasztíliai joghatóságot.

A pápai megerősítés, az uralkodói támogatás, valamint a mórok területvesztése hatására a Rend birtokai szaporodni kezdtek. Az igazgatásuk alatt álló javakat foglalással¹⁵⁰, adományokkal, majd a későbbi időkre jellemzően vásárlásokkal és cserékkel szerezték. (VI. ábra)

1.) A birtokgyarapítás módjai

a.) Az adományok

Az 1175 körül alapított Avis Rend első százötven esztendeje alatt szerzett birtokai elsősorban Alto-Alentejo-ban feküdtek, az ország egyik legtermékenyebb vidékén. A Rend nagybirtokokon kívül városi ingatlanokkal is rendelkezett.

---

¹⁵⁰ Természetesen Portugáliában, akárcsak a korabeli Magyarországon az elfoglalt területekre is adománylevelet kellett kérni az uralkodótól.

A XIV. század első harmadáig mintegy 60 adományozással kapcsolatban (VII. ábra) keletkezett oklevél maradt fenn, s ezeknek fele királyi juttatás. Az uralkodók igen kiterjedt földbirtokokkal tüntették ki a Rendet. Kivételt ez alól csak II. Sancho (1223-1248) király végrendelete jelentett: eszerint az uralkodó 1223-ban 3000 maravedil¹⁵¹ összeget hagyott Avis-ra.¹⁵² A nekik juttatott birtokokon vagy már állt vár, vagy annak megépítésére kötelezték a testvéreket. A földterülettel egyetemben az ott található templomok patronátusát, illetve az újak építésének jogát is megkapták.

Az uralkodókon kívül a királyi család más tagjai is feltűnnek az adományozók között, így például D. Mafalda, I. Sancho (1185-1211) lánya¹⁵³, vagy Alfonz infáns, III. Alfonz fia¹⁵⁴.

A jó példát követve a nemesség semmivel sem maradt le a juttatások tekintetében. De nemcsak világiak járultak hozzá Avis birtokainak és jogainak növeléséhez, hanem a klérus tagjai, így például Braga érseke¹⁵⁵, Garcia Mendes és az Alcobaça-i apát¹⁵⁶ is.

Nem szabad megfeledkezni magukról a rendtagokról sem, akik belépésükkor, engedelmeskedve a Ciszter Regulának, lemondtak jövedelmeikről Avis javára¹⁵⁷, vagy így végrendelkeztek. (XI. ábra)

---

¹⁵¹ Maravedil és Morabitino (ezüstpénz) értéke hasonló volt, értékük darabonként kb. 27 réal volt.

¹⁵² Brandão, frei António: Crónica de D. Sancho II, p. 121.

¹⁵³ 1215.01.12 és 1251.04.07, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.74 és n.75

¹⁵⁴ 1307.05.13, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.303 és 307

¹⁵⁵ 1228.05, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.212

¹⁵⁶ 1256.02, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.241

¹⁵⁷ például 1308.01.27, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.276, Vasco Esteves adománya

Miután szerzetesrendről van szó, természetes, hogy az oklevelek narratiójában az adományok nagy részét abból a célból ajánlották fel a Rendnek, hogy az adományozó bűnbocsánatot nyerjen és üdvözljön (ahogyan ez a formula szinte mindegyik adománylevélben szerepel), de természetesen a Szűzanya iránti szeretetből¹⁵⁸, vagy a Rend iránti csodálatból is törtétek juttatások¹⁵⁹.

Dénes király idejében azonban megváltozott az oklevelek arengája, illetve narratiója: lassan elmaradt a vallásos lelkiület motívuma, s az ország védelmének szükségességét hangsúlyozva adományozott¹⁶⁰. Jellemzően az uralkodó főként Portugália és Kasztília közös határának meghatározása, az Alcanises-i szerződést követően, azaz 1297.09.12 után javadalmazta csak a rendet¹⁶¹.

Az adományok tartalma

Az uralkodók nagyobb értékű és jelentősebb javakat, elsősorban várakat (*castelos*), falvakat (*vilas e lugares*) juttattak a rendnek, a hozzájuk tartozó jogokkal és jövedelmekkel együtt, míg a világi nemesség és az egyház inkább kisebb fölbirtokokat (*herdades, herdamentos*), malmokat (*moinhos*), szőlőket (*vinhas*), városi ingatlanokat, házakat (*casas*) adott a rendnek.

---

¹⁵⁸ például „*pro amore Dei et Sancte Virginis Marie*”, 1218.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.72

¹⁵⁹ 1228.05, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.212

¹⁶⁰ például 1317.10.20, A.N.T.T., Chanc. Dinis, l.3, fl.130

¹⁶¹ Kasztília és Portugália terjeszkedése a reconquista folyamán dél felé teljesen párhuzamosan folyt, amelynek célja spanyol részről a tengeri kijáratot jelentő Algarve lett volna. Azonban 1249-ben ezt Portugália foglalta el, komoly konfliktust előidézve ezzel a két ország között, amely csak 1297-ben rendeződött végleg a felek között, amikor Kasztília elismerete a portugál fennhatóságot a terület felett. Portugália az első olyan állam, amely már gyakorlatilag a középkor során elnyerte végső határait.

Az összes adomány közül számbelileg kitűnnek a házas jobbágytelkek (*casais, lugares*), a (nemesi) örökbirtokok (*herdades*), illetve a kegyúri jogok (patronátus joga)¹⁶². A XIII. századtól mind gyakoribbá vált a különböző ingatlanokhoz, helyekhez kapcsolódó jogok elnyerése, úgymint öröklés, vásártartás, út- és hídvámok, kocsmáltatás. Ezek egyre több bevételt hoztak a rendnek, olyannyira, hogy a XIV. század elején a lovagrend az ingatlanok helyett inkább ilyenek megszerzésére törekedett.

Sokszor nehéz a mai értelemben vett pontos meghatározását adni a XII-XIII. századi Portugáliában adományozott birtokoknak, azok mai értékének. Az oklevelekben – akárcsak hazánkban – olyan kitételek, mint például a „*mindene, ami je van*”¹⁶³ vagy az „*összes javai*”¹⁶⁴ kifejezések szerepeltek. Ezek a Magyarországi analógiát alapul véve a birtokhoz kapcsolódó ingóságokat, a birtoktesthez rendelt jogokat (szolgalmakat), vagyis a gazdálkodás szükséges tartozékait (ingóságait) jelentették. Természetesen voltak ennél kisebb, a Rend számára tett adományok is, mint például az úgynevezett *horto*-k (konyhakertek) – amelyek a jobbágycsaládok megélhetését biztosították – a rétek (*campos*), „*néhány ház*” (*umas casas*) formula, amely utóbbiak főleg a városi ingatlanok juttatását jelentették.

---

¹⁶² = a pélbános állításának joga

¹⁶³ például D.Urraca Fernandes, 1272.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.214

¹⁶⁴ például Silvestre Pires lovag, 1297.05.01, A.N.T.T., Ordem de Avis

b.) A vásárlások

Mintegy harminc ilyen tárgyú oklevél maradt fent, ami a kezdetektől a XIV. század első harmadáig behatárolt időszakra vonatkozik¹⁶⁵.

Az esetek döntő többségében feltehetőleg kisebb földbirtokokkal rendelkező, nem nemesi származású személyek voltak azok, akiknek más lehetőségük nem lévén a megélhetésre arra kényszerültek, hogy megváljanak ingatlanaiktól¹⁶⁶.

Az olyan területeken, ahol a Rend nem rendelkezett korábban más ingatlannal, Avis nem törekedett újabbak megvételére, de ott, ahol már megtelepedett, szisztematikusan vásárolta fel a környező birtokokat pozícióinak megerősítése végett¹⁶⁷. Így történt ez Afodra-ban, Santarém térségében, ahol a lovagok egy jelentős sávot szereztek meg a Tejo mellett¹⁶⁸. Hasonló eset figyelhető meg Palma-ban (Cabeço de Vide), ahol a különböző földbirtokok egymással határosan alkottak egy kommandát¹⁶⁹. Veiros-ban¹⁷⁰, Sameice-ben¹⁷¹ sem történt ez másként.

Általánosságban elmondható, hogy a Rend a XIII. század során szerzési politikát folytatott, amelynek egyik fő módja a már meghódított és pacifikált területeken a vásárlás volt.

---

¹⁶⁵ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.95.

¹⁶⁶ u.o.

¹⁶⁷ u. o., p.96.

¹⁶⁸ 1273.08.25, 1273.09.17, A.N.T.T., Gaveta 4, m.1, n.16, 20, és 06

¹⁶⁹ 1277.08.02, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.139, 1288.07, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.191

1280.09, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.248 és

1288.11.02, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.190

¹⁷⁰ 1278.03, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.157

¹⁷¹ S. Vicente da Beira, 1227.07, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.164,, 1258.12, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.164,, 1269.11, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.194

Avis elsősorban ingatlanokat vásárolt: telkeket (*conchousos*-/jobbágy/telkek), /nemesi/örökbirtokokat (*herdades*), legelőket (*ferragiais*), réteket (*campos*), szőlőket (*vinhas*).

Ez a birtokkoncentrációval magyarázható, ugyanakkor malmok, vízimalmok, mint értéket előállító és átalakító eszközök, valamint jogok megvételéről ebből a korszakból csak nyomokban van adat. (Például malomról csak Carvalhal-ban tudunk¹⁷², s csupán egyetlen vízimalom megvásárlásáról tanúskodik oklevél, Ribeira de Vide-ben¹⁷³).

A vásárlások kétharmada a XIII. század második felében történt, s ezek alapján lehet arra következtetni, hogy a Rend ebben az időben már komoly anyagi bázissal rendelkezett. Ez az adományokból, a korszerűbbé, - s különösen D. Martim Fernandes mester (1238-1264) idejében bevezetett újítások nyomán - jövedelmezőbbé tett birtokokból, és a kegyúri jogok révén nyert bevételekből származott.

c.) A cserék

Csak nyolc ismert eset adatolható a kérdéses időszakból, s a szerződések tárgyaként egyaránt fellelhetőek közöttük földbirtokok, szőlők, városi ingatlanok és várak is.

---

¹⁷² 1222.04, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.148

¹⁷³ 1286(?)05, A.N.T.T.,Ordem de Avis, n.255, Ribeira de Vide-ben található

A birtokkoncentrációra törekvés elve itt is mindig fellelhető, hiszen Avis többször is megszabadult városi ingatlanától, hogy vidékit szerezhessen, ami szomszédos volt a már meglévőkkel. Így történt ez például Bejában, ahol egy házat cseréltek két szőlőre¹⁷⁴, vagy Évora és Montemor esetében, ahol a lovagoknak már volt néhány mezőgazdasági célra használt területe¹⁷⁵.

A termelés alapegységei az úgynevezett *casal*-ok (házas /jobbágy/telek) illetve a *conchouso*-k (ház nélküli telek) voltak, amelyek a *quinta*-k (nagyobb, esetenként fallal körülvett birtokok), illetve a *herdades*-ek (nemesi örök)birtok részét képezték. A fennmaradt oklevelek alapján a *casal*-ok száma túlságosan kevésnek tűnik az óriási birtokrendszer nézve: ez nyilván annak köszönhető, hogy a nagyobb birtokok részeként a kisebb egységeket már külön nem említették.

A *herdamentos*, aminek jelentése földbirtok (a *herdades*-hez hasonló, de kisebb egység), gyakori alanya a szerződéseknek, különösen a XIII. század harmadik negyedéig. Eredetük feltehetően a *quinta*-k feldarabolásával magyarázható, s az oklevelek többször a *vinha* (szőlő) vagy a *casal* egységek szinonimájaként is említik. (X. ábra) A növekvő számú szőlőbirtokok valószínűleg a szőlő- és borkultúra XIII. századi elterjedésével hozhatóak összefüggésbe, s ez tendencia a XIV. században is folytatódott. A birtokokhoz gyakran olajfaligetek (VIII. ábra), *horta*-k (gyümölcsös kert), olajütők, prэшázak, pincék, malmok (vízi- és szél) is tartoztak, amiket esetenként külön is megemlítettek az oklevelekben.

---

¹⁷⁴ 1321.06.18, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.281

¹⁷⁵ 1302.11.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.323

Kezdetben a Rend részéről a templomok patronátusa nem volt gyakori amiatt, hogy Avis működése a Ciszter Rend tagjaként annak szokása szerint egy helyre, a legfőbb rendházra koncentrált, azaz nem volt érdekelt a parókiális, egyházmegyei rendszerű templomok birtoklásában. Idővel azonban a ciszter renden belül is gyakoribbá vált a patronátus jogának megszerzése, így ez a tulajdonforma a XIII. század végétől Avis-nál is mind többször fordul elő.

A különböző birtoktípusok sokfélesége elsősorban a Douro folyótól északra fekvő ingatlanoknál figyelhető meg, mivel itt kevésbé volt jellemző az egybefüggő birtoktest, így például az Oriz-i kommandában, ami a XIII. század elején készült *inquirições*-ból¹⁷⁶, azaz birtokösszeírásokból ismerhető meg.

Az anyaháztól messzebb eső földbirtokok elsősorban az eladásra történő mezőgazdasági termelést folytattak. A termények értékesítése történhetett helyben vagy más rendi uradalomban. A lovagrend, akárcsak más rendek, a kor legfejlettebb mezőgazdasági technikáját használta a termelésben, s ezt az általa letelepített lakossággal is megismertette és alkalmaztatta.

Mindezek ellenére azonban az is előfordult, hogy azt a birtokot, amelyet hosszú távon nem terveztek megtartani, vagy gazdaságtalan volt, nem fejlesztették, hanem egyszerűen csak fenntartották eredeti állapotában¹⁷⁷.

---

¹⁷⁶ Az *inquirições* a XIII - XIV. század során, a királyi jövedelmeket tisztázó birtok- és jövedelemösszeírás.

¹⁷⁷ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p.109.

A XIV. század második negyedétől a birtokszerzések mennyisége és üteme csökkent, helyette Avis jogkörei bővültek, s így az ezekből származó jövedelmei is. Ez a jelenség a XIV. század végétől vált gyakoribbá, amikor a Rend mesterét, D. João-t kiáltották ki királynak.

A vizsgált korszakban még nem voltak egységes birtokkataszterek, így rendi telekkönyvek sem, s helyette a már említett *inquirições-t*¹⁷⁸, a periratokat, a helybeli lakosság részére íródott leveleket, valamint egy későbbi birtokösszeírást¹⁷⁹ kell felhasználni az ingatlanok helymeghatározásához.

Ami a kommandákat illeti, a XV. századig számuk folyamatosan növekedett, de az egészen korai időkről nincs hasznosítható forrás róluk, sokszor csak a kommandátorok nevei után lehet következtetni arra, hogy egyáltalán léteztek.

2.) Avis kommandái (V. ábra¹⁸⁰)

Alandroal

Az első biztosan a fenti kommandát említő adat 1294-ből való, amikor D. João Afonso mester megvett a térségben egy szőlőt, 130 morabitusért¹⁸¹.

---

¹⁷⁸ 1220, 1258, *Portugaliae Monumenta Historica – Leges et Consuetudines*

¹⁷⁹ Azevedo, Pedro – Um Inventário do século XV, in *O Archeologo Portuguez*, vol. II, pp. 223-234., pp. 259-265., pp. 305-308.

¹⁸⁰ Cunha, Maria Cristina – A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329)..., p. 115-

¹⁸¹ A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.220

Ez idő tájt kezdték el várának építését is. Több adat utal arra, hogy a lovagok e helyen komoly erdőségekkel rendelkeztek, hiszen e helyen vadaskertjük is volt, s D. Vasco Afonso 1326-ban tette lehetővé a lakosság számára a száraz tűzifa gyűjtését¹⁸².

További adatokat nem találni erről a kommandáról, de az 1364-es Inventárium utal még innen származó borra, búzára más, kisebb jelentőségű javak mellett¹⁸³.

Albufeira

Már III. Ince 1201-es bullája megemlíti, mint a Rend birtokát¹⁸⁴. Vélhetően azonban csak az 1250-1260-as évektől kezdődően került Avis tényleges tulajdonába akkor, amikor két uralkodó is, III. Alfonz portugál (1248-1279) és X. Alfonz kasztíliai király (1221-1284) egyaránt odaadományozta neki. (Mindkét uralkodó sajátjának tekintette a mai Portugália legdélebbi területét, Algarve-t, ahol a fent említett kommandó, Albufeira is feküdt.)

Csupán egy romos, 1299-ben bérbe adott épület birtoklásáról maradt fenn adat¹⁸⁵, továbbá, hogy a lovagok rendelkeztek itt az alfafű¹⁸⁶ beszedésének¹⁸⁷, s a kommandó területén található Paderne összes egyházi jogával¹⁸⁸.

---

¹⁸² 1326. 11. 22., A.N.T.T., Ordem de Avis, n.312

¹⁸³ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.595

¹⁸⁴ *Quotiens a nobis...*, 1214.05.20, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.3 és 339

¹⁸⁵ 1299.08.10, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.713

¹⁸⁶ Pázsitfű, *lygneum spartum*

¹⁸⁷ 1320.07.28, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.368

¹⁸⁸ *direitos eclesiásticos*, 1305.01.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.292 és 369

Alcanede

Várát 1187-ben adományozták Avis-nak¹⁸⁹, így természetesen VIII. Gergely *Quotiens a nobis* kezdetű bullájában már megtalálható a neve¹⁹⁰. A források gabonatermesztésről¹⁹¹, illetve 1280-ban egy duzzasztógát megépüléséről adnak hírt¹⁹². Ez utóbbi valószínűsíti vízimalom működését és halászati tevékenység gyakorlását is.

A XIV. század során az egyik leggazdagabb kommandaként tartották számon Alcanede-t, ahol egy oklevélben 38 *casal*-t (majort), 13 *herdades*-t (birtokot), 9 malmot említenek, az egyéb javakról nem is beszélve.

A terület jelentőségét tovább növelte, hogy fontos útvonalak haladtak át rajta, összekötve az ország északi és déli részét, biztosítva a kereskedelem feltételeit Santarém - Coimbra vagy Lisszabon - Alenquer - Alcobaça - Leiria - Coimbra között. A Rend által a vidék védelme is biztosítva volt, móróktól és az útonállóktól egyaránt.

Itt a Rend két gyapjúszövő műhellyel is rendelkezett¹⁹³, s ebből ugyancsak bőséges jövedelem folyt be.

---

¹⁸⁹ 1187.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.65

¹⁹⁰ 1187.11.04, in *Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava...*, p. 8.

¹⁹¹ 1292.01.06, A:N T.T., Ordem de Avis, n.316 és 1316.04.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.511

¹⁹² 1280.09.26, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.108

¹⁹³ dois engenho de burees, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.595

Avis

1211-ben azzal a feltétellel került a később róla elnevezett Rend tulajdonába, hogy ezen a helyen várat építenek¹⁹⁴. Ennek eleget is tettek, s ettől kezdve a térségben megállíthatatlan terjeszkedésnek indul az Évora-i – majd ahogy a XIII. század elejétől nevezték – az Avis Rend. Birtokokat vásárolt és cserélt, felügyelte a kereskedelmet, templomot építtetett, tizedet gyűjtött be gabonából, borból, lenből, olajból, olajbogyóból, sajtból, gyapjúból, és más terményekből, továbbá olajprésházat is működtetett. A térség hamarosan Portugália egyik leggazdagabb vidékévé vált.

Avis a befolyó tized kétharmadát megtartotta, többek között ezt fordította a vár építésére, míg a maradék harmadot – a már említett *terça episcopal* jogán – átadta az Évora-i püspöknek.

Benavente

1200-ban már biztosan Avis tulajdonában volt, hiszen ebben az évben adott kiváltságlevelet D. Paio mester lakóinak¹⁹⁵. A XIII.- XIV. század fordulóján házai, földbirtokai, szőlői voltak a térségben, s teljes joghatósággal is bírt a lakosság felett¹⁹⁶.

Bár igen termékeny földek vannak errefelé, azonban a kommenda igazán csak a XVI. század során indult fejlődésnek.

---

¹⁹⁴ 1211.06.30, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.61

¹⁹⁵ 1200.04.25, Portugaliae Monumenta Historica – Leges, pp. 512-514.

¹⁹⁶ Direitos, Bens e Propriedades..., p. 265.

Cabeço de Vide

Jelentős birtok volt a XIV. században, amit az is mutat, hogy legalább 100 libra jövedelem folyt be az adókból¹⁹⁷, de magáról a kommandáról nagyon kevés adat maradt fent. Elsősorban földbirtokai voltak itt a Rendnek, továbbá egy vízimalomról tudni még¹⁹⁸.

Cambra

1273-tól rendelkeztek itt a lovagok tulajdonnal¹⁹⁹, s az 1284-es inquiriões is beszámolnak *casal*-ok, *quinta*-k és egyéb földbirtokok meglétéről²⁰⁰.

Coruche

Ahogy az 1201-es *Religiosam Vitam* kezdetű pápai bulla is megemlíti, Avis az alapítás óta²⁰¹ rendelkezik itt javakkal, mégpedig (városi)házakkal, különböző típusú földbirtokokkal, szőlőkkel, présházzal, továbbá egy malomrésszel²⁰².

Évora

Ez a Milícia szülőföldje, természetesen legelső birtokai is e térségben helyezkedtek el, bár a források igen szűkszavúak.

---

¹⁹⁷ Rau, Virgínia és Gonçaves, Iria – As Ordens Militares e a Tributação Régia em Portugal, in *Do Tempo e da História*, IV, Lisboa, 1971, p. 122.

¹⁹⁸ 1286.05, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.255

¹⁹⁹ 1273.09.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.153

²⁰⁰ A.N.T.T., Inquiriões de D. Afonso III, l. 2, fl. 11, 12, 18v és 199

²⁰¹ 1176.04, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.66 és 110

²⁰² A.N.T.T., Ordem de Avis, n.66, 110, 172, 240, 160, 260, 148

Alfonz Henrik király 1176 áprilisában adományozott a Rendnek egy szőlőt, házakat Alcácer Velho-ban²⁰³, amelyeket később két ízben is megerősített. A vidék igen termékeny volt, gabonaféléket, búzát, árpát termesztettek, s a virágzó gazdaságok könnyedén eltartották az első lovagokat. Másrészt Évora-n keresztül haladtak azok az utak, amelyeken a környékről származó gabonaféléket szállították Lisszabonba, Algarve-ba, ami a vámoknak köszönhetően a Milícia számára ugyancsak előnyös volt²⁰⁴.

Juromenha

Nem sokkal az alapítás után 1187 januárjában adományozta a Rendnek I. Sancho, amikor még a mók kezén volt a terület²⁰⁵. A keresztény fennhatóság igen rövid életű volt az agresszív berber ellentámadás miatt, ami ismételten a Tejo-ig nyomult előre. Végérvényesen csak 1217-ben lett Avis-é, de cserébe a király javára le kellett mondania Mafra váráról²⁰⁶. Az okot valószínűleg abban kell keresni, hogy Juromenha búzában gazdag vidék volt, s így ez már önmagában értékes cserét jelentett a lovagok számára, Mafra várával szemben. A későbbiekben is igen jövedelmező kommandaként tartották számon.

Mora

Nagyon keveset, csak annyit lehet tudni erről a központhoz közel fekvő, kiterjedt, s már igen korán

---

²⁰³ 1176.04, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.66 és 110

²⁰⁴ Marques, A.H. Oliveira – *Introdução à História da Agricultura em Portugal / A Questão Cerealífera durante a Idade Média*, 3. ed., Lisboa, Ed. Cosmos, 1978, p. 147.

²⁰⁵ 1187.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.65

²⁰⁶ 1217.05.05., A.N.T.T., Ordem de Avis, n.73

birtokolt területről, hogy szőlőkből és más földbirtokokból állt²⁰⁷.

Noudar

Noudar várát Dénes király 1307. november 25-én adományozta a Rendnek azzal a kötelezettséggel, hogy az addigra leromlott erősségét fallal körülvett erődde kell átalakítania²⁰⁸. Az építkezések 1322-re fejeződtek be, s ekkor újabb uradalmakat csatoltak a már 1286 óta meglévő gazdaságokhoz, amelyeket immár az új vár oltalmazott²⁰⁹. Egyéb információ nem maradt fenn, így a kommenda igazi jelentőségét nem ismerni.

Oriz

Az 1220-as és 1258-as a birtokösszeírások és a XIII. századi pápai bullák egyaránt említik ezt a kommandát. Észak-Portugáliában, a Douro-tól északra, igen nagy kiterjedésű volt, s a legrégebbi kommandák közé tartozott. Az 1220-as inquirições szerint huszonnyolc casal, egy quinta, egy malom és gabonaföldek tartoztak hozzá. A XIII. század közepéig folyamatosan gyarapodott, ahogyan erről az 1258-as inquirições is beszámoltak.

S. Vicente da Beira, Covilha és Casal

Ezek a kommandák nagyon közel fekszenek egymáshoz, így nehéz pontosan meghatározni a birtokhatárokat.

---

²⁰⁷ 1272.10., A.N.T.T., Ordem de Avis, n.227

²⁰⁸ A.N.T.T., Ordem de Avis, n.362

²⁰⁹ 1322.01.16, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.266

Előfordult, hogy ami az egyik században az egyikhez tartozott, a következőben már a másikhöz.

A XIV. században a Rend egyik legfontosabb területe volt, hiszen számos ingatlannal rendelkezett ezen a gabonafélékben, gesztenyésekben gazdag területen.

A keresztény lakosság betelepítését ezen a stratégiailag fontos vidéken különösen szorgalmazták. Avis 55 *casal*-t, házakat, malmot, szőlőt és egyéb nem részletezett javakat birtokolt itt. Az 1290-es inquirições-ból, amit Dénes király megbízásából készítettek, kiderül, hogy a XIII. század végére hatalmas, összefüggő birtoktestek tartoztak uradalmához.

Növelte a terület jelentőségét, hogy Covilha a Castelo Branco - Viseu - Coimbra útvonalon feküdt²¹⁰, s a hely Beira belsejéből érkező termények és termékek begyűjtőhelye volt, hogy innen aztán a partvidék felé szállítsák őket.

Santarém

Már 1176-ban is felbukkan neve²¹¹a Rend birtokai között, ám vélhetően ekkor még csak magára Santarém városára és közvetlen környezetére korlátozódott Avis tulajdona. I. Alfonz király két adományáról tudni, azaz néhány házról és kisebb földbirtokról, amiket I. Sancho 1218-ban megerősített²¹².

---

²¹⁰ Marques, A. H. Oliveira – *Introdução à História da Agricultura...*, p. 147.

²¹¹ 1176.04, A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.66 és 110

²¹² 1218.08, A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.110

VIII. Gergely 1187-ben ugyancsak megemlítette a várost a *Quotiens a nobis*-ban²¹³, ahogyan III. Ince pápa is az 1201-es megerősítő *Religiosam Vitam* kezdetű bullájában²¹⁴.

Főként D. Fernando Eanes mester (1211-1224) és D. Martim Fernandes (1238-1268) mesterek ideje alatt volt számottevő a Rend uradalmainak növekedése Ribatejo térségében, vásárlások és adományok révén egyaránt, ami bölcs előrelátásra utalt a vezetők részéről, mivel ez a terület lett Portugália magtára, ahol Avis a későbbiekben további ingatlanokat is megszerzett.

A földbirtokok mellett - a szőlőt kissé visszaszorítva - az olajfa jelentősége növekedett meg a XIV. század során.

Seda

Seda 1271-ben Avis városának *foral*-ját²¹⁵ kapta a Rendtől. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy jelentős kommenda volt, de egyéb információ nem maradt fenn róla.

Veiros

Gyakorlatilag semmit nem tudni róla, mindössze egyetlen birtokot, valamint a kommandátor nevét²¹⁶ említik itt a források

---

²¹³ 1187.11.04, in *Bulario de la Orden Militar de Calatrava*, fl. 22-25

²¹⁴ 1201.05.17, A.N.T.T., *Ordem de Avis*, n.2

²¹⁵ foro de Avis, *Portugaliae Monumenta Historica – Leges*, pp. 720-721.

²¹⁶ Martim Fernandes, 1299-ben.

Egyéb helyek

A fenti kommandákon kívül a lovagok szerte az országban rendelkeztek javakkal, de okleveles források híján pontosan megnevezni ezeket nem lehetséges. Különösen olyanokat nem, amelyeket a mester saját igazgatása - a *Mesa Mestral* alatt -tartott meg, vagy valamely más rendi méltóságok közvetlen irányítása alá tartoztak.

Három kiemelt helyet érdemes megemlíteni a korábbiakban felsoroltakon kívül: az első *Beja*, ahol házakat, szőlőket, néhány földbirtokot mondhatott magáénak a Rend. A második Lisszabon környéke, ahol legfontosabb tulajdona *Maфра vára* volt²¹⁷ - igaz, csak rövid ideig -, amikor egy, már említett csere révén a lovagoktól a királyhoz került²¹⁸. Végezetül *Fronteira* vidéke, ami még a XIV. században kommandaként működött, ám a későbbiekben a *Mesteri Asztal*-hoz tartozott, s nem adták ki lovagtestvérnek egy 1459-es Statutum szerint. *Fronteira*-nak egyéként kenyérgabona-termesztése volt számottevő.

3.) A gazdálkodás

A XIII. századtól a reconquista-harcok tették szükségessé a lovagok számára a modern fegyverzet: ló és a költséges páncélzat vásárlását, a kővárak építését. Mindehhez azonban a rendhez csatlakozók növekvő száma miatt már nem volt elegendő a meglévő földbirtokok jövedelme. Ezt felismerve és az új szerzetes-lovageszmény hatására maga az uralkodó és az Egyház is a Rend segítségére sietett. Ennek jegyében

---

²¹⁷ 1183.05.01, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.64

²¹⁸ 1217.05.05, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.73

kapott Avis számos adományt, földesúri és egyházi jogot, amik jelentős bevételekhez juttatták a lovagokat. (IX. ábra) Maga a Rend is felismerte ez utóbbiak fontosságát, s a XIII-XIV. század fordulóján általános jelenséggé vált, hogy Avis egyes javait, birtokait elcserélte különböző jogokhoz kapcsolódó bevételekre. (Egyébként ez a tendencia más szerzetesrendeknél is bevett gyakorlattá vált²¹⁹.)

A lovagok a kor modern ciszter-típusú kolostorgazdálkodását átvéve a legjobb, legkorszerűbb birtokkihasználásra törekedtek. Avis a bérleti szerződésekben (*cartas de povoação*) előírta, hogy bérlői a legfrissebb technikákat alkalmazva műveljék a földeket, ami utódaikra is vonatkozott. Például Santarém-ben D. Garcia Peres négy család művelőinek előírta, hogy hét esztendőn belül tegyék jövedelmezővé a birtokot²²⁰, ellenkező esetben a Mester fenntartotta magának arra a jogot, hogy visszavegye a földet a gondatlan bérlőktől²²¹.

A Rend mindvégig törekedett arra, hogy megművelhető területeit bővítse, s növelje bérbe adott földjei után járó bevételeit. Például 1316-ban D. Gil Martins kihasználta azt, hogy elődje, D. Fernando Eanes nem érvényesített pecsétjével egy szerződést, kijavítva azt, a gabonaadót két vékáról ötre, a korábbi pénzbeli adót három *morabitino*-val, továbbá egy kappannal, tíz tojással emelve meg²²².

---

²¹⁹ Coelho, Helena Cruz – O Baixo Mondego nos finais da Idade Média (Estudo de História Rural) 2 vol., Coimbra, Fac. de Letras, 1983, vol.I, 297.o.

²²⁰ "so tal condiçom que do dia que esta carta for fecta a sete annos que a herdade que nom he rota que a rompades", 1283.09.09, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.705, fl.2v-3

²²¹ "e se por ventura o nom affroytavegardes cada ano que polo primer ano que fallecerdes que a Ordim seja poderosa de filhalho", 1290.08.31, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.239

²²² 1316.04.08, A.N.T.T., Ordem de Avis, n.511

A legtöbb adat főleg Santarém és Beja környékére vonatkozik, de joggal lehet innen más területek gyakorlatára is következtetni, azaz: a vidéki tulajdonokból főleg terményben szedtek adót, míg a városiakból elsősorban készpénz folyt be.

Ahol a Rend be akarta népesíteni a harcok során elnéptelenedett vidékeket, ott a jövőbeli lakosság számára *casal*-okra osztotta fel a területét, s ilyen formában adták át azt a családoknak. Ennek fejében meghatározott formában évi adó járt Avis-nak, de a fentiek szerint nem készpénzben, hanem terményben; így például gabonában és jószágban, tyúkban és kappanban. (Néhány eset tanúsága szerint a bérlőktől az állatokat nem egyszerre hajtották be, hanem két részletben, - a gazdálkodás rendjével összhangban - Szent Mihály és Keresztelő Szent János napján.)

A legelterjedtebb gabonaféle a búza - kivált Baixo Mondego körzetében -, illetve a rozs volt. Érdemes megemlíteni, hogy rossz termés esetén, - ezt a szerződésekre is belefoglalták -, a bérlőknek nem kellett a teljes adót leróniuk, hanem csak egy meghatározott részt, ami szorosabb kapcsolatot alakított ki a bérlők és a Rend között.

Másik fontos haszonnövény a len volt, ami után nem volt magas az adó: általában a termény 1/8-át jelentette. Miután sok víz kellett termesztéséhez, erre nem nyílt mindenütt lehetőség. Szerepe az öltözködésben, az étkezésben egyaránt meghatározó volt. Ahogyan a len, úgy a hüvelyesek, a zöldségek és a hagymafélék is részét képezték a bérleti díjnak.

Főleg a XIV. század elejétől figyelhető meg az olívaolaj előállításának terjedése. Santarém és Baixo

Mondego térségében a kenyérgabonafélék mellett a szőlőkultúra volt kiemelt jelentőségű²²³.

Fontos szerepük ellenére kevés forrás utal a malmokra. Pedig ezek is jelentőséggel bírtak, hiszen szolgáltatások, jövedelmek kapcsolódtak hozzájuk, s természetesen a Rend törekedett növelni számukat. A csekély számú adat azzal magyarázható, hogy azok a települések, amelyek rendelkeztek malmokkal, gyakorta megkapták Évora *carta de foral*-ját, amely mentességet biztosított számukra bizonyos adókötelezettségek alól, azaz az ebből származó bevételekre, mivel ilyenek a mentesség miatt nem voltak, nincs is utalás.

Az olajütők, présházak ritka megjelenítése a dokumentumokban talán annak tudható be, hogy sokszor a *casal*-ok részeként tartották számon őket. De állítható, hogy a nagyobb gazdasági egységeknek kellett, hogy legyen présháza, borospincéje.

Ugyancsak említést érdemelnek a XIII. század folyamán a kereskedelem és szállítás után nyert adók is²²⁴. Erre jó példa Ericeira esete, amelynek lakosai D. Fernão Rodrigues Monteiro mestertől 1229-ben csak *diploma foralengo*-t²²⁵ kaptak. Ebben a mester lefoglalta a Rend számára a *huszadot*, azaz minden ötödik halat, ha már legalább négy éve úzték a halászatot, s minden kikötőjébe érkezett termék után két *soldo*-t²²⁶.

Ha az idegen kereskedők (s csak ők) a településen halat, ökröt, marhát, lovat, vagy más árut kívántak

---

²²³ Coelho, Helena Cruz – O Baixo Mondego nos finais da Idade Média /Estudo de História Rural/, 2 vol., Coimbra, Fac. de Letras, 1983, vol. I, p. 150. e Beirante, Ma Angela V. Rocha – Santarém Medieval, Lisboa, Universidade Nova, 1980, p. 293.

²²⁴ Azok a települések, amelyek elnyerték a rendtől az úgynevezett *carta de foral*-t, Évora és Ávila mintájára, mentesültek a híd- és egyéb vámok alól.

²²⁵ A *diploma foralengo* is az adók, jövedelmek alóli mentességet biztosított, de szűkebb körben, mint Évora és Ávila *foral*-ja

²²⁶ Ez a régi érme lehetett aranyból, ezüstből és rézből egyaránt, így mai értéke nem ismert.

vásárolni, a megvett termékek után fizetniük kellett. Az út- és híd vám (*portagem*) is az idegeneket sújtotta, de csak akkor, ha eladni kívántak. A helybeliekre, akik élőállatot akartak eladni, nem vonatkozott mindez, ugyanis a Rend így támogatta kereskedelmüket. Az összeg nagysága a szállítóeszköztől függött, például ló, öszvér vagy szamár esetén eltérő volt.

Néhány település azonban, amely a déli és a kasztíliai határvonalon feküdt, kiterjedtebb jogokkal bírt, mint Ericeira, hiszen a mester és a Rend minden eszközzel támogatni kívánta megerősödésüket. Azon túl, hogy megkapták a *diploma foralengo*-t, Évora mintájára az igazságszolgáltatásból, a híd- és útvámból származó jövedelmekből is részesültek. Azonban Avis ezeken a területeken a férfilakosság kétharmadát arra kötelezte - mintahogyan ezt a német lovagok is megtették telepeseik esetében -, hogy vegyenek részt a határvédelmi munkálatokban. Az itteni birtokosoknak, ha jövedelme elért egy bizonyos összeget, lovat kellett biztosítani a Rend számára. Mindez azt támasztja alá, hogy az Avis számára juttatott területek még igen komolyan háborús határövezetnek számítottak²²⁷.

Itt kell megemlíteni még egy sajátos adóterhet, a *colheita*-t, amivel az uralkodónak tartoztak a lovagrendek. Ezt a fennmaradt források alapján valószínűleg csak Avis öt kommandájának²²⁸ kellett fizetnie. El nem évülő és elidegeníthetetlen királyi előjogon szedték, bár idővel veszített jelentőségéből, de teljesen sohasem szűnt meg.

---

²²⁷ Mattoso, José – Identificação de um paiz /Ensaio sobre as origens de Portugal/ 1096-1325, 2 vol., 2a ed., Lisboa, Ed. Estampa, 1985, vol. I, p. 349.

²²⁸ Veiros, Avis, Seda, Vide és Marvão.

A *colheita* az udvar ellátását volt hivatott biztosítani a király országjárása során, a megadott helyen. Kezdetben a király jelenléte szükségeltetett behajtásához, a király országjárása, illetve vidéki udvartarásának megszűnte után a *colheita* pénzben kiváltható lett, s az év egy bizonyos napján egy összegben kellett befizetni. Az öt kommanda egyenként 100 libra-t fizetett, míg például a Santiago Rend ennek a dupláját, s nem öt, hanem 25 kommandából²²⁹.

Ebből két következtetés vonható le: Avis kevesebb jövedelemmel rendelkezett, s így „szegényebb” volt az egész Ibér-félszigeten elterjedt Santiago Rendnél, vagy éppen ellenkezőleg, az Avis-hoz családi vonalon is kötődő portugál uralkodók így kívánták támogatni a „saját”, nemzeti lovagrendjüket.

Az ideiglenesen bírt jogok is számottevő anyagi bevételt jelentettek a lovagoknak, így például Dénes király a *lutuosa*-t²³⁰ és a *colheita*-t engedte át számukra négy esztendőre, hogy azt Noudar várának fenntartására fordítsák²³¹.

Az egyházi jogon szedett bevételek szintén nem elhanyagolható jövedelemhez juttatták a Rendet. Mivel a mohamedánoktól visszahódított, vagy egyéb lakatlan területeken Avis templomokat építhetett, vagy patronátussal bírt a területén lévő egyházak felett – gyakorolva a püspököt megillető jogok egy részét – tizedet is szedhetett. Természetesen emiatt többször összeütközésbe került az Évora-i püspökkel, s a pereskedés néha bizony az egyházmegye javára dőlt el.

---

²²⁹ Rau, Virgínia - Gonçalves, Iria – As ordens militares e a tributação régia, em Portugal, p 121.

²³⁰ A magszakadás útján a kincstárra háramló, valamint a megüresedett plébániák patronátusának elnyerése után az egyháznak fizetett bevételeket is így nevezték.

²³¹ 1308.01.16, A.N.T.T., Chanc. Dinis, l.3, fl. 61v-62

Ilyenkor azonban a Rend más módon nyert kárpótlást. (IX. ábra)

A templomok patronálása, a jelentős bevétel mellett a lovagok tekintélyét is növelte, s nem mellékesen a terület adminisztrációja is irányításuk alá került. Mint védnöknek, Avis-nak joga volt e parókiákon a szálláshoz, ellátáshoz, s a fogságba esett lovagok váltságdíjához való hozzájáruláshoz is²³².

Megállapítható, hogy a XIV. század végén, a Tejótól délre eső birtokai után kevesebb jövedelmet szedett be a Rend, mint az északabbra levőkön. Itt ugyanis a bérlők nemcsak a rendszeres évi adót fizették be a föld használatáért, hanem egyéb kötelezettségeik is voltak, mint például a *dádiva* (adomány, ajándék).

Végezetül az *inquirições* alapján állítható, hogy az Avis Rend – a birtokain bírói hatalommal is rendelkezvén a közrendűek felett – az igazságszolgáltatás gyakorlásából is jelentős bevételekre tett szert a megítélt pénzbírságok²³³, a *voz e calúnia*²³⁴ és a *rébora*²³⁵ révén.

---

²³² *jura utilia*, a szükség jogán

²³³ Például testi sértés, magántulajdon ellen elkövetett vétségek és más bűntettek, vagy a testi fenyegetés megváltása járt pénzbüntetéssel.

²³⁴ *Voz e calúnia*: vélhetően a „nyelv bűnei” (rágalmazás, istenkáromlás, hamis tanúzás, hamis vád, hitszegés) után fizetett bírságot jelenthette.

²³⁵ *rébora*: valószínűleg az ítélezés után fizetendő, perköltség jellegű összeget jelenthette.

XI. A BENÉPESÍTÉS POLITIKÁJA

A középkorban az uralkodó nem rendelkezett állandó reguláris haderővel, ezért egy-egy határvidéki betörés esetén a haderő mozgósítása, a hadjárat megszervezése a kor közlekedési viszonyai között hosszabb időt vett igénybe; célszerűbb volt a határvédelmet helyben lakó, s mindig készen álló, autonóm, egy területi tömbre telepített, kiváltságolt közösségre bízni²³⁶. Ilyenek voltak elsősorban a lovagrendek. Feltétlenül hangsúlyozni kell azonban a védelemben betöltött szerepük mellett missziós és kolonizációs feladatuk fontosságát is. A visszahódított területek keresztény betelepítése legalább olyan fontos volt, mint a határvédelem, legyen szó Európa bármely régiójáról. A vis lovagjai is ezért kaptak támogatást mind az uralkodótól, mind az Egyháztól.

A védelemben betöltött szerep és a kolonizáció kettős funkciójának összekapcsolása tette lehetővé, hogy jelentős lovagrendi uradalmak jöjjenek létre, amelyek jellegüknél fogva Portugáliában, elsősorban az ország középső és déli részén születtek, meghatározva a terület agrárjellegét, a lakosság összetételét. Ezzel ellentétben a Douro-tól északra eső vidéken (és Beira Interior-ban), ahová a mórok egyáltalán nem, vagy csak rövid időre törtek be, szinte alig találni hasonló nagybirtokot, bár az itteni javak sem voltak lebecsülendők a bevételek szempontjából.

A lakosság letelepítése a visszafoglalt területeken, a gazdaság stabilizálása, s az ebből építkező adminisztráció az igazságszolgáltatás számára

---

²³⁶ Pósan László – A Német Lovagrend története a 13. században, pp.21-22.

is nélkülözhetetlen volt. A kolonizálás eszközei a lakosságot csábító kiváltságlevelek sora és az ilyen értelmű szerződések (*cartas de povoação*) voltak. Ezekben rögzítették a bérlők jogait, kötelezettségeit, a fizetendő adók formáját és összegét. Még azt is előírták, hogy hol és mit termeljenek, milyen eszközökkel dolgozzanak a legteljesebb kihasználtság érdekében. Ezek az elírások szigorú kötöttségeket jelentettek az első időszakban, de a későbbi évszázadok során védelmet, irigylet és féltve őrzött kiváltságokat biztosítottak az új lakók számára.

A Magyarországra behívott Német Lovagrend alapvető feladata a bodzai, tömösi, ósánci és töröcsvári szorosok védelme volt. Önmagában a teutonok katonai ereje a kunok és az Aszenida bolgár állam ellen vélhetően kevés lett volna²³⁷: így a lovagok katonai tevékenysége a rövid, mindössze tizennégy éves ittlétük alatt jórészt várak építésére korlátozódott. Mindehhez természetesen ők is számos kiváltságot kaptak: csak a király közvetlen fennhatósága alá tartoztak, mások nem rendelkeztek kormányzati jogkörrel felettük.

A *hospeseik* letelepítése a portugáléhoz hasonló epizódot jelentett a Barcaság történetében, ahová a lovagok „*pro colenda et munienda terra eadem*” hivattak be²³⁸. A teutonokkal elsősorban német etnikumú telepések (altlandi szászok, majd később flamand és Rajna-vidékiek) érkeztek. Ők, mivel gazdaságilag fejlettebb területről jöttek, garantálták a hatékonyabb agrártechnika elterjedését, a földterületek jobb kihasználtságát, s így a növekvő királyi bevételeket. Keleten tehát a kolonizáció legfontosabb eredménye a nyugati gazdasági formák meghonosítása, s ezen

---

²³⁷ Hanzó Lajos – A Barcaság betelepítése és a Német Lovagrend, in *Századok*, 1989. p.368.

keresztül az adott ország gazdasági erejének növelése²³⁹. Az ide költöző telepések, miként az Ibérfélszigeten, kötelező jelleggel védelmi - katonai szolgálatot is teljesítettek.

A Barcaság egyházjogilag is exemptiós területnek számított, s így a lovagrend klerikusai látták el a vidék pasztorációs feladatait, tovább erősítve ezzel a terület német etnikai jellegét.

Mindkét országban stratégiaailag fontos, és a közlekedés szempontjából előnyös helyeken épült várak megteremtették a feltételt ahhoz, hogy újabb kereskedelmi központok jöjjenek létre a kolonizált területen, amelynek biztonságát az erősségek szavatolták.

---

²³⁸ Veszely Károly – II. András és a német lovagok a Barcaságban, in *Magyar Sion*, 1864...p. 167.

²³⁹ Hanzó - A Barcaság...p.369.

Epilógus

Az Avis Rend közel két évszázadon keresztül változatlan módon működött Calatrava-tól átvett regulája alapján. Hősies, embert próbáló időszak volt ez a lovagrend majd' négyszáz éves történelme során, amikor még semmi sem homályosította el a szerzet eredeti céljait: harcolni a keresztény hitért, a hazáért, kiszorítani a Fél-szigetről a mórokat, s kereszténnyé tenni Ibéria teljes területét. Ennek érdekében a Rend lovagjai sikeresen ötvözték a fegyverek és a szerzetesi közösség erejét, fegyelmét, s a keresztések szentföldi kudarcával ellentétben győzedelmeskedtek a mórok felett.

Amikor azonban az anyagi javak birtoklása fontosabbá vált az eredeti céloknál, a nemes küzdelem és az evangéliumi szegénység jelentősége elhalványult: Avis és a többi lovagrend politikai sakkjátszmák bábjává vált. A reconquista befejeződésével ugyanis elveszítették identitásukat, gazdasági és politikai hatalmuk növekedésére koncentráltak, sőt az Egyházon belüli kötöttségeiket is megpróbálták levetni.

Életmódjuk is egyre inkább eltért az alapításkori szent hevülettől: ékességeket viselhettek, ingatlanokat birtokolhattak és végrendelkezhettek felőlük, 1496-tól már nőülhettek is, sőt testi fenyegetésüket is eltörölték. Nem csoda, hogy a megerősödő, őket csak eszközként használó, a kezdődő gyarmatosításban érdekelt portugál uralkodóház játékszerévé váltak.

Megkezdődött a lovagrend betagozódása a fiatal, életerős Avis-dinasztiába: a Milícia vezetői az infánsok közül kerültek ki, s céljaik már túlmutattak Ibérián, amelyekhez felhasználták a gazdag Avis-birtokok jövedelmét is. Ezt annál is inkább megtehették, mivel a lovagok nemzeti rend tagjaiként kizárólag Portugália határain belül működtek, így más bázissal, amelyekre az őket bekebelezni kívánó uralkodóházzal szemben támaszkodhattak volna, nem rendelkeztek.

Hamarosan megszűntek egyházi rendként létezni, s az egykor hatalmas, félelmetes és befolyásos Avis-lovagokra már csak az elhagyott, pusztuló várromok, valamint katonai rendjel, s Avis városának címere emlékeztet.

IRODALOMJEGYZÉK

- Az első és második kereszties háború korának forrásai, szerk.: Veszprémy László, Sarbak Gábor Szent István Társ., Bp, 1999
- Azevedo, Pedro - Um Inventário do século XV, in *O Archeologo Portuguez*, vol.II, pp.223-234.
- Azevedo, Rui Pinto de - Primórdios da Ordem Militar de Évora in *Boletim Cultural da Junta Distrital de Évora*, 8, 1976, pp.45-62.
- Azevedo, Rui Pinto de - As Origens da Ordem de Évora ou de Avis, in *História*, vol. I, pp.233-241.
- Beirante, Maria Angela U. Rocha - Santarém Medieval, Lisboa, Universidade Nova, 1980
- Birmingham, David - Portugália története, Pannónia, 1993
- Bozsóky Pál Gerő - Keresztes hadjáratok, Agapé, 1995
- Brandão, António frei - Monarchia Lusitana, vol.III., liv. XI
- Camões Luíz de - Os Lusíadas, III.25.2 és III.28.2, Instituto Camões, Lisboa, 1992
- Cocheril, Maur - Les Ordres Militaires Cisterciens au Portugal , in *Bulletin de Etudes Portugaises*, 28/29, 1967-1968
- Coelho, Maria Helena Cruz - O Baixo Mondego nos finais da Idade Média (Estudo de História Rural), 2 vol., Coimbra, Faculdade de Letras, 1983
- Cunha, Maria Cristina - A eleição do mestre de Avis nos séculos XIII-XV., in *As Ordens Militares em Portugal e no Sul da Europa, Palmela 1992*, eds. Colibri/C.M. Palmela, 1997, pp. 373-392.
- Cunha, Maria Cristina - A Ordem Militar de Avis (das origens a 1329), tese de mestrado em História Medieval,

Faculdade de Letras da Universidade do Porto,
policopiada, Porto, 1989

- Cunha, Maria Cristina - Chancelarias particulares, escrituras e documentos: algumas notas a propósito da Ordem de Avis nos séculos XIII-XIV, in *As Ordens Militares em Portugal. Actas do I. Encontro Sobre Ordens Militares, Palmela, Camara Municipal, 1991, pp. 181-190.*

- Cunha, Maria Cristina; Pimenta, Maria Cristina - Algumas considerações sobre as relações entre os monarcas castelhanos e a Ordem de Avis no século XIII, *separata do Boletim do Arquivo Distrital do Porto, vol. II, Porto, IPPC, 1985*

- Dicionário de História de Portugal, dir. Joel Serrão, vol. I-VI., Porto(?)

- Documentos Medievais Portugueses. Documentos Régios, Lisboa, 1958-1962

- Espinosa, Fernanda - Antologia de textos históricos medievais, Lisboa, 1981

- Gomes, Saul António - A presença das Ordens Militares na região de Leiria (séculos XII-XV), in *As Ordens Militares em Portugal e no Sul da Europa, Palmela 1992, eds. Colibri/C.M. Palmela, 1997, pp.143-204.*

- Gömbös Tamás - Szerzetesek és lovagrendek címerei és viseletei, Bp, 1993

- Hanzó Lajos - A Barcaság betelepítése és a Német Lovagrend, in *Századok, 1989, pp.359-380.*

- Herculano, Alexandre - História de Portugal desde o começo da Monarchia até o fim do reinado de Affonso III, 4 vol., Lisboa, 1980

- Howarth, Stephen - A templomosok titka, Kossuth, 1986

- Illésy János - Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon, in *Századok, 1902, pp. 233-248.*

- Javierre Mur, Aurea - La Orden de Calatrava au Portugal, in *Boletin de la Real Academia de la Historia*, t.130., Madrid, 1952, pp.323-376.
- Lékai Lajos o. cist. - Ciszterciek. Eszmény és valóság, Bp, 1991
- Lomax, Derek W. - Algunos Estatutos Primitivos de la Orden de Calatrava, in *Hispania*, n.XXI, Madrid, 1961, pp.492-494.
- Marques, A. H. Oliveira - Introdução à História da Agricultura em Portugal/A Questão Cerealífera durante a Idade Média/ 3. ed., Lisboa, 1978
- Mattoso, José - Identificacao de um paiz/Ensaio sobre as origens de Portugal/1096-1325, 2 vol., 2. ed., Lisboa, 1985, vol.I
- Matus Reis, António - As regras da Ordem Militar de Avis e a Ordem de Cister
- Oliveira, Miguel de - A milícia de Évora e a Ordem de Calatrava, in *Lusitania Sacra*, t.1., Lisboa, 1956, pp.51-64.
- Pószán László - A Német Lovagrend története a 13. században, Debrecen, 1996
- Purificação, fr. José da - Catalogo dos Mestres e Administradores da Ilustre e antiquissima Ordem Militar de Aviz
- Rades Y Andrada, Francisco frei - Chronica de las Tres Ordenes y Cavallerias de Santiago, Calatrava y Alcantara, in *Biblioteca de História Hispanica, Ordenes Militares, serie maior, n.2, Barcelona, El Abrir S. A., 1980*
- Rau, Virgínia - Gonçalves, Iria - As Ordens Milirares e a Tributação Régia em Portugal, in *Do Tempo e da História*, IV, Lisboa, 1971, pp.119-131.
- Reuter, Abiah E. - Chancelarias Medievais Portuguesas, I., Coimbra, 1938

- Santos, Martins M. dos -- Perdigão, Maria Manuela - Documentos, mapas e textos da história de Portugal, Lisboa, 1984
- Saraiva, Cardeal - Memória sobre a Instituição da Ordem Militar intitulada de Avis, em Portugal, *in Obras Completas do Cardeal Saraiva, t.III, Lisboa, 1874, pp.21-27.*
- Solano Ruiz, Emma - La Orden de Calatrava en el siglo XV (los señorios castellanos de la Orden al fin de la Edad Media), Sevilla, Publ. Universidad de Sevilla, 1978
- Tarouca, Carlos da Silva - As Origens da Ordem dos Cavaleiros de Évora (Avis), *in A Cidade de Évora, n.13/14, 1947, pp.25-39.*
- Török József - Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon, Bp, 1991
- Trindade Lagos, Maria José - A propriedade das Ordens Militares nas inquirições gerais de 1220, *in Do Tempo e da História, IV, Lisboa, 1971, pp.125-133.*
- Vasconcelos Vilar, Hermínia Maria - A diocese de Évora e a Ordem de Avis: dois poderes em confronto na centúria de duzentos, *in As Ordens Militares em Portugal e no Sul da Europa, Palmela 1992, eds. Colibri/C.M. Palmela, 1997, pp. 271-284.*
- Veszely Károly - II. András és a német lovagok a Barcaságban, *in Magyar Sion, 1864, pp.161-176.*
- Zarnecki, George - Kolostorok, szerzetesek, barátok, Corvina, 1986
- Zombori István - Lovagok és lovagrendek, Kozmosz, 1988

Függelék

1164. III. Sándor *Justis petentium...* bullája

Ebben megerősíti a ciszter obszervancia szerint élő Calatrava-i testvéreket; a Rend javait és szabályzatát. 1164. szept. 25.

A.N.T.T., Ordem de Avis, doc. n° 1.

Alexander episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis Garsie magistro et fratribus de Calatrava tam presentibus quam futuris secundum ordinem cisterciensium fratrum viventibus. Ad perpetuam rei memoriam.

Justis petentium desideriis facilem nos convenit impertiri consensum et vota que a rationis tramite non discordant effectu sunt prossequente complenda. Ea propter, dilecti in Domino filii, vestris justis postulationibus grata concurrentes assensu, prefatum locum de Calatrava in quod ad serviendum Deo divino estis obsequio mancipati sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocínio communimus.

Institutionem vero quam dilecti filli nostri abbas et fratres cistercienses in eodem loco fecisse noscuntur, videlicet ut ordinem eorum firmiter servaretis et militaribus armis accincti contra sarracenos ad ipsius loci defensionem viriliter pugnaretis, nos ratam habentes, devotioni vestre auctoritate apostolica confirmamus, statuentes ut

quascumque possessiones quecumque bona idem locus in presentiarum juste et canonice possident aut in futurum concessione pontificum, largitione regum vel principum, oblatione fidelium seu aliis justis modis, praestante Domino, poterit adipisci, firma vobis, vestrisque successoribus et illibata permaneant.

Praeterea ea quae de victu et vestitu vestri predicti abbas et fratres cistercienses et universum capitulum eiusdem ordinis a vobis tenenda sanxerunt vobis auctoritate apostolica confirmamus. Ita siquidem statutum est quod lineis in femoralibus tantum vobis uti licebit. Tunicas ad equitandum idoneas habebitis, pelliceas quoque agninas sed breves; mantella agninis forrata et capas et scapularia pro habitu religionis. Vestiti et cincti dormietis; et in oratorio et in refectorio et in dormitorio et in coquina iuge silentium tenebitis. Sumopere autem cavebitis ne in qualicumque veste aut superfluitatis argui aut curiositatis possitis notari. Sint ergo panni vestri in colore et crassitudine predictorum fratrum similes. Tribus vero in ebdomada diebus, id est feria tertia, quinta et dominica cum precipuis diebus festis carnibus vesci licebit: uno tamen ferculo et unius generis quantum ad carries pertinet contenti eritis; et ad mensam ubique silentium tenebitis.

Insuper statutum est ut nulli cisterciensium ordinis liceat quemquam fratrum vestrorum recipere absque assensu

vestro; sed et vos erga fratres illorum eadem lege tenebimini. Cum autem ad aliquam abbatiam ordinis cisterciensis veneritis, quoniam consuetudines illorum minus novistis, non in conventu sed in hospitibus honeste et Caritative et quanto familiarius fieri poterit recipiemini. In jejuniis eadem observantiam tenebitis quam et conversi illorum. Capellanos in domo vestra professos sicut suos predicti fratres in domo ordinis recipiant.

Sane laborum vestrorum, quos propriis manibus aut sumptibus colitis, sive de nutrimentis vestrorum animalium, nullus a vobis decimas aut primitias exigere presumat.

Prohibemus autem ut nulli fratrum vestrorum post factam in eodem loco professionem absque totius congregationis assensu liceat de loco illo discedere; discedentem vero absque communi litterarum cautione nullus audeat retinere.

Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat iam dictum locum temere perturbare aut eius possessiones auferre vel ablatas retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare; sed illibata omnia et integra conserventur, eorum pro quorum gubernatione ac sustentatione concessa sunt, usibus omnimodis profutura, salva Sedis Apostolice auctoritate.

Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisve persona hanc nostre constitutionis paginam sciens, contra eam temere venire temptaverit, secundo terciove commonita, nisi presumptionem suam congrua satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat et a sacratissimo

corpore et sanguine Dei et Domini Redemptori
Nostri Jesu Christi allena fiat, atque in extremo
examine districte ultioni subjaceat. Cunctis autem
eidem loco suo jura servantibus sit pax Domini
Nostri Jesu Christi, quantinus et hic frutum bone
actionis percipiant, et apud districtum judicem
premia eterna inveniant. AMEN + + + AMEN.

(Sinal rodado)

Ego Alexandre Catholice
Ecclesia episcopus confirmo
(Bene State)

(első oszlop)

+ Ego Hubaldus presbiter cardinalis tituli
Sancte Crucis confirmo

+ Ego Henricus presbiter cardinalis tituli
Sanctorum Hers. confirmo

+ Ego Johanes presbiter cardinalis
tituli Sancte Anastasie confirmo

+ Ego Albertus presbiter cardinalis tituli
Sancti Laurentii in Lucina confirmo

+ Ego Guillelmus tituli Sancti Petri ad
Vincla presbiter cardinal confirmo

(középső oszlop)

+ Ego Hubaldus Hostiensis Episcopus

+ Ego Bernardus Portuensis et
Sancte Rufine episcopus

+ Ego Gaulterius Albaniensis
episcopus

(harmadik oszlop)

+ Ego Jacinctus diaconus cardinalis Sancte Marie
in Cosmidyn confirmo

+ Ego Addo diaconus cardinalis Sancti
Nicholai in Carcere confirmo

+ Ego Bedito diaconus cardinalis
Sanctorum Cosme et Damianus confirmo

(üres sor)

+ Ego Manfredus diaconus cardinalis Sancti
Georgii ad velum aureum confirmo

(legalul, az oklevél hosszában végig)

Data Senone per manum Hermannii Sancte Rome
Ecclesie subdiaconi et notari VII Kalendas
Octobres indictione XIII, Incarnationis
Dominice Anno M.C.°LXIII.° et Pontificatus vero
domni Alexandri Papa III Anno VI°.

A Salvaterra-i testvérek szabályzata

(1210) - Salvaterra (?)

A.N.T.T., Ordem de Avis, doc. n° 94.

Quoniam labilis est memoria mortalium, idcirco ea que comune consilio magistri et seniorum de Salvaterra ordinamus propter illos qui discedunt et succedunt litteris annotari et sigillo nostro muniri fecimus.

In primis sciendum est quod nullus potestatem habet magistrum praedictorum fratrum deponendi seu alium instituendi, sic in privilegio eorum continetur, nisi solus abbas Morimundi, vel ille cui hoc loco sui injuxerit faciendum.

Prior officium abbatis, sic ab initio ordinis constitutum est, per omnia compleat, excepto quod officium misse, invitatorum quorumque, sic ordo determinat, quod debuerit adimplere non omitat, ipse solus confessionem de criminalibus recipiat; alii vero quibus injunctum fuerit confessionem recipiant de venialibus; et si forte eis aliquis confessionem de criminalibus fecerit, illum qui confitetur ad abatem Morimundi, seu ad abbatem Sancti Petri vel ad priorem suum remitere studeat. Qui prior manifestos et graves excessus per consilium magistri corrigere fatigat, et de rebus temporalibus non se intromettat nisi magister ei precipiat. Monachus qui cum eodem est, quando prior presens non

fuerit, loco ipsius capitulum fratribus teneat, nolam in refectorio pulset et benedictiones nullatenus det nisi ebdomadarius misse fuerit; si quis aulem de clericis bone conversations et opinionis fuerit, assensum magistri confessionem de criminalibus poterit recipere (sic!). Fratres vero qui in grangis et castellis manent nulli extraneo confessionem faciant nisi preceptum magistri sui super hoc habeant et per assensum ipsius hoc quod faturi sunt faciant.

Si quis de fratribus per annum in ordine steterit et ad domos nostras causa manendi transierit, ulterius ad fratres domus prefate redire non poterit. Si autem per annum cum fratribus non manserit, si redire voluerit, cetui fratrum associari poterit.

Nullus possessiones fratrum de Salvaterra vendere, inpignorare vel alio modo ab eis alienare aliquatnus presumat, nisi propter meliorem commutationem et hoc per consilium visitoris et tocius capiluli fiat. Si autem magister huius tam necessarii insituti trangresor extitit, tam ipse quam omnes qui ei consenserint vel consilium dederint veniam petant, penam quam meruerunt per huiusmodi transgressione recepturi.

In habitu fratrum nulla diversitas habeatur, set (sic!) mantelli et garnachie unius manicae sit. Fratres laici totum caputium super garnachiam ponant; quicumque vero hoc facere competens erit deinceps, garnachiam non habeat, set tunica grossa more conversorum nostrorum utatur. Nulli fratrum liceat uti deinceps pileis quibus seculares utuntur quia nec hoc

episcopus ordinis nostre conceditur. Set si quis infirmum caput habuerit, per licenciam magistri pileum de pannis quibus utimur habere poterit. Nullus official cum rostro accuto et prominenti aut cappam, cum manicis nisi citra portum de Urgaz propter arma tenenda, ita uti sit dimissilis capis saccularium cum manicis latioribus el curcioribus ullatenus presumat. Nullus eciam frenum deauratum aut strepas aut pectorale cum auro vel serico vel capistrum vel vaginam ensi tinti coru magistre habere presumat aut susellium tintum vel nimis operosum.

Stricte preceptum est ut omnes officiales domus Salveterre et qui variis presunt domibus tempore visitationis coram visitatore et magistro et aliquantis senioribus et omnibus illis qui illo deberint anno, receperint vel expenderint et de beneficciis domus computationem faciant copetentem ut magistro et comendatori ac ceteris senioribus profectus ac defectus domorum suarum plenius innotescant. Magister et de omnibus quod illo ano dederit, receperit vel expenderit et de beneficiis domui sue collatis coram visitatorem et senioribus similiter faciat computationem ut magister et visitator ac ceteri seniores scire valeant in quo statu domus remaneat.

Simili modo precipitur ut duando fratres domos ordinis nostri intrant nullatenus eo die quo ingressi fuerint egrediantur scilicet usque in crastinum ibidem permaneant et postero completo... silentium more more (sic!) monachorum teneant, ne ulterius querimonia super hoc ad capitulum deferantur. Si vero aliquis eorum in terre et continuo mare propusuerit, ad portam

abbatie comedat et inlus non introeat ut ita
<obstruatur> hos loquentium inique.

Similiter propter infamiam devitandam
consulimus ut magiser et seniores in commune
decernant et provideant unde mercede
mercennariorum suorum quam eis solvere tenentur
habere valeant.

Qui magistro vel commendatori suo inobediens
fuerit proclamatus prima die disciplinam
accipiat, tribus diebus panem et aquam sine
mantili in terra comedat, equum et arma anno
dimidio perdat. Conversus qui inobediens
extiterit supradictam penitentiam agat et omni
quarta feria et sexta sit in pane et aqua et
disciplinam accipiat usque ad sequentem
visitationem.

Qui fratrem suum percusserit usque ad
effusionem sanguinis de domo eiciatur, et non
recipiatur nisi permissione visitoris. Qui
fratrem suum in ira et commocione percusserit et
sanguis non emanaverit, reconciliatus, omni
quinta feria et sexta sit in pane et aqua et in
capitulo disciplinam accipiat eisdem diebus usque
ad sequentem visitationem. Qui dixerit fratri suo
menriras, disciplinam in capitulo accipiat et VI
diebus sit in pane et aqua. Qui fratrem suum
traditorem vel fornicatorem maliciose
appellaverit, tribus diebus graviore culpe
subiaceat et omnibus VI. tis feriis eiusdem anni
sit in pane et aqua.

Qui in fornicatione deprehensus fuerit,
uno anno perdat equum et arma, in terram toto
ille anno comedat et tribus diebus in ebdomada
sit in pane et aqua, disciplinamque in singulis

sextis feriis accipiat. Qui res domus exportaverit, nisi rediens restituerit non recipiatur. Qui tempore pacis salierit ut malum inferat christianis vel paganis non recipiatur nisi consensu visitatoris, magistri et regis.

Nullus regem adeat sine licentia magistri. Qui vero alter fecerit... ad portam satisfaciat. Quicumque hoc facere noluerit extra ordinem sit. Si autem rex extra regnum fuerit et aliquem de fratribus inevitabili... eum adire compulerit, si magistrum aut comendatorem in proreptum habere compulsus nequiverit, cum consilio duorum aut trium fratrum regem licenter adeat.

Quando aliquis de comendatoribus ab obedientia sua voluntarie aut alio modo absolutus fuerit, ille qui ei successerit debita que ipse fecerit infra occursum duorum aut trium mensium persolvere studeat. Quod nisi fecerit... omni quinta (?) et VI. a feria sit in pane et aqua quousque preceptum nostrum effectum mancupeter.

Qui in bando surrexerit contra fratrem suum disciplinam accipiat et tribus diebus sit in pane et aqua. Qui contra fratres suos aut contra laicos seculares arma sumpserit eiciatur et ei cum satisfacione recipiatur.

Fratrer milites singulis mensibus usque ad mediam aurem tundeantur, conversi desuper aurem, et nunquam barbas suas cum rasoriis radant, scilicet, cum forcipibus pectinem super posito aptare studeant.

A portugál Avis Lovagrend működését szabályozó 1342-es
Definíciók²⁴⁰

*1341. március 4-én a Calatrava-i vizitátor,
Lorenço Eanes testvér, Maqueda kommandátora az
Avis-i Nagykáptalanon kihirdeti az új rendi
Definíciókat*

Portugál Nemzeti Levéltár (A.N.T.T.),
Lisszabon, Avis Gyűjtemény, n.383., 324 mm x
248 mm pergamen, gót kurzív, sérült, pecsét
nélkül²⁴¹.

Mi, Lorenço Eanes testvér, Maqueda
kommandátora, az igen tisztelt és vallásos
atya, dom Joham Nunez, Isten kegyelméből a
Calatrava-i Rend nagymestere megbízottja,
ugyanezen mester tekintélyével és hatalmával
Calatrava filiája, Avis Rendházát vizitálván,
az Éra 1380. esztendejében²⁴² Joham Rodriguiz
Pimentel mester és a ház konventjének
engedélyével és támogatásával megparancsoljuk
a fent említett Rendház minden testvérének,
hogy a következő Definíciókat szilárdan
megtartsák:

---

²⁴⁰ Fordította és jegyzetekkel ellátta: Gönczné Szöllősy Orsolya

²⁴¹ Az oklevél (első ismert) kritikai kiadása: Javierre Mur, Aurea – La Orden de Calatrava en Portugal, in: Boletín de la Real Academia de la Historia, t. 130., Madrid, 1952, pp.323-376.

²⁴² Az oklevélben a keltezés problémás, ugyanis két évszám is található benne: egy az oklevél inscriptio-jában, egy pedig a datatio helyén. Az 1380-as (első) és az 1341-es (második) évszám valójában egy és ugyanaz: Kr. u. 1341. Ugyanis az Ibér-félszigeten a XV. század elejéig más aera-t használtak, amely Kr e. 38. január 1-én kezdődött. Így már érthető, hogy a folyó évet is számolva, az 1341+1+38= 1380. Az azonban szinte bizonyos, hogy a berekesztésben közölt dátumot (1341) nem 1341-ben vezették rá az oklevélre, hiszen akkor az inscriptio-ban sem szerepelne az 1380-as esztendő. Emellett szól az egyéb hitelesítő kellékek hiánya is.

1.) Szentírás tekintélyével legelőször is megparancsoljuk, hogy Isten szolgálata legyen szakadatlan, sosem szűnő a misék celebrálásában, s mindabban, ami Isten dicsőségére szolgál.

2.) Hasonlóképpen megparancsoljuk, hogy a mi Urunk, a Pápa rendeleteit²⁴³ teljes alázatossággal megtartsátok, ezeknek megfelelően azt is, hogy ettől kezdve a Koldulók, az Ágostonosok és a Karmeliták tagjait ne fogadjátok be Rendetekbe, kivéve, ha a bullában biztosított²⁴⁴, a Pápa Urunk által adott külön engedéllyel rendelkeznek.

3.) Ettől kezdve azok, akik rendelkeznek a Pápa Úrnak vagy Legátusának engedélyével és felvétettek a Rendbe, ugyanúgy tartsák meg ennek fegyelmét, mint (eredeti szerzetesi) fogadalmukat; ezután legyenek alázatosan (a világiaktól) elzárva, ne gondozzák a tovább lelkeiket, ne hallgassák gyónásaikat, ne legyenek priorok²⁴⁵, ne vegyenek részt Káptalanon és semmilyen más (egyházi) szolgálatot se teljesítsenek a Rendben, hanem annál többet énekeljenek a miséken lelkük üdvéért.

4.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogy az összes, az előbbieken említett kolduló testvér, aki nem rendelkezik a Pápa Urunk, vagy az ő előljáróinak engedélyével, kapjon két hónapot saját rendjébe visszatérni. Ha

---

²⁴³ Itt egyértelműen a pápa által adott rendi konstitúciókra utal az oklevél, nevezetesen az 1164-es és a 1187-es bullákra, amelyekben Avis anyaháza, Calatrava megerősítést nyert az egyházfőtől.

²⁴⁴ A dokumentum itt III. Sándor pápa a Calatrava-i Testvérek Szabályzatát 1164-ben megerősítő bullájára utal.

valamelyikük ezután nem térne vissza, legyen kiközösítve²⁴⁶, s a következő vizitáció alkalmával legyen keményen megbüntetve.

5.) (Hasonlóképpen) elrendeljük, hogy a perjel és a priorok hosszan töltsék be tisztségüket, ahogyan ez régen is megszokott volt; a vétkeikért (pedig) a számukra rendelt segítők legyenek két hónapra felmentve feladatuk alól.

6.) Ugyanígy (meg)paran(csoljuk), hogy az elhunytak összes ágyai adassanak a Rendház Ispotályának azért, hogy a (benne fekvő) még élők így legyenek jobban emlékeztetve Istenhez imádkozni elhunyt testvéreikért.

7.) Ugyanígy megtiltjuk, hogy bármely klerikus testvért parancs hiányában más rendbe elküldjék...(247) Ha a cellárius²⁴⁸ tenné (hagyná el a Rendházat), legyen három napig könnyebb büntetés alatt a Konventben.

8.) Megtiltjuk az összes testvérnek, akik rendi fenyítés vagy bármilyen más büntetés terhe alatt állnak, hogy a Nagykáptalanra eljőjenek. És azok, akik mégis így tennének, legyenek (a fentiekén felül) három napig kenyéren és vízen, könnyű büntetésben.

9.) Ugyanígy elrendeljük, hogy a Rend magtárosa²⁴⁹, aki a mester (rendelete) szerint a Konvent szükségleteiről gondoskodik,

---

²⁴⁵ Itt az egyházi tisztségek viselésétől tiltják el az átlépő szerzeteseket, papokat. A prior alatt itt a mai plébános értendő.

²⁴⁶ Az oklevél az „escomungados” kifejezést használja, de nézetünk szerint nem kiközösítésről, hanem a rendből történő kivettetésről rendelkezik a vizitátor.

²⁴⁷ egy szó olvashatatlan

²⁴⁸ értsd: magtáros, pincemester vagy éléstár-felügyelő: a rendtagok ellátásáért felelős testvér

²⁴⁹ cellárius, lsd: 8. sz. lábjegyzet

mindannyiszor legyen kenyéren és vízen, ahányszor a Konvent valamiben hiányt szenved.

10.) Ugyanígy megparancsoljuk, hogy az összes testvér tanúsítson tiszteletet és engedelmeskedjék mesterének, egyházi előljáróinak, ahogyan az elő van írva, s rossz szándéktól vezéreltetve ne támadjon fegyverrel se mesterére sem a főkommendátorra²⁵⁰. Azok, aki mégis így tesznek, az összeesküvők büntetését nyerjék el.

11.) Hasonlóan elrendeljük, hogy az, aki testvérével úgy összevész, hogy a másik elhagyja a Rendházat, (az előbbi) az engedetlenek büntetését kapja.

12.) Ugyancsak, ha két testvér gyalázatos szavakkal illeti egymást, vagy úgy összevitatkoznak, hogy az verekedéshez vezet(het), s ezt egy (harmadik) testvér látva a Rend szabályzata szerint békíteni próbálja őket, de a többiek nem hallgatnak rá, essenek a fenti büntetés alá.

13.) Ugyanígy, ha valamelyik testvér meghazudtolja társát²⁵¹, penitenciaként legyen hat napig kenyéren és vízen a Konventben.

14.) Éppígy elrendeljük, hogy semelyik testvér se kisebbítse a másikat elkövetett vétke miatt, ha az már vezekelt érte. Ellenkező esetben (ez) a testvér (is) ugyanazt a büntetést nyerje el.

15.) Szintúgy megparancsoljuk, hogy a testvérek a Rend (más) házaiban is legyenek

---

²⁵⁰ A mester távollétében vagy annak hiányában az Avis Rend vezetője, továbbá katonai előljárója.

illően fogadva, amikor ott megjelennek, és ha valaki velük nem így tenne, legyen három napig könnyebb büntetésben a Rendházban, s hat pénteken át csak kenyeret és vizet kapjon.

16.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogyha valamely kommandát kár éri annak a hibájából, akinek a gondjaira lett bízva, annak kötelessége²⁵² helyreállítani az eredeti állapotot.

17.) Hasonlóan elrendeljük, hogy semelyik testvér se merészeljen végrendeletet készíteni. Ha valaki mégis így tenne, veszítse el lovát, fegyvereit, házát²⁵³, és menjen a kriptába (vezekelni).

18.) Hasonlóképpen megparancsoljuk, hogyha valaki elmenekülve engedély nélkül távozik (a Rendből), s rendi öltözékében világiakkal érintkezik, azt ragadják meg és vessék a Rendház fogdájába. Ha a mester tenné ezt, ezután tartozzék a világiak karába.

19.) Ugyancsak elrendeljük, hogy a mester teljes erejével azon legyen, hogy (azon rendi) ingatlanokat és ingóságokat, amelyek a világiak kezére kerültek, visszaszerezze, hogy azok ismét a Rend tulajdonában legyenek; továbbá, hogy a testvérek házait, amelyek a kommandákhoz tartoznak, ne háborgassa senki.

20.) Hasonlóképpen elrendeljük hogy a mester inkább félve Istent és a lelke (üdvét),

---

²⁵¹ A Calatrava-i (v. Salvaterra-i) 1210-es Szabályzat egyértelműen hazugságot említ, nyilvánvaló, hogy itt mindkettőről (tehát más meghazudtolásáról is) szó van.

²⁵² A kommanda gazdasági - katonai - igazgatási egység, amelyet a testvérek a maguk és segéd személyzetük ellátására kaptak. A lovag-kommandátor felelősséggel tartozott birtoka állapotának megőrzéséért és gyarapításáért.

²⁵³ Itt a fentiek szerint gondjaira bízott rendi birtokot kell érteni.

az engedetlen házakat feloszlatva (azok) javait ossza fel az arra érdemesek között.

21.) Megparancsoljuk, hogy a mester ne kényszerít(hes)se a Rend váraiba a harcba és érdemért vágyódó novíciusokat.

22.) Hasonlóan elrendeljük, hogy a mester ne kényszerít(hes)se a Rend váraiba a világi (testvéreket) sem (teljes) életükre, sem időlegesen, hacsak nem XII. Benedek pápa rendelete szerint.

23.) Hasonlóképpen meghagyjuk, hogy a Rend parókiáit a mester a klerikus (testvérek)nek adja át.

24.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogy a mesternek ne legyen más intézője, mint akit a mester megfelelőnek lát erre a feladatra.

25.) Hasonlóképpen: ha a mester, kénytelen meginteni egy testvért vétkéért, azt a Rendház szenioraival²⁵⁴ közösen, (azokkal) egyetértésben tegye meg.

26.) Ugyancsak (megparancsoljuk), hogy a tisztségekre, amelyeket klerikus testvérek tölthetnek be, legyen az akár sekrestyés, vagy prior; a mester nevezzen ki klerikusokat, s azok olyan hosszan töltsék be hivatásukat, amennyire csak lehet.

27.) Hasonlóan elrendeljük, hogy az összes kiváltság, amelyet eddig (jogtalanul) világiak birtokoltak (²⁵⁵)..., most kerüljön vissza a Rend tulajdonába, hogy az rendelkezék vele ezután.

---

²⁵⁴ A mester az idősebb testvérekkel közösen bíraskodhatott a lovagok felett.

²⁵⁵ itt három szó olvashatatlan

28.) Ugyancsak meghagyjuk, hogyha egy testvér a mórokkal, vagy ellenséges keresztényekkel szövetkezik a mesterrel vagy a Renddel szemben - ami Isten ellen való büntett-, az összeesküvők büntetését nyerje el, s vessék örökre börtönbe.

29.) Hasonlóképpen elrendeljük, hogy a kommandátort, aki megművelt szőlőjét, földjét (²⁵⁶) hagyja elveszni vagy nem gondolja azt, a mester büntesse meg belátása szerint.

30.) Elrendeljük, hogy a mester ne kaphasson a Rendben... (²⁵⁷) vagy ha lesz valamilye (²⁵⁸)...a Pápa Úrtól.

31.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogyha az élet úgy hozza, hogy a Rend valamely birtoka elvész a Rend számára, s sem a mester sem a testvérek nem akarják vagy tudják visszaszerezni, ám egy lovag saját költségén visszaveszi (azt) ...(²⁵⁹)..., és ott malmot vagy műhelyt vagy valami más házat létesít a mester és a szeniorok tudomásával, a testvér életében (birtokaként) használhassa, és azután kerüljön szabadon és kötöttségektől mentesen a Rend tulajdonába.

32.) Hasonlóképpen elrendeljük, hogy minden felvételt kérő egy év noviciátus után a mester kezébe tegyen fogadalmat, ahogyan a Pápa Urunk és a Szent Regula előírja, amely fogadalomban három dolgot ígérjen meg: engedelmességet, tisztaságot és szegénységet.

---

²⁵⁶ Itt egy szó olvashatatlan, valószínűleg birtoktípusra utalt.

²⁵⁷ Valószínűleg csak egy szó hiányzik.

²⁵⁸ u.a.

²⁵⁹ egy szó hiányzik

Aki ezt (a fogadalmat) nem teszi le, az ne vétessék fel a Rendbe.

33.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogy semelyik testvér ne merészeljen a Rendház kapuján köpeny nélkül belépni, sem anélkül ott bent tartózkodni, vagy ha valaki mégis így tenne, azt hívják a Nagykáptalan elé és fenyítsék meg, továbbá kapjon három napig könnyebb büntetést, s legyen ezalatt kenyéren és vízen.

34.) Hasonlóan: senki ne merészeljen a Rendházba kalapban, bojtos sapkában, sem rövid köpenyben belépni. Ha valaki mégis így tenne, hívják a Nagykáptalan elé, és a fentiek szerint tartson bünbánatot.

35.) Hasonlóan: egyetlen testvér se kockázzon sem a Rendházban, sem azon kívül, s ha valaki illet tenne, az három hónapig maradjon a Rendházban, s minden szerdán és pénteken legyen kenyéren és vízen.

36.) Ugyancsak: egyik testvér se hordjon egyenes aljú köpenyt²⁶⁰, hanem ívelt formájút. Ha egy kommandátor tenne így, a perjel fogja és vegye el tőle köpenyét, adja át a főkommandátornak, s a testvérek szakítsák szét. Ha más testvér hordana illet, hívják a Nagykáptalan elé, fenyítsék meg, legyen aznap kenyéren és vízen, s vágják szét köpenyét.

37.) Ugyanígy elrendeljük, hogy semelyik testvér se merészeljen rövid köpenyt hordani, hanem lábszárig érőt, (anyaga pedig) Toledo-i

---

²⁶⁰ „pontas”

szürke (²⁶¹) vagy Tortosa-i posztóból legyen, vagy fehér szövetből, de másból nem. Ha kommandátor hordana más anyagból valót, idézzék a Nagykáptalan elé, a perjel vegye el tőle köpenyét, adja át a főkommandátornak, hogy az az előbbieket szerint járjon el. Ha valamely más testvérről lenne szó a Rendházból, idézzék a Nagykáptalan elé, fenyítsék meg, s többé ne hordhassa ezt.

38.) Valamint megparancsoljuk, hogy egyetlen testvér se viseljen övet szörmekabátja felett, de ha valaki mégis így tenne, hívják a Nagykáptalan elé, fenyítsék meg, s legyen három napig kenyéren és vízen.

39.) Megparancsoljuk, hogy a kommandátorok a megfelelő időben fizessék meg a prioroknak az őket megillető összeget, ahogyan annak meg kell lennie. És az, aki nem így járna el, s nem fizetné ki a pénzt a mondott prioroknak a megfelelő időben, jöjjön a Rendházba, (...) s ott teljesítse kötelességét.

40.) Elrendeljük a magtárosnak, hogy fizesse ki a Rendházban lakó testvéreknek a nekik járó összeget, az előírt időben, amint azt régen elrendelték. És aki nem így tenne, azt kilenc napon belül (²⁶²)...hívják a Nagykáptalanra, legyen kenyéren és vízen, majd teljesítse kötelességét.

41.) Ugyancsak megparancsoljuk, hogy a magtáros a Rendházon kívül élő prioroknak is fizesse meg járandóságukat teljesen, ahogyan

---

²⁶¹ olvashatatlan szövegrész

²⁶² Az oklevél állapota miatt 3-4 szó olvashatatlan.

ez meg van hagyva. Ha ezt elmulasztaná, ...⁽²⁶³⁾ minden alkalommal legyen kenyéren és vízen egészen addig, amíg ki nem fizeti az összegeket.

42.) Megparancsoljuk még, hogy minden lovagtestvér, aki Avis-tól tizenkét mérföldnél közelebb él, jöjjön a Rendházba a húsvéti időben segíteni a javítási munkálatokban. Aki ezt elmulasztaná, ...⁽²⁶⁴⁾.

43.) Ugyanígy megparancsoljuk, hogy ez idő alatt a magtáros lássa el ezeket a testvéreket is ugyanúgy, ahogyan a már Rendházban élő testvérekről is gondoskodik. Ha ezt elmulasztaná, idézzék a Nagykáptalan elé, s legyen három napig kenyéren és vízen.

Mi, Lorenço Eannes, Maqueda kommandátora, a fent nevezett Calatrava-i Nagymester tekintélyével és parancsával elrendeljük a fentieket és adjuk a hosszantartó hatalmunkat, hogy az említett Avis Mester irgalmasan eljárhasson abban az esetben, ha valaki megtévedne. S mi, mondott Lorenço Eannes testvér, Calatrava Nagymesterének megbízottja, erősen megparancsoljuk, hogy az említett Rend minden tagja jól és hosszan megtartsa a mi definícióinkat, s senkinek ne legyen hatalmában azokat visszavonni vagy kisebbiteni, kivéve a Calatrava-i Nagymesternek. Végül megparancsoljuk a kántornak, hogy a böjtök idején a Rendházban tartózkodó mesternek és lovagtestvéreknek

---

²⁶³ 3 szó olvashatatlan

olvassa (ezt) fel, s ha ezt nem tenné, az megbocsáthatatlan (lenne).

A fenti definíciók írásba foglaltattak Avis Rendházában, az Évora-i Püspökség területén, a Mi Urunk 1341. évének március 4. napján.

---

²⁶⁴ A mulasztók büntetését az oklevél állapota miatt megállapítani nem lehet.

Az 1342-es Definíciók átirata

A.N.T.T., Ordem de Avis, no 383

Nos Frei Lourenc'Eannes comendador de Maqueda commissario del religioso e onrrado padre dom Joham Nunez per graça de Deus Meestre de Cavalaria da Ordem de Calatrava com autoridade e com poder do dicto Meestre visitando a casa de Avis que he filha de Calatrava no anno da Era de mill e trezentos e oiteenta annos (sic!) com concelho e outorgamento do Meestre dom Joham Rodriguiz Pimentel e convento da casa mandamos a todollos freires da sobredicta casa estas nossas Deffenições firmemente teer e aguardar:

[1] Primeiramente segundo nos he mandado pela Sancta Escritura. Item mandamos que o serviço de Deus seja continuado e nom se leixe assi en celebrar as missas commo em todo o al que tanjem aa onrra devinal.

[2] Item mandamos que as costituições de nosso Senhor o Papa com toda homildade sejam guardadas convem a saber que os religiosos das Ordeens dos Mindigantes Pregadores e de Sancto Agustinho Menores e Carmelitas que des aqui adeante nom sejam recebudos na Ordem salvo se ouverem lecença especial de nosso Senhor o Papa com sa Bola en a qual faca mençom do degretal que fez em esta razom.

[3] Outrossy que forem recebudos per lecença de nosso Senhor o Papa ou de seu Legado mandamos que d'aqui en deante se

guardem em elles o de gretal que nosso Senhor o Papa ordinhou ut profissiones (?) en na qual se contem que estes taees que sejam em claustro humildosamente e nom ajam cura das almas nem ouçam conffissões nem ajam priorados nem vam em Cabidoo nem outra menistraçom en na Ordem mais cante sas missas per que salve sas almas.

[4] Outrossi mandamos que todollos religiosos mendigantes sobredictos que forem recebudos sem leçença de nosso Senhor o Papa ou de seus mayores que ata dous meses que se tornem pera sas Ordeens e depois deste termho os que assy nom tiverem sejam escomungados e sejam en na seguinte visitaçom fortemente castigados.

[5] [Item] mandamos que o Priol ou So Prioll do convento que seja bem conpridamente proveudos segundo foi acostumado antigamente e se os ministradores que lho ouverem de dar per sa culpa minguar sejam per dous meses tirados de ssas menistrações.

[6] ltem man[damos] que todallas camas dos que finarem sejam dadas ao Enffermeiro do Convento por que os que hi morarem sejam mais nembrados de rogar a Deus por elles mais conpridamente.

[7] Item mandamos que nenhum freire clerigo nom seja envyado aas ordens sem mandado [...]e se esto passar o celareiro seja tres dias em ligeira culpa no Convento.

[8] Item mandamos a todollos freires que nom sejam revees de viir aó Cabidoo a tomar a

deciplina da Ordem nem per outra maneyra nenhũa. E os que esto fizeram estem tres di[as a] pam e agua em ligeira culpa.

[9] Item mandamos ao Celareiro que proveia o Convento das cousas que ouuer mester e quantas vezes falecer ao Convento algũa destas cousas que som necessarias que tantos dias este o Celareiro en pam e agua.

[10] Item mandamos a todollos freires que facam reverença e sejam obedyentes a seu Meestre e a seus Prelados assi commo he de derecho e nom vaam contra o Meestre a maa mente com armas nem contra o Comendador moor. E os que passarem esto cayam na pea dos conspiradores.

[11] Item mandamos que se algum freire baralhar com outro e outro sayr em bando faça a peedença desobediente.

[12] Item se dous freires ouuerem palavras de deosto ou referta per que ajam de viir a contenda e outro freire veer e lhis disser da parte da hordem que se calem per mandamento e o nom quiserem fazer que cayam em esta pea de suso dicta.

[13] Item se algum freire desmentir outro seis edias sejam em esta peedença em pam e agua no Convento.

[14] Item mandamos que nenhum freire retraya a outra freire a falha de que ouue ja fecte peedença. E se algum esto fezer faça a peedença que o outro fez.

[15] Item mandamos que os freires de ordem sejam bem recebudos nas casas da Ordem

quando hi acaecerem e o que assy nom fazer seja tres dias em ligeira culpa no convento e seja seis sexta feiras em pam e agua.

[16] Item mandamos que se algũa cousa caer em algũa comenda aquele em cujo tempo caer que seja tehudo de a fazer aynda que nom fique na casa.

[17] Item mandamos que nenhum freire nom faça testamento nenhum. E se o fazer perca o cavalo e as armas e a casa e vaa a cripta (?).

[18] Item mandamos que se algum freire andar fugitivo sem lecença com o avyto da hordem conversando com os segraaes que seja tomado e posto na pedença da hordem. E se for mester seja hi chamado braço sagral.

[19] Item mandamos que o Meestre faça todo seu esforço pera cobrar todollas bens assy moviiz como raizes que estam emalheados em poder dos sagraaes e os torne aa Ordem. E as casas que as de. aos freires que as tenham com seus direitos quaaes perteencem aas comendas e que lhi nom tome nenhũa cousa.

[20] Item mandamos que o Meestre nom de as casas a bandoria mais que tema Deus e sa alma e as parta segundo vir o merecimento de cada hum.

[21] Item mandamos que o Meestre nom de castelo a nenhum novico ata que aja passado pelas espiridades da guerra e aja bem merecudo.

[22] Item mandamos que o Meestre nom de castelo a nenhum sagral por vida nem por

tenpo senom segundo a hordinhaçom do Padre Sancto Beento XII°.

[23] Item mandamos que as Egrejas que ha ordem pode dar que as de o Meestre a clerigo *fr[eire]*.

[24] Item mandamos que o Meestre nom aja outro moordomo senom freire aquele que el tever por bem.

[25] Item mandamos que se o Meestre ouver de correger algum freire pelo seu merecimento que seja com conselho e com acordo dos anciaãos da casa.

[26] Item [mandamos] que os officios que os clerigos devem aver assy sanchristiania commo priorador que os de o Mestre aos freires clerigos aquelles que ell entender que mays conpridamente o podem fazer.

[27] Item mandamos que todollos privilegios que som em poder dos sagraaes [...]tornem em poder da hordem pera se aproveytar delles.

[28] Item mandamos que se algum freire se unir com mouros ou com christãos, contra o Meestre ou contra a hordem o que Deus não querre caya em pea de conspirador e seja emcarcerado por senpre.

[29] Item manda[mos que] o Comendador que achar vinhas [la]vradas ou b[...]lavor de pam e as leixar perder e as nom lavrar faça a peedença que o Meestre tever por bem.

[30] Item mandamos que o Meestre nom receba em na Ordem [...]ou se ouver [...]de nosso Senhor o Papa.

[31] Item mandamos que se pela ventura algũa herdade da hordem estiver perdida que o Meestre nem os freires nom queyra cobrar ou nom possam e alguum freire a sa custa [...]a cobrar ou fazer moinhos [ou] ferrarias ou tendas ou casas de novo de qualquer natura que seja que com conselho do Meestre dos anciaãos que o aja em sa vida e depois de sa vida que fique livre e quite pera a hordem.

[32] Item mandamos que todollos freires depois do ano de sa pro[ba]çom faça nas mãos do Meestre profissom segundo quer nosso senhor o Papa e se contem na nossa Sancta Regra na qual profissom prometa tres cousas: obedeença castidade e probreza. E o que o assi nom fazer nom seja recebido en na Ordem.

[33] Item mandamos que nenhum freire de la porta do convento adentro que nom entre sem mantos nem andem sem elles no convento e o que entrar ou andar sem ele no convento seja chamado em cabidoo onde tome deciplina e ste tres dias em ligeira culpa e coyma pam e agua.

[34] Item mandamos que nwenhum nom entre no convento com alffaremes nem com coyffa nem com capeirote. E o que o fazer seja chamado em Cabidoo e faça a peedença sobredicta dicta.

[35] Item mandamos que nenhum freire nom jogue dados no Convento nem fora del e aquele que os jogar seja tres meses em convento e tenha as quarta feyras e sexta feyras a pam e agua.

[36] Item mandamos que nenhum freire nom traga pontas no manto senom redondo. E o que o trouver se for Comendador tomelhos o Priol e

tolhelhi as pontas e de as ao Comendador Mayor pera as partir pelos freires do Convento . E se for freire do Convento seja chamado em Cabidoo e tome deciplina e este em pam e agua aquele dia e façalhi talhar as pontas.

[37] Item mandamos que nenhum freire nom traga manto senom de calcil ou d'estamenha ou de pano pardo de Toledo ou de [...]ou de Tortosa ou delberde (?) ou de sarga e esta sarga sea branca e outra nom. E o que d'outro pano trouver se for comendador seja clamado em Cabidoo e tomelhos o Priol e de os ao Comendador Mayor pera fazer delles cornmo dicto he. [E se for] freire do Convento seja clamado em Cabidoo e tome deciplina e nom o traga mays.

[38] Item mandamos que nenhum freire que nom ande [com] cinto sobrelo pelote e o que andar seja clamado em Cabidoo e tome deciplina e seja tres [dias a pam] e agua.

[39] Item mandamos que os Comendadores pagem aos Priores as sas contias a seus tenpos assy commo as am d'aver . E aquele que o assy nom fezer que nom pague os dinheiros aos dictos Priores ao dicto tempo que se venham pera o Convento e [...]m ata que os pague.

[40] Item mandamos que o Celareiro que page os freires que moram no convento aquelas contyas que lhi ha de dar e aaqueles tenpos que som estabelecidos bem e conpridamente dentro no Convento. E se asi nom fezer [...]nove dias en deante que seja chamado no Cabidoo e coyma [pam e agua] ata que os pague dentro no Convento.

[41] Item mandamos que o celareiro pague bem e compridamente aos Priores que forem fora do Convento todallas cousas (que el) ouver de dar que som estabelecudas . E se o assi nom fezer des [...]cada parte coyma pam e agua ata que os pague.

[42] Item mandamos que todollos freires que morarem a doze legoas d'Avis que venham aas tres Pascoas (do anno) apoiar alçar (?) o convento. E aquele que o assi nom fezer nem coyma [...].

[43] Item mandamos que em estas tres Pascoas que assi veerem que o Celareiro lhis a sustença da ordem segundo derem aos outros freires que estiverem em convento. E se o assi nom fezer seja clamado [*a Cabido*] este tres dias em pam e agua.

E pera que todas estas cousas sobredictas e ordinamentos nos el sobredicto Lourenc'Eannes comendador de Maqueda de mandado e d'outoridade del sobredicto Meestre de Calatrava damos poder comprido ao dicto Meestre d'Avis de fazer misericordia see algum erra e segundo o el tener por bem. E nos sobredicto Lourenc'Eannes comissario del dicto Meestre de Calatrava mandamos firmemente todallas personas da dicta Ordem que guardem bem e conpridamente estas deffinissões nossas e que nenhuum nom aja poder de as revogar a menos de mandeante (?) espacial del Meestre de Calatrava. E mandamos ao cantor que en nas tres Pascoas do anno que o Meestre e os freires veerem ao Convento apioar alçar (?) que lhis seja leudas por que nenguum nom se escuse de as nom fazer.

Fectas as dictas deffinissões no convento
d'Avis diocesi d'Évora en no anno de Nostro
Senhor quatro dias de Marco ano domini
millesimo CCCos quadragesimo primo.

Az Avis Rend mesterei

	NÉV	ELSŐ EMLÍTÉS	UTOLSÓ EMLÍTÉS
	Gonçalo Viegas	1176.04	1189
	Dom Paio	1200.04.25	-
	Fernando Eanes	1201.05.17	1221
	Fernão Rodrigues Monteiro	1222	1229.04
	Martim Fernandes	1238	1264.03
	Pedro Afonso	1268.03	1269.09.12
	Simão Soares	1270.05.20	1280.01.23
	Egas Martins	1280.05.24	1290.09.17
	João Peres	1291	1292.12.26
	João Afonso	1294.12	-
	Lourenço Afonso	1296.10.22	1310.08.12
	Garcia Peres	1311.04.14	1313.08.08
	Gil Martins	1316.04.08	1319.11.18
	Vasco Afonso	1320.03.04	1329.12.05

Portugália uralkodói a kezdetektől a XVI. századig

Burgundi-dinasztia

Alfonz (Henrik)	1139-1185
I. Sancho	1185-1211
II. Alfonz	1211-1223
II. Sancho	1223-1248
III. Alfonz	1248-1279
I. Dénes	1279-1325
IV. Alfonz	1325-1357
I. Péter	1357-1367
I. Ferdinánd	1367-1383

Avis-dinasztia

I. János	1385-1433
I. Edvárd	1433-1438
V. Alfonz	1438-1481
II. János	1481-1495
I. Mánuel	1495-1521
III. János	1521-1557
I. Sebestyén	1557-1578
I. Henrik	1578-1580

Ábrák

